

5870

ԱՆԱՆԻԱ ԺԻՐԱԿԱՅԻ

ՏԻԵԶԵՐԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ
ԵՎ
ՏՈՄԱՐ

523

Ա-55

1-81

1

3

АНАНИЯ ШИРАКАЦИ

КОСМОГРАФИЯ И ТЕОРИЯ КАЛЕНДАРЯ

Текст составил канд. историч. наук АШ. АБРАМЯН

Редактор—проф. Г. АЧАРЯН

25 DEC 2008

ՀԱՅԿ. ՍՍՌ ԺՈՂՈՐԾՈՎԵՏԻՆ ԿԻՑ ԶԵՆԱԳՐԵՐԻ ՌԻՍՏԻՄԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Հին ջեոմագրերի Տեքստեր. № 2

ԱՆԱՆԻԱ ԶԻՐԱԿԱՅԻ

ՏԻԵՋԵՐԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՎ ՏՈՄԱՐ

Աւխասուրյամբ պատմ. գիտութ. բեկնածու ԱՇ. ԱՐԲԷԼԱՄՅԱՆԻ
Խմբագիր՝ պրոֆեսոր Հ. ԱՃԱՌՅԱՆ

ԱՌԱՋԱՐԱՆ

1. Անանիա Շիրակացու մեզ հասած ու բանասիրության մեջ հայտնի աշխատություններից մեծ արժեք է ներկայացնում նրա տիեզերագիտությունը: Այդ տեքստը հրատարակվել է պրոֆ. Բ. Պատկանյանի կողմից Պետերբուրգում, 1877 թ., նրա կազմած «Անանիայի Շիրակունւոյ մնացորդք բանից» ժողովածույի մեջ՝ «Յաղագս երկնի» վերնագրով:

Պրոֆ. Բ. Պատկանյանի այս հրատարակության հիմքը վեներական Մխիթարյանների մատենադարանի մի ձեռագիրն է հանդիսացել: Տեքստը ձեռագրից արտագրել ու նրան է ուղարկել Հ. Ղ. Արիշանը:

Պրոֆ. Բ. Պատկանյանի հրատարակած այդ տեքստն ունի հետևյալ դրույթները՝ 1) «Յաղագս երկնի», 2) «Յաղագս երկրի», 3) «Յաղագս ծովու», 4) «Յաղագս երկնային զարդուց», 5) «Յաղագս որ ի մէջ երկնի և երկրի շարժմունք», 6) «Յաղագս կաթին ծրոյ», 7) «Յաղագս հիւսիսային աստեղաց», 8) «Յաղագս լուսնի» և 9) «Յաղագս արեգական»: Սրանցից բացի, պրոֆ. Բ. Պատկանյանի հրատարակած Շիրակացու տիեզերագիտության տեքստի վերջում, տասերորդ գլխի տակ, տեղավորված է նաև Շիրակացու աստղաբաշխական աշխատության մի գլուխը՝ «Յաղագս կենդանատեսակաց» վերնագրով:

1937 թվի աշնանից Հայկական ԽՍՀ մատենադարանի, ձեռագրերի անվանահան ու թեմատիկ բիրլիոթեքի կազմելիս, յես առանձին ուշադրություն դարձրի տիեզերագիտական բնույթ ունեցող տեքստերի, մասնավորապես, Անանիա Շիրակացու տիեզերագիտության վրա: Հին Հայկական վորոշ մատենագրերի (Կորյունի և «Աշխարհացոյց»-ի) ընդարձակ և համառոտ խմբագրություններով մեզ հասնելու փաստը, ինչպես և պրոֆ. Բ. Պատկանյանի հրատարակած Շիրակացու տիեզերագիտության տեքստում նկատվող աղճատումները, բերել էյին ինձ այն համոզման, վոր Շիրակացու տիեզերագիտությունն անդամահատված ձևով և մեզ հասել և պիտի վոր յեղած լինի տիեզերագիտության ընդարձակ տեքստ: Ինձ հաջողվեց մեր մատենադարանում հանդիպել Շիրակացու տիեզերագիտության ընդարձակ տեքստին՝ Շիրակացու ամբողջապես դեռ անհայտ տոմարական մի աշխատության հետ միասին:

Շիրակացու տիեզերագիտության այդ ընդարձակ տեքստը և տոմարը

4278-2008

նախնային, յորում մթերեալ են տոգորը աստուածային և են նախապայցեալ
ամենայն արհեստ մակացութեան. և նախադասեալ է թուականութեանն և
երաժշտականութեանն, որք են ի տարրորդ քանակէ տարականցեալք. իսկ երկ-
րաչափութեանն և աստեղաբաշխութեանն, որք են ի շարունակ քանակէ, և
զկնի այսոցիկ յարմանեալք արհեստք. և մակացութիւնք, մատենադրու-
թիւնք. և զբէ եթէ ամենայն բոլոր վարժումն հոեորական, թէպէտ և մաս-
նաւոր զիշխանական զօրէն դործասէր մեղուի ամբարեաց ի մեղունոցի
անդր ի բազմալէս մատենադրից Գաղղէացւոց և յունաց և ամենայն ազգաց
առ ի ծանօթ լինելոյ...» (Թիւ 3062 ձեռ., թերթ 247 բ, 248ա):

Շիրակացու գիտական բովանդակութիւնն ունեցող մի շարք աշխատու-
թյունները մեծ չափով ոգտադործվել են միջնադարյան մի շարք հայ մատե-
նադրերի կողմից— Հովհաննես սարկավազի, Վանականի, Հովհաննէս Յերզն-
կացու, Մարտիրոս Ղրիմեցու և ուրիշներէ:

Շիրակացու դրած աշխատութիւններն ուսումնասիրութեան նյութ են
սկսում դառնալ 19 դարի առաջին քառորդից: Շիրակացու առանձին աշխա-
տութիւնները վերաբերյալ սկսում են գրվել մոնոգրաֆիաներ, վերոնցից աշ-
քի յեն ընկնում հատկապէս հայագիտութեան հինգ խոշոր գիտնականներէ աշ-
խատութիւնները— պրոֆ. Բ. Պատկանյանի, Գ. Տ—Մկրտչյանի, Կաղա. Հ.
Որբելու, Կաղա. Հ. Մանանդյանի և պրոֆ. Հ. Մարկիվարի:

3. Շիրակացու տեղեկագրիտութիւնը պարունակող թիւ 2180 ձեռագրերը
ժողովածու յի: Նա պարունակում և հետեյալ նյութերը—
2ա Յովհ. Որբանեցւոյ «Ի բանն» որ ասէ ի սկզբանէ տէր զերկինս հաստա-
տեցեր»:

Սկ. «Ի մասնէլ բանիս նախերգարբ յարդարեացուք...»:

Վջ. (9 բ) թերթ «... իսկ առաւել երկֆնչիւրոցն ծայրիցն...»:

10ա Պատմութիւն և վկայաբանութիւն (լատինական որինակից):

Սկ. «Դեկտ. ԼԱ. Ս. Սեղբեստրոսի խոստովանողի և պապի...»:

Վջ. (52 բ) «Սյոսքիկ պատմութիւնք դրեցան ի լաթինացւոց օրինակաց»:

53ա Յովհ. Որբանեցւոյ «Մեկնութիւն բանին» որ ասէ մարդարէն ո՞ր ստեղծ
առանձինն...»:

Սկ. «Ներգործական իմն անխափան բնաւորեալ են միտք...»:

Վջ. (80 ա) «... և յաղաղ աշտորիկ այսքան բաւական լիցի»:

80ա Գրիգորի Տաքեացւոյ տեսութիւն ի բանն՝ հոգի տեսն ի վերայ իմ...:

Սկ. «Տեսանողն վեհերեակ տեսութեամբ ի բնաբար...»:

Վջ. (103 բ) «... Վասն այն ասէ ոգի տեսն ի վերայ իմ»:

104ա Բարդուղիմէոսի համառօտ հաւաքումն ի դիւլէրիկայն:

Սկ. «Եւ զի խօսելոյ եմք ի Դիւլէթիկայն...»:

Վջ. (124 բ) թերթ «... որպէս յայտնի է ի սահմանս այս ոմն մարդ
ոչ է քերթողն...»:

125ա— 153բ— դատարկ թղթեր:

154— Յանկ ուստուլապիւն ա— ձկթ գլխովք և ուստուլապա անխորագիրք
(Հմ. մեր մատենադարանի թիւ 645 ձեռագրի և 1650 ձեռագրի հետ):

Սկ. «Կայ ի վերայ նորա արտաքոյ կամ ի ներքոյ...»:

Վջ. (227 բ) «... և թէ ոչ նա սղալ է»:

227բ— «Բան պիտանի և գեղեցիկ»:

Սկ. «Առաջին նաղք հայն աստղն է...»:

Վջ. (234 ա) «... և այս էր զոր դրեցաք և աստուած յաջողէ ի դործս
նոցա»:

234բ— Կենդանակերպի:

Սկ. «(Ն)ոյն: Յուն: Եկաւորն...»:

Վջ. (235 ա) «... Եկաւորն, աղեղնաւորն Գ., տունն»:

235բ— Ժամանակի չափում:

Սկ. «Ժամն Լ մասն է, որ լինի ընդ տիւն և ընդ դիշերն Ձի մասն...»:

Վջ. նոյն էլում «... Ղունկն Բ դարի է, դարին ական թաւթով մէ է»:

237ա— 286 բ Պարգատումար:

288բ— (Տումարական հարց ու պատասխան)

Սկ. «Հայոց թվականն որ եղին ի յո՞ր կետն էր...»:

Վջ. (302 ա) «... Պախ: 22 թիւ մի յաւելի անկաւ ի ներքս այն է
պատճառն»:

303ա— Յաղագս ճշմաց յաբեգական ի լուսնին. յաստղս և վասն շարժի և
որոտման. յաստղց գրոց ասացեալ երանելոյն Դանիէլի»:

Սկ. «Թշինն դրիմ, որ է հոկտեմբեր՝ թէ արեգակն խաւարի ելանէ
սրբի թագաւորի...»:

Վջ. (309 բ) «... և պարսիկս յանձրեոյ յապականին»:

309բ— Վասն խաւարման արեգականն և լուսնին ումնմ իմաստաւորի առաց-
եալ:

Սկ. «Յունվարի թէ լուսնն խաւարի...»:

Վջ. (315) «... հաց և գինի նուազ (լինի)»:

315ա— Տառնուէրք որք ցուցանեն զգնաց տաքոյն:

Սկ. «Յորժամ խոյն լինի՝ դարունն ազնիւ...»:

Վջ. (318բ) «... ի մէջ ձմռանն անձրեւ դայ»:

319ա— Կաղանդացոյց:

Սկ. «Թէ կիրակի հանդիպի կաղանդամուտն...»:

Վջ. (319 բ) «... Եւ յունվարի Ա կաղանդամուտ է հանապազ»:

319բ— Կաղանդացոյց կիրակի:

Սկ. «Եթէ կաղանդն ի կիրակէ լինի...»:

Վջ. (320 բ) «... թէ պարզ լինի, սղութիւն լինի և չոր»:

321ա— Տարածայնութիւն Հայ եկեղեցւոյ ընդդէմ Ֆռանկաց:

Սկ. «Առաջին գրքիտոս մի բնութիւն ասեն...»:

Վջ. (321 բ) վերջում թվում և այն հոգեւորականների անունները, վո-
րոնք կաթողիկ են դարձել:

322ա— Յակոբ Ղրիմեցւոյ մեկնութիւն տումարի:

Սկ. «Հայեցուածս գերերջանիկ բարունապետի...»:

Վջ. (415 բ) Յակոբ Ղրիմեցու յիշատակարանը:

416բ— Այս են գաւառք նիգ գաւառին որ ասի Ապարանք:

Սկ.՝ «Ի վերայ Բասախ գետոյն ականցն...»:

Վջ.՝ (417 ա) «... միաճամուռ ամենայն եղև ժԳ Բերդ»:

417բ—429բ— Դատարկ թղթեր:

430ա— Յովհաննէս սարկաւազի Յաղագս Շ եկի»:

Սկ.՝ «Համարձակեցան ամանք յաննշանից ստուգեան պատճառս...»:

Վջ.՝ (468 բ) «... եւ դու ըստ խրատուս այժմիկ նշանեալ...»:

468բ— Այլ ի [տ]կար և եղեռնագործ Աիկա սակս ծագատկին:

Սկ.՝ «Ո՛ր վերկայնամիա բազմանորհ...»:

Վջ.՝ (470 բ) «... զատիկ փրկութիւն, զատիկ նորոգման»:

471ա— Հարցումն Եւսեբեա ժամանակագրի:

Սկ.՝ «Ընդէր տարին Յիլ օր է...»:

Վջ.՝ (475 ա) «... զի ի ժե արն կատարի Կ որ լինին ժամք ԺԲ»:

475ա— Յաղագս տոմարի քէ յուսմէ արարեալ:

Սկ.՝ «Ձերբայեցոցն եղբաս, որդի Սարիոնի...»:

Վջ.՝ (476 բ) «... Ը անգամ պատահեալ լինի ծոցատկի»:

478ա— Ամանիայի Եիրակունդի համարողի առ խոստացեալսն:

Սկ.՝ «Ձխոստացեալսն մեր հատուցուք զբան...»:

Վջ.՝ 532 բ «... սուտս զանդիտացեալ պատմութիւնս»:

532բ— Պատմութիւն յաղագս գերագս գիտելոյ սաղմոսիւք:

Սկ.՝ «Բազումք են որ երազոյ հաւատան...»:

Վջ.՝ (533 բ) «... և նա մեկ[ն]է զտեսութիւն երազոյն եթէ չար է եթէ բարի»:

533բ— Ամանիայի Եիրակացոյ յաղագս կշռոյ և կշռոց և կշռորդաց:

Սկ.՝ «Տաղանդն եճին լիտր և...»:

Վջ.՝ (535 բ) «... քանքարն լինի դահեկան Ա»:

536ա— Յաղագս չափոյ չափուց (Ամանիայի Եիրակունդի համարողի):

Սկ.՝ «Չափ առաջնորդ չափոյ...»:

Վջ.՝ (537 ա) «և ժամարովթն ճաշակ, որով զգէնին հանեն»:

537ա— Ամանիայի Եիրակացոյ քիւք որչափութեան տանց հին և նոր կտակարանաց:

Սկ.՝ «Գիրք Մովսէսի օրէնսդրի...»:

Վջ.՝ (538 ա) «... Տուն այս են ԱՓՇՂԱ»:

538ա— Յաղագս շաղկապութեան արեգական և լուսնի:

Սկ.՝ «Իսկ յորժամ կամիս գիտել թէ զերդ ևն ընթացք արեգական...»:

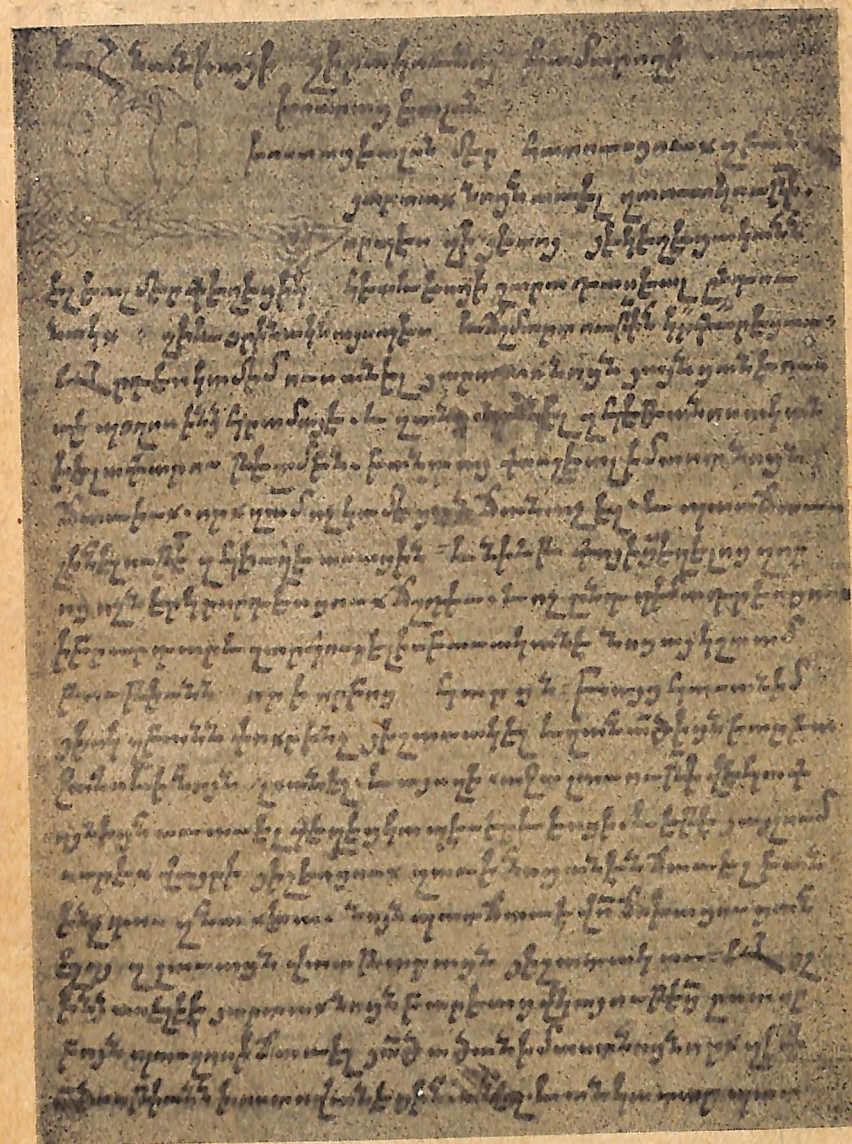
Վջ.՝ (538 բ) «... ասա մասունսն Ռժե և կամ ՌժԲ և այս է»:

538բ— Իշխանք, քաղաւորք և մարգպանք հայոց:

Վերջանում և Հեթում 2-րդով:

539բ— Կաթողիկոսք հայոց:— Հասցնում և մինչև 1291 թվ. Այլ զբէ չարունակել և մինչև 1563 թ.:

Ձեռագիրք զբլած և յերեք տարբեր գրիչներէ կողմից— Վարդանի, Աթանասի և Սահակի: Վերջինի, Սահակ գրչի, հիշատակարանից յերևում է,

Մատենադարանի թիվ 2180 դրճագրի սուղին յերեսը:

վոր ձեռագիրը նա գրել է 1644 թ. (Հայկական ՈՂԳԻ թվին)։ Գրելները ձեռագրում թողել են հետևյալ ժողովրդի հիշատակարանները։—

103թ— «Ով եղբայր, անմեղադիր լեռուք սխալանաց և խոշորութեանց. յիշեցէ՛ք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զեղեկիս Վարդան սարկաւազս և զուք յիշեա՛լ լիջեք ի բրիտոս»։

102ա— «Սխալանաց և խոշորութեան գրիս անմեղադիր լեռուք ո՛վ եղբայր, զի խիտ յտապեցա գրելիս»։

317ա— «Թողութիւն արէք սխալանաց գրիս Աթանաս խէլառ սարկաւազիս»։

318թ— «Արդ պաղատիմ կարգաւ և տես... զայս գիրքս բարով վայելէս»։

320թ— «Թողութիւն արէք սղալանաց գրիս Աթանասի անպիտան դպրիս»։

415ա— «Արդ պաղատիմ աղերսալի, և թախանձեմ ըղձամա՛ք սրտի։

Ըզհանդիպողսդ յայս մատենի, և զվերձանողսդ խուն այս բանի։

Անկեղծ մտօք սերտեալ սրտի, յիշման առնէք զհէքս արժանի։

Զփոքրիկ մարմնովքս տաղտկալի, բայց ճոխ մեղօք յանցմամբ ի լի։

ԶՍահակ համբակըս եղիկելի, ծաղր և ծանակ համայն ցեղի։

Նաև եղբարսն իմ նաղելի, դոյզն ինչ օգտօղ յայսրմ ծըրի։

ԶԱռաքեալն ըղձալի, և զԳրիգորն տենչալի։

Այլ և զհամօրէն ջոկքս երամի, որ կան ի կիրթ յայս դպրոցի։

Այլ ամբ կենացս ապիկարի չորեքտասան մու աւելի*)։

Ի թուականիս հայոցս ազնի ՌՂ եզ և երկի**)։

Զեռագրի նյութը— թուղթ է։ Գրչութեան վայրը— հայտնի չի։ Դրու-
թյունը նոտր է։ Գրված է միասյուն։ Զեռագիրը զարդադրություններ չունի։
Կազմը — կաշեպատ տախտակ է։

Թիվ 2762 (209) ձեռագիրը դարձյալ ժողովածու յէ։ (Նա ունի հետևյալ
բովանդակութիւնը։—

Եջ 1. «Հովհաննու վարդապետի արարեալ, որ մականունն սարկաւազ կո-
չի, Յաղագս Շեկի»։

Սկ.՝ «Համարձակեցան ոմանք յաննչանից ստութեան պատճառ...»։

Վջ.՝ (98) «...Ը անդամ պատահեալ լինի ծոպադատիկ»։

Եջ 99—100 չգրված։

Եջ 101. Անանիայի Շիրակունոյ համարողի, առ խոստացեալսն։—

Սկ.՝ «Զխոստացեալսն մեր հատասցուք զբան...»։

Վջ.՝ (եջ 217) «Զոր մերժեալ խոտեցի. սուտս զանդիտացեալ
պատմութիւն»։

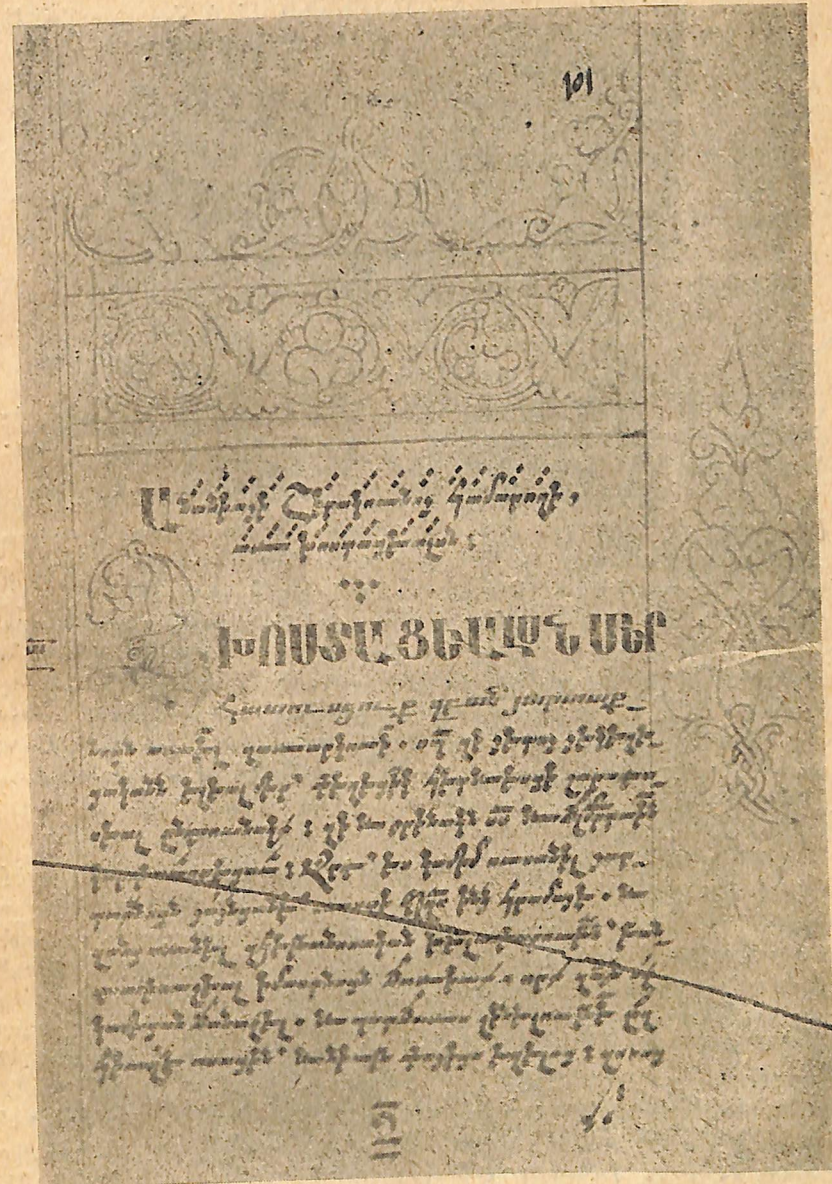
Եջ 217. Պատմութիւն յաղագս գերագս գիտելոյ սաղմոսիւֆ և մեկնելոյ։

Սկ.՝ «Բազումք են որ երազոց հաւատան...»։

Վջ.՝ (եջ 219) «... Եթէ չար է, եթէ բարի»։

*) Անշուշտ ուղղում է ասել $4 \times 10 + 1 = 41$ տարեկան, վորովհետեւ
 $14 + 1 = 15$ տարեկան գրիչ չի կարող լինել։

**) Իմա՝ $1090 + 1 + 2 = 1093 + 551 = 1644$ թ.։

Շիրակացու «Առ խոստացեալսն» աշխատութեան Թիվ 2762 գրչագրի
առաջին եջը։

եջ 220. Անանիայի Շիրակացոյ յաղագս կշալ, և կշոց, և կշոքաց:

Սկ.՝ «Յաղագս տաղանդի» գլխով:

Վջ.՝ (եջ 227) «Յաղագս կազմադէկտի և մասմարութայ»^{*)}:

եջ 228. Անանիայի Շիրակունոյ՝ քիւֆ որչափութեան տանց հին և ձոր կտակարանաց:

Սկ.՝ «Ծննդոց տունը ՏՅԷ...»:

Վջ.՝ «... տունը այս են ԱՓՇՂԱ»:

եջ 250. Յաղագս շաղկապութեան արեգական և լուսնի:

Սկ.՝ «Իսկ յորժամ կամիս գիտել թէ զիս՞րդ են ընթացք արեգական...»:

Վջ.՝ (եջ 231) «... և կամ ՌԺԲ և այս է»:

եջ 231ա. (Իշխանք, քաղաքք և մարգարէք):

Սկ.՝ «Յարեդ: Գամեր: Թիբաս...»:

Վջ.՝ (եջ 233) «... Ամրի, Պաղտոյն: Այսքան սոքա»:

եջ 233. Կաթողիկոս Կաթող մինչև ՌԺԲ քվակամը:

Ձեռագիրը չունի հիշատակարանի Գրիշը, գրչութեան ժամանակը և վայրն—անհայտ են: Մոտավոր ժամանակն ըստ գրչութեան— XVIII դ. և: Նյութը—թուղթ է: Դրված է միասյուն, նոսր գրով:

Մեր մատենադարանի նյութերը թեմատիզացիայի յենթարկելու ընթացքում պարզվեց նաև, վոր բացի Շիրակացու «Առ խոստացեալսն» աշխատութեան տեքստից, Շիրակացու տիեզերագիտութեան այլ ձեռագիր որինակներ ևս կան, վորոնք պատկանում են պրոֆ. Բ. Պատկանյանի հրատարակած տիեզերագիտութեան, կամ նրանից ավելի համառոտված խմբագրութեանը: Այսպիսով, պարզվում է, վոր Շիրակացու «Առ խոստացեալսն» աշխատութիւնը մեզ հասել է յերեք խմբագրութեամբ— ընդարձակ, վորն այժմ մենք հրատարակում ենք, միջին, վորը հրատարակել է պրոֆ. Բ. Պատկանյանը, և համառոտ, վորը ընդորինակված է թիվ 1979 ձեռագրում: Ուսումնասիրողները գործը հետազայում հեշտացնելու համար, մենք անհրաժեշտ ենք համարում բերել այստեղ մեր մատենադարանի ձեռագրերում յեղած Շիրակացու տիեզերագիտութեան բերիւղը:

1. Փոքրիկ հատված Շիրակացու տիեզերագիտութիւնից: Ընդորինակված է Ղուկաս (Դավթի վորդի) գրչի կողմից 971 թ.: Սա մեր մատենադարանի ունիկում ձեռագրերից է— մեզ հասած թղթե ամենահին ձեռագիրը հայկական տեքստով: Ձեռագիրը իր բովանդակությամբ պատմա-գիտական նյութերի ժողովածու չէ: Ձեռագրում ընդորինակված է յեղել Շիրակացու տիեզերագիտութիւնը, սակայն թերթերի մեծ մասը թափել են: Նյութը տեղափորված է Շիրակացու աշխատութիւնների շարքում: (Տե՛ս թիվ 2679 (102 ձեռագիրը):

2. «Անանիայի Յաղագս երկնի»:^{*)} Ընդորինակված է Գրիգոր ք. կողմից Յերզնկայում 1342 թվին: Տեղափորված է տոմարական բովանդակությամբ ունեցող նյութերի շարքում: Նրան նախորդում է Յաղագս չրջագայութեան

երկնից թէ որպէս իմաստասիրաց թուեցան», իսկ վերջում շարունակվում է Շիրակացու աստղաբաշխութիւնն ավելի ընդարձակ ծավալով, քան Պատկանյանի հրատարակած տեքստն է: Շիրակացու տիեզերագիտութեան այս տեքստը համընկնում է Պատկանյանի հրատարակած տեքստի հետ: (Տե՛ս թիվ 1973 (—2042), թերթ 286բ—316բ):

3. «Անանիայի Շիրակացոյ ասացեալ յաղագս արեգական»:^{*)} XIV դարի ընդորինակութիւնն է: Շիրակացու տիեզերագիտութեան ամենահամառոտված տեքստն է: Գլուխների յետ և առջութեամբ ընդորինակված է: «Յաղագս արեգական», «Յաղագս հիւսիսային աստեղաց, զոր կոչեն բեհեզ երկնի»:^{*)} Ձեռագիրը չունի հիշատակարան: (Տե՛ս թիվ 5619 (930), թերթ 207ա—214բ):

4. «Անանիայի Յաղագս երկնի»:^{*)} Ընդորինակված է XV դ. Ստեփաննոս յեպի կողմից: Նմանվում է 5619 թվակիր ձեռագրի տեքստին, այն տարբերութեամբ, վոր այստեղ գլուխները խառնված են, իսկ այստեղ—վոր: (Տե՛ս թիվ 1979 (2052), թերթ 429բ—439ա):

5. «Անանիայի վասն երկնի»:^{*)} Շիրակացու տիեզերագիտութեան չորս գլուխն է միայն — «Յաղագս երկնի», «Յաղագս երկրի», «Յաղագս ծովում» և «Յաղագս երկնային զարդուց»:^{*)} Ձեռագիրն ընդորինակված է 1426 թվ. Մատթեւոս գրչի կողմից: (Տե՛ս թիվ 2678, թերթ 342—348):

6. «Անանիայի Շիրակացոյ ասացեալ է յաղագս արեգական»:^{*)} Ընդորինակված է XV դ. Կարապետ քահանայի կողմից: Շիրակացու տիեզերագիտութեան ներկա տեքստը համապատասխանում է թիվ 5619 ձեռագրի խմբին: (Տե՛ս թիվ 5610):

7. «Անանիայի յաղագս երկնի»:^{*)} Ընդորինակված է XV դ. Գեվորգ գրչի կողմից: Տեքստը համապատասխանում է պրոֆ. Պատկանյանի հրատարակած տիեզերագիտութեան խմբին: «Տե՛ս թիվ 1267, թերթ 310ա—327բ):

8. «Անանիայի Շիրակունոյ Կաթողի առ խոստացեալսն»:^{*)} Ընդորինակված է 1644 թ. Վարդան սարկավաղի ձեռքով (Ձեռագրի մանրամասն նկարագրութիւնը տրված է առջևում— տե՛ս 2180 թվակիր ձեռագրի նկարագրութիւնը):

9. «Անանիայի Շիրակացոյ ասացեալ վասն արեգական»:^{*)} Ընդորինակված է 1687 թ. Մարտիրոս գրչի կողմից, Մերզնում: «Յաղագս արեգական» գլուխն է միայն: (Տե՛ս թիվ 2191, թերթ 141—143):

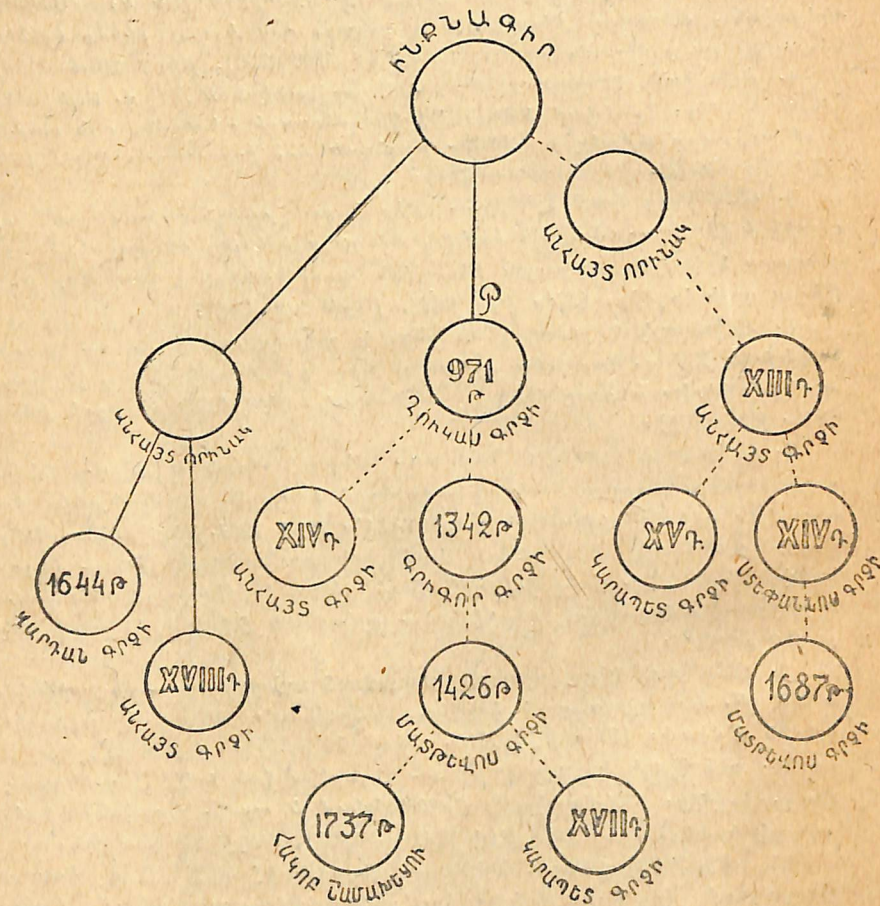
10. «Անանիայի յաղագս երկնի»:^{*)} Ընդորինակված է XVII դ. Կարապետ վարդ. կողմից: Բովանդակությամբ նմանվում է պրոֆ. Պատկանյանի հրատարակած տեքստին: (Տե՛ս թիվ 2041 (—2053), թերթ 324ա—351բ):

11. «Անանիայի յաղագս երկնի»:^{*)} Ընդորինակված է XVIII դ. Կարապետ վարդապետի կողմից: Բովանդակությամբ համապատասխանում է պրոֆ. Պատկանյանի հրատարակած խմբին: (Տե՛ս թիվ 2041, թերթ 324ա—351բ):

12. «Անանիայի Յաղագս երկնի»:^{*)} Ընդորինակված է 1737 թ. Հակոբ վարդ. Շամախեցու կողմից, Եջմիածնում: Նմանում է Պատկանյանի հրատարակած տեքստին: (Տե՛ս թիվ 464, թերթ 227բ—247ա):

*) Այն է, կազմադրելով և ամսագրակով:

Մեր մատենագրանի ձեռագրերում յեղած Շիրակացու տիեզերագիտութեան տեղադրումը յետևյալ ձևով ճշտագրեմք։

Ներկա ճյուղադրությունն, իհարկե, վերջնական չէ։ Կարող են լինել միջանկյալ ուրիշ ողակներ, վերոնք մեզ հայտնի չեն։ Բացի այդ, նույն խմբի այս կամ այն ձեռագրի կախվածությունը միևնույն չէ՝ վոր վորովից է անվիճելի վաստերի հիման վրա, ուստի և մենք առանձին խմբի որոշումները միացրել ենք կետավոր գծիկներով։ Ճյուղադրությունը կազմված է մոտավոր ձևով։ Ձեռագրերի հիշատակարաններում չկային փաստեր նախադասական արհեստների վերաբերմամբ, իսկ մեր ձեռքի տակ յեղած փաստերն անբաժանաբար համարեցինք առանձին ձեռագրերի կախվածությունը վորոշելու համար։

5. Շիրակացու տիեզերագիտության ընդարձակ տեղատի և տոմարական աշխատության ձեռագրում վերնագրերն են «Առ խոստացեալն»։ Տեղատի ուսումնասիրությունից յերևում է, վոր սա վոչ թե ամբողջ աշխատության վերնագրերն են, այլ միայն առաջին գլխի, ներածականի։ Վերնագրից կարելի չէ կուսել, վոր Շիրակացին վորոշ մարդկանց խոստումներ են տվել զրել նման մի աշխատություն և, կատարելով իր խոստումը, ներածականը վերնագրել է «Առ խոստացեալն», իսկ տեղատում նշել՝ «Ձխոստացեալն մեզ հատուցուը զբանս...»։ Շիրակացու այդ ներածականը Պատկանյանի հրատարակած խմբում ընկել է։ Յեղելով տեղատի բովանդակությունից, մենք նպատակահարմար համարեցինք զիրքը վերնագրել «Տիեզերագիտութիւն և տոմար»։

Ներածականից հետո, 2-ից մինչև 10-րդ գլուխը, Շիրակացին շարադրել է իր տիեզերագիտությունը։ Այդ տեղադր զգալի կրճատումներով պահպանվել է պրոֆ. Բ. Պատկանյանի հրատարակած խմբում։

11 գլխից մինչև 83 գլուխը Շիրակացին շարադրել է իր տոմարական աշխատությունը՝ հարց ու պատասխանի ձևով։

Շիրակացու «Առ խոստացեալն» աշխատության 84-երորդ գլուխը—յերազր մասին է։ Մեզ թվում է, վոր այս գլուխն ընդամիջարկություն պիտի լինի։

Շիրակացու «Առ խոստացեալն» աշխատության տեղատից յերևում է, վոր պրոֆ. Պատկանյանի հրատարակած «Շիրակացու տիեզերագիտության սասերորդ» գլուխը վոչ մի կապ չունի Շիրակացու տիեզերագիտության հետ և Շիրակացու աստղաբաշխության մի գլուխն է։

Մեր մատենագրանի Շիրակացու «Առ խոստացեալն» պարունակող ձեռագրի մեջ, այդ տեղատից հետո, շարադրված են Շիրակացու «Յաղագս կռոյ...», «Յաղագս չափոյ...», «Թիւք որչափութեան տանց հին և նոր կտակարանաց» և «Յաղագս չաղկապութեան արեգական և լուսնի» աշխատությունները։ Շիրակացու նյութերի նման դասավորությունը, մեր կարծիքով, հնից է դալիս մեզ և հիմք է տալիս յենթադրելու, վոր Շիրակացու դիտական բնույթ ունեցող առանձին աշխատությունները հավաքված են յեղել մի ժողովածույի մեջ։

6. Շիրակացու «Առ խոստացեալն» աշխատության հիման վրա հնարավոր է դառնում պրոֆ. Պատկանյանի հրատարակած տեղատում մատուցույց անել մի շարք աղավաղումներ, վորոնք տեղ են դրել ընդարձակությունների թափանկի։

Պրոֆ. Պատկանյանի հրատարակած տեքստի և «Առ խոստացեալսն» աշխատութիւններէ համապատասխան գլուխներէ համեմատութիւնից, ամենից առաջ, պարզվում է, վոր Շիրակացու հրատարակած այդ նույն գլուխներում կրճատված են մի շարք կարեւոր հատվածներ: Կրճատված են մեծ մասամբ Շիրակացու այն հատվածները, վորոնք իրենց դրվածքով հակասել են հայ յեկեղեցու դոգմաներին: Իհարե մի քանի որինակ:—

Շիրակացին իր աշխատութեան «Յաղագս լուսնի» գլխում, խոսելով լուսնի սեփական լույս ունենալ-չունենալու մասին, բերում է քրիստոնեական տեսարանների կարծիքը որինակով: Նայեցեք, ասում է, լուսատուիկին, թե ինչպէս է այդ փոքրիկ միջատը լույս տալիս յերեկոյան: Նա դիշնելաւ միջում այնքան լույս ունի, վոր կարելի չէ նրան դրբի վրա տանելով կարգալ գրերը: Հատկանշական է, շարունակում է Շիրակացին, քրիստոնեական տեսարանների պնդումները, վոր լուսատուիկի այդ լույսը միանգամայն յուրահատուկ լույս է— նա վո՛ւ՛ է կարմիր է, վո՛ւ՛ դեղին է, վո՛ւ՛ բաց կապույտ է, այլ կանաչի մի տեսակը: Յեթե լուսատուիկն ունի իր սեփական յուրահատուկ լույսը, ինչո՞ւ չպիտի նույնն ունենա և լուսինը: Այս ասելուց հետո, սակայն, Շիրակացին մեկին չըջաղարձ է կատարում և պնդում է, վոր ինքը ճիշտ է համարում այն գիտնականների տեսակետը, վորոնք գտնում են, վոր լուսինն արեգակից է ստանում լույսը: «Բայց ես հաւանիմ բազմաց իմաստասիրութեան՝ յարեգականէ ասել» (եջ 36): Շիրակացու այս հատվածը Պատկանյանի հրատարակած տեքստում կրճատվել է: Դա կրճատվել է, պարզ է, վորպէս հակայեկեղեցական մի հատված:

Շիրակացին իր աշխատութեան «Յաղագս արեգական» գլխում, խոսելով արեգակի յերկրադնդից մեծ լինելու մասին, բերում է մի շարք դեղեցիկ որինակներ, վորոնք դարձյալ կրճատված են Պատկանյանի հրատարակած տեքստում: Վորպէսզի պարզ լինի այդ հատվածի նպատակադրված կրճատվելու փաստը, մենք անհրաժեշտ ենք համարում բերել այն՝ ամբողջութեամբ: (Հատվածը անդամահատված է այն տեղում, ուր Շիրակացին խոսում է արեգակի յերկրից մեծ լինելու մասին և բերում է որինակները): «Ձիցէ՞ արդեօք տեսեալ քո ի գլխոյ բարձր լեռանց զծով իւրով մեծանիստ լայնութեամբն. ո՞րչափ արդեօք փոքր երեւեսցի քեզ մեծութիւն նորա: Եւ կամ ո՞րչափ սակաւիկ տեսանիցես զմեծութիւն նաւու, որ բարձրաբերձ իցէ աղիտաղիտալ ուղերձեալ զբաղմաշաՀն վաճառու՝ հանդերձ ասլիտակ առադաստան, որոյ խորշ առեալ գողեալ տանիցի գնան յարշաւանի. այլ թերեւ իբրեւ զճաղս աղանոյ տեսանիցես գնան: Կամ չիցէ՞ տեսեալ քո ի բարձրաբերձ բարձրաշէնդակաց զդաշտ ընդարձակ և մեծանիստ, յորում վարիցին հարկիք եղանց: Ձիա՞րդ թուիցի քեզ հանդերձ գովողան իւրով որ վարէն») գնոսա. այլ թերեւ որպէս զմըջիւնս գետնազնացս յայլայլոյ օդոյն, որ քայքայեաց գտեսիլ աչացդ քոյ, ո՞ր ոչ ետ ճշգրտիւ նշարել զտեսիլ իրացն հեռաւորաց. քանզի Հասնի բաւական լոյս աչացդ զհեռաւորն որպէս զմօտաւորն ճանաչել. զի և լերինս բարձունս որ զատեալ լինին ի միմեանց խորածորիւք,

և յորժամ հայեցեալ տեսանիցեմք ի հեռաստանէ՝ ցածունք և միայրք երեւին. և ոչ կարեմք նշարել զխորածորոցն անջրպետս. այլ և շարժունս նմանեցուցանեմք. և որպէս թէ շուրջ զմօք երեւեսցին գալ: Ձի է աշտարակը չորեքկուսիք բոլոր երեւին, և այնպէս թուեսցին թէ շուրջ դաշտն:— Այս նույն որինակի հիման վրա, Շիրակացին խորհուրդ է տալիս պատկերացնել արեգակի մեծութիւնը:

Նման կրճատումներ պրոֆ. Պատկանյանի տեքստում կան 23 տեղերում: Շիրակացու «Առ խոստացեալսն» աշխատութեան համեմատութիւնից յերեւում է նաև, վոր պրոֆ. Պատկանյանի հրատարակած տեքստի մի քանի գլուխների վերջում աստծուն ուղղված փառաբանութիւններն ընդմիջարկութիւններ են: Այսպէս՝ 7-րդ գլխի («Յաղագս հիւսիսային աստեղաց») վերջում՝ «և ի փառս արարչին ամէն»— ընդմիջարկութիւն է, 8-րդ գլխի («Յաղագս լուսնի») վերջում՝ «որ է օրհնեալ յաւիտեանս ամէն»— ընդմիջարկութիւն է, 9-րդ գլխի («Յաղագս արեգական»-ի) վերջում՝ «որ է օրհնեալ յաւիտեանս ամէն»— ընդմիջարկութիւն է: Շիրակացու տիեզերադիտութեան ընդարձակ տեքստն ազատ է այդ ընդմիջարկութիւններից:

Շիրակացու «Առ խոստացեալսն» աշխատութեան հիման վրա այժմ հնարավոր է կատարել գրչական մի շարք ուղղումներ, վորոնք, պարզ է, աղավաղված են ընդորինակող գրիչների կողմից: (Յեղած այդ սխալները ցույց տալու համար մենք անհրաժեշտ ենք համարում բերել այստեղ վորոշ որինակներ:—

1) Պատկանյանի հրատարակած տեքստում յերկնքի մասին կարդում ենք, վոր նա «անկորանալի, անխորշ, անփոփ, անգոգ» մի տարածութիւն է (եջ 35)

Բնագրում յեղել է վո՛չ թե «անփոփ», այլ «անփոր», այսինքն՝ վորոքիւ:

2) Նույն գլխում յերկնքի մասին խոսելիս Պատկանյանի տեքստում ասված է, վոր յերկնքին «սուրածեալ ձև յաւիտեանական կոչին» (եջ 35)

Նախնական բնագրում յեղել է վո՛չ թե «տարածեալ» այլ «կաւսարեալ ձև յաւիտեանական կոչին»:

3) Պատկանյանի տեքստում յերկրը նմանեցվում է ձվի: Ինչպէս վոր նրա միջուկը գնդաձև դեղնուցն է, վորը շրջապատված է սպիտակուցով և հնէպով, այդպէս էլ նրա նմանութեամբ յերկրը մեջտեղումն է լե ապա շուրջ գնդաձև և երկին ազատ առեալ զամենայնիւ» (եջ 38)

Նախնական բնագրում յեղել է վո՛չ թե «և ապա շուրջ գնդաձև» այլ «աւղ շուրջ գնդաձև և երկին պատ առեալ զամենայնիւ»:

4) Պատկանյանի տեքստում Շիրակացու յերազում յերեւացող արեգակն «էր պատանի անմօրուս սոկեղիտակ» (եջ 39)

Նախնական բնագրում յեղել է վո՛չ թե «վոսկե դիտակ», այլ «ոսկեգիսակ»:

*) Յերկու ձեռագրում էլ «զովաղաւմ... վարեն»:

5) Պատկանյա՞նի տեքստում արե-
գալը պատասխանելով Շիրակացու
այն հարցին, թե ծածկվելուց հետո
ում ես լույս տալիս, պատասխանում
ե, թե՛ «լերանց անփայից և անձանց
անկենդանաց տամ լոյս» (եջ 40)

6) Նույն գլխում «ամենայն զգա-
ցութիւնք վերինք և ներքինք»
(եջ 48)

7) Պատկանյա՞նի տեքստում լուսնի
մասին խոսելիս ասված է, թե նա
«ճառագայթս բազումս արձակէ
յիւրմէ» (եջ 49)

8) Արեգակի մասին Շիրակացին
ասում է՝ թե «յոյժ սիրելի է... ճա-
ռել զառասուրիսն որ ինչ յաղագս
առաջնոյ և մեծի լուսաւորէդ է բան»
(եջ 54)

Կարելի չէ բերել բաղձաթիվ այլ աղավաղումներ ևս, սակայն բերածնե-
րը, կարծում ենք, բավական են համոզվելու համար, վոր տիեզերագիտու-
թյան ներկա ընդարձակ տեքստը մեծ արժեք է ներկայացնում, մինչև
իսկ հրատարակված գլուխները ճշտելու խնդրում

Պատկանյանի հրատարակած Շիրակացու տիեզերագիտության մեջ նկատ-
վող կրճատումները, ընդմիջարկութիւնները և այլ տիպի աղավաղումները,
վորոնք այժմ հնարավոր է մատնացույց անել «Առ խոտացեալսն» տեքստի
համեմատության շնորհիվ, հիմք են տալիս յենթադրելու, վոր նախնական
տեքստի նման կրճատումները բացառիկ յերևույթ չեն միայն Շիրակացու
աշխատութիւնների նկատմամբ:

7. Տեմարական այս աշխատության մեջ հետաքրքիր է Հայկի լեզենդայի
հիշատակումը իմ գլխում: Շիրակացին այդ գլխում խոսելով ամիսների ա-
ռաջացման մասին, կանգ է առնում նաև հայկական ամիսների վրա: «Երայց
դամիսըդ հայոց ասացից, զի հայ ամսոցդ անուանը յառաջ քան զդնել թուա-
կանին հայոց էին: Եւ ո՛չ քան զայն միայն, այլ և յառաջ քան զմարդեղու-
թիւն բանին ասուածոյ՝ անուանեալ էին ամիսըդ այդոքիկ: և այս է պատ-
ճառն: Զի Հայկ ոմն անուն աղեղնաւոր հսկայ՝ յաղղէ Յաբեթի, որդւոյ Նոյի,
և կեալ ի Բաբելոնէ՝ տիրեաց հայոց: Եւ բնակեալ ի հայս. և յանուն նորա
կոչեցան հայք. նոյնպէս և դստերաց եղ զանուանս. զոր առեալ հայոց դս-
տուանս ուստերաց և դստերաց նորա՝ եղին ի վերայ ամսոցդ՝ վասն մեծարա-
նաց հօրն և զաւակացն. և են այսօրիկ: Նաւասարդի. Հոռի. Սահմի. Քաղոց.
Արաց. և Հրոտից, որդիք էին Հայկին: Իսկ Մարդաց և Հարաւանց զոր այժմ
Ահիլի կոչենք, այս ի դործոց անուանեցան, զի ըստ այն ժամանակս ամառ-

Նախնական բնագրում յեղել է վո՛չ
թե «անփայից», այլ «ափափայից»
այսինքն լեռ-ապառաժներին:

Բնագրում յեղել է վո՛չ թե «զգա-
ցութիւնք», այլ «գոյացութիւնք»
վերինք և ներքինք:

Նախնական տեքստում յեղել է վո՛չ
թե «բազումս արձակէ» այլ «ճառա-
գայթս բաց արձակէ յիւրմէ»:

Նախնական բնագրում եղել է «զա-
ռասուրիսն, որ ինչ յաղագս առաջ-
նոյ և մեծի լուսաւորէդ է բան»:

նայինք էին քոբա» (եջ 68—69): Հայկի այս լեզենդան հին հայկական մատե-
նագրության մեջ հիշատակվելու չորրորդ փաստն է օտ: Առաջինը հիշատակ-
ված է իրենացու, յերկրորդը՝ Սեբեոսի, յերրորդը՝ Թեոֆիլի և չորրորդը—այս:

8. Պատկանյանի հրատարակած տեքստի կրճատված մասերից հետաքրքիր
նյութ են հանդիսանում քաղեկական զրույցները, վոր մեջ է բնութ Շի-
րակացին «Յաղաղս երկնային զարդուց» գլխում: Դա իր ծավալով մոտ կես
մամուլ նյութ է: Շիրակացին սկսում է քաղեկական սովորութիւններից,
վորոնք ծնված յերեսայի բախտը կապում են առանձին կենդանատեսակների
հետ «Զխոյէն ասեն թէ՛ դուրս է աստեղատանց թժ անիցն, և շնորհատու-
զի և խոյ դուրս է հօտի և պարզեատու. զի առանց արմուժեան մերկանայ
յառուէն իւրմէ. և դարձեալ անդատին յիւրմէ ընուծեանց զգնու հանդերձ
հանապաղորդ: Նոյնպէս և զաստեղատունն ասեն ըստ նորին նմանութեան:
Ասեն թէ որ ի նմայն ծնանի՝ զեղեցիկ լինի և փարփառ, դանդաղահեր, ծաւի,
զուարթաւես, բարերարւոյ, մեծ ու ճոխ լինի: Զցլէն ասեն թէ՛ ըստ նմանու-
թեան ցլու զորաւոր և անձնեայ է... զկարճէն ասեն՝ թէ որ ի նմայն ծնանի՝
չարախոհ և մարդասպան՝ ըստ օրինակի կարճի, որ հանապաղ հարկանել կաղ-
մըն կայ...» (21—22):

Քաղեկացիների մեջ խոսում են, ասում է Շիրակացին, վոր դյուրելու
միջոցով կարելի չէ լուսինը յերկնքից իջեցնել դետին: Նա քննադատության է
յենթարկում քաղեկական այս զրույցը և ջղայնացած բացականչում. «Օն
անդր և ի միտ անդամ՝ ուրուք մի եկեսցէ այսպիսի անկարգութիւն առասպե-
լական բանից» (եջ 24):

Շիրակացին հատկապես սուր քննադատության է յենթարկում քաղեկա-
կան սովորութիւնը՝ յերեսայի ծնված ժամանակով չար ու բարի վորոշելու
խնդրում: Այսինչ ժամին ծնվածը «ճոխ լինի ասեն, դլխավոր քաղաքաց, մե-
ծատուն և զօրաւոր», մի այլ ժամի ծնվածը «մուրացկան կլինի և «թափա-
ռական չըջի տուն ի տանէ և տեղի ի տեղուջէ և հագիւ կարէ ժողովել զա-
ւուրս ոռճիկ»: Քաղեկացիները յերեսայի բախտն, ասում է Շիրակացին, վո-
րոշում են վայրկյաններով: Բայց այդ, քննադատում է Շիրակացին, միանգա-
մայն անհար և.— մանկարարձուհին, վորը զբաղված է յերեսայի կենդանի
թե մահացած, տղա թե աղջիկ ծնվելու հարցերով և պորտը կտրելու դոր-
ծով, յե՞րբ ժամանակ ունի վորոշելու յերեսայի վոր ժամանակ ծնվելու
հարցը:

Շիրակացուն չառ է ջղայնացնում մանապէս քաղեկական այն զրույցը,
ըստ վորի յերեսան համապատասխան առանձին ժամերի՝ կարող է չար ծըն-
վիլ կամ բարի: Յեթե անմեղ յերեսան սկզբից չար է ստեղծվում, այն ժա-
մանակ «յոյժ չար իցէ» նրա ստեղծողը, քննադատում է Շիրակացին: Այնու-
հետեւ, յեթե մարդու մեջ չարութիւնը նախորդ արարչից է դրվում,
ինչո՞ւ համար է այդ դեպքում օրենքը, ինչո՞ւ համար են դատավորները,
վորոնք պատժում են դողին, սպանողին, չարազորին: Ինչո՞ւ յեն նրանք
պատժում չարազործներին ուղղելու համար, յերբ նրանք իրենց էյությամբ
չար են ստեղծված և անկախ իրենց կամքից՝ չարութիւնը պիտի անեն: Ին-

չա՞ն համար են չբաժնորները ձգտում դեպի բարեկեցիկ կյանք, յերբ նրանց վիճակված և ընդմիջող մուրացկան լինել:

Մեջ բերելով ու ճննադատելով քաղաքական մի շարք այլ գրույցներ ևս, Շիրակացին ջղայնացած բացականչում է, վոր բավական և նրանց անհամ պատմությունները մասին խոսելը:

Գ. Շիրակացու «Առ խոստացեալսն» աշխատութիւնը մեծ արժեք է ներկայացնում վո՛չ միայն հայ ժողովրդի կուլտուրայի, գիտութեան և պատմութեան համար, այլ և համաշխարհային կուլտուրայի, գիտութեան և պատմութեան համար: Շիրակացին դնում է գիտական մի շարք հարցեր և տալիս է դրանց ճիշտ լուծումը: Շիրակացու այդ աշխատութեան արժեքն ավելի աւելնալիս դարձնելու համար մենք անհրաժեշտ ենք համարում բերել մի քանի փաստեր:

Շիրակացին, հիմնված «արտաքին գիտնականների» տեսակետի վրա, խոսում է յերկրի կլորութեան մասին. «Նւ եթէ ոք կամիցի օրինակ տեսական զարտաքնոցն լսել՝ իբր թէ՛ դիպս երկրի նմանցուցեալ, ինձ ի դէպ թուի ասացեալն ձու, որպէս նորա գեղինն ի միջին գնդաձև կառուցեալ կայ՝ և ասպիտակն շուրջ գնդաւ, և խեճեպն պատ առեալ զամենայնիւ, նույնպես երկիրս ի միջոյ կառուցեալ կայ, և աւել շուրջ գնդաւ և երկին պատ առեալ զամենայնիւ»:

Շիրակացին արեգակը մեծ է համարում յերկրադնդից: Այդ առթիւ նա բերում է բազմաթիւ օրինակներ ու ամփոփում հետևյալ խոսքերով. «Նւ յայտ ամենայնէ յայտ է, թէ՛ մեծ է արեգակն ըստ վիպյութեան աստուածային դրոց, որում և արտաքնոցն բարեաց ի ճահ պատահին վիպյութիւնք»:

Շիրակացին գիտական ճիշտ բացատրութիւն է տալիս արեգակի խալարձանը. «...Արեգակն գեր ի վերոյ լուսնին է. և լուսնն դիպեալ ի ներքոյ մանը. «...Արեգակն գեր ի վերոյ լուսնին է. և լուսնն դիպեալ ի ներքոյ կլիւ նմին և արեգակն բերանբացեալ հոսէ հեղլով դրոշմութիւն ի ներքոյ կլիւ նմին և արեգակն բերանբացեալ հոսէ հեղլով դրոշմութիւն ի ներքոյ հանդէպ ուղիղ կլուութեամբ ի միջոյ լուսնին, ոչ թողու անցանել ի ներքին. անօրոշմութիւն օդոյն, որ սփռեալ տարածանի ընդ ծով և ընդ ցամաք»:

Շիրակացին ճիշտ ձևով է բացատրում մարդկանց լսողութեան և տեսողութեան ըմբռնողականութեան հարաբերութեան հարցը: Դրա առթիւ նա բերում է կայծակի և վորոտի օրինակը: Ինչպե՞ս է վոր, հարց է տալիս Շիրակացին, կայծակը և վորոտը միասին են սկսվում, բայց մենք կայծակն արեգակացին, կայծակը և վորոտը միասին են սկսվում, բայց մենք կայծակն արեգակացին, վելի շուտ ենք տեսնում, քան լսում ենք վորոտը: Դրա պատճառն այն է, բացատրում է նա, վոր «ակն երազ է քան դուռնի և ակն փոյթ կարէ տեսնել զհուրն»:

Շիրակացին գիտե՞լ լուսնի սեփական լույս չունենալու և նրա արեգակից լույս ստանալու փաստը. «Նւ հաւանիմ բազմաց իմաստասիրաց, յարեգականէ ասել առնուլ զլոյս»:

Շիրակացին գիշերվա ճիշտ բացատրութիւնն է տալիս, համարելով դա յերկրի ստվերը. «Երկիր... ստուերան զմեզ գիշերացուցանէ»:

Շիրակացու այս աշխատութեան մեջ, նրա փիլիսոփայական հայացքն-

քում կան դիտելիական վորոշ տարրեր: Այսպես, նա իր աշխատութեան «Յաղագս ծովում» գլխում, խոսելով արեգակի տաքութեան և լույսի շնորհիվ «աշխարհի վրա կյանք և կենդանութիւն ստեղծվելու մասին, ամփոփում է հետևյալ խոսքերով. «Հիշեալսն ինչն արեգակն արեգակնութեան և արեգակնութեան դարձեալ ինչն արեգակն ինչն արեգակնութեան: Չի յայտ անվնաս հակառակութիւնն դարձեալ ինչն արեգակն ինչն արեգակնութեան: Նույն դրույթն ավելի պատկերավոր կուլտիւնէ աշխարհ առցէ դուռնութիւն»:

Նույն դրույթն ավելի պատկերավոր կուլտիւնէ աշխարհ առցէ դուռնութիւն է իր նույն աշխատութեան 42-րորդ գլխում. «Տեսանելով զառաջնոցն զլուսնին լցեալ և մաշեալ՝ իմացան զանցաւորութիւն հեռաց իւրոց և ասացին թէ՛ է մեզ պատկեր»:

Նախնիքները տեսնելով լուսնի լուսն և նորելը, ասում է Շիրակացին, ասացին, թե իրենց պատկերի նման է:

Շիրակացու «Առ խոստացեալսն» աշխատութիւնն ունի գրական մեծ արժեք: Նա իր աշխատութիւնը շարադրել է գեղեցիկ օրինակներով, գեղարվեստական մեծ պատկերավորութեամբ: Բավական է հիշել նրա դարնան նկարագրութիւնը «Յաղագս արեգակն» գլխից. «Քաղցրախառն խառնուածովք յարգարի դարունն իւրով մեծադեղ վայելչութեամբ, դի ի նմա արմատք արձակեն դրոյս, մարդք դուռնանան, ծաղիկք պայծառանան, տունկք ցցունեն, ծառք արձակեն դրոյսըն, անասունք հանդերձ թռչնօք և ծովային ջրածնունդ զեռնօք և ամենեքեան ըստ իւրաքանչիւր ազգի դան ի ծնունդ, ի օէր և ի սնունդ»:

Նա յայտնեղ ոգտվել է Բարսեղից:

Երբ գլխում խոսելով վորոտի յերկրի վրա ունեցած ազդեցութեան մասին, Շիրակացին հետևյալ ձևով է նկարագրում.

«Ի սաստիկ ճալթմանէ օդոյն շարժամբ խոսացեալ թանձրութիւն հողոյս թուլացի, և ի դալարաբեր արմատոյն բոյսք խոտոցն վերնձիւղեացին: Սոյնպէս և պտուղք ծայրիցն ծառոց բացեալ փթթիցին, և այլքն ըստ իւրաքանչիւր կարգի՝ զմեռնային ծանրատաղտուկ թանձրութիւնն ի բաց ընկնուցուն, զարթուցեալք և դուռնացեալք յոյժ պայծառութեամբ երկիր առնուցուն, զվայելչութիւն»:

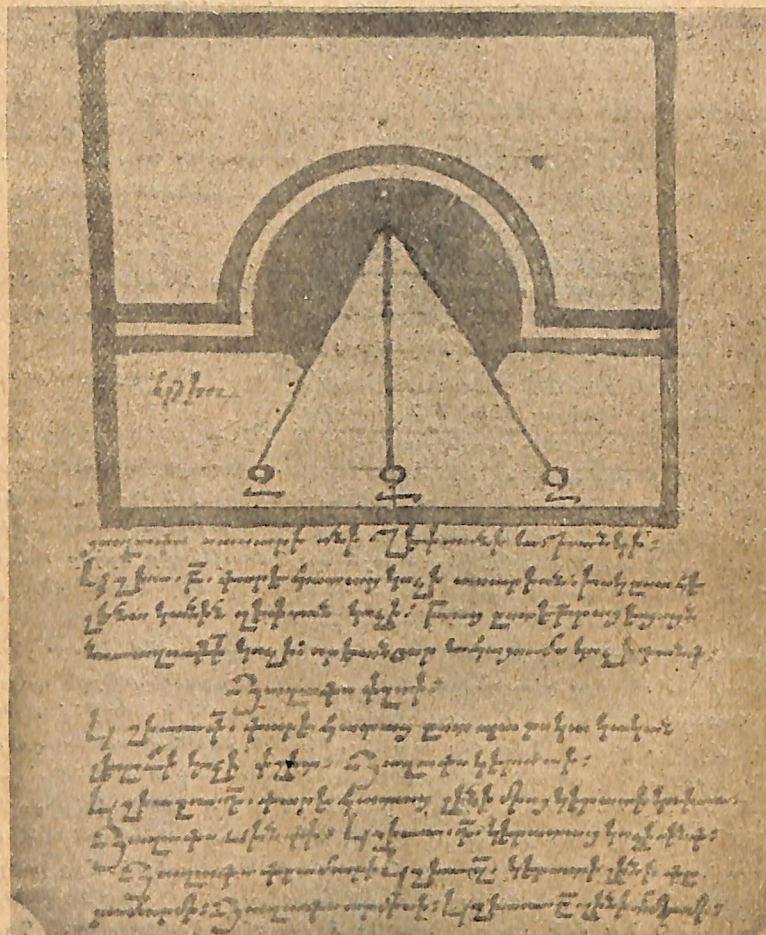
Գեղարվեստական նման հատվածներ Շիրակացու «Առ խոստացեալսն» աշխատութեան մեջ — բազմաթիւ են:

Սրանով, իհարկե, չի սահմանափակվում Շիրակացու «Առ խոստացեալսն» աշխատութեան արժեքը գիտութեան, կուլտուրայի և գրականութեան պատմութեան համար: Շիրակացու այդ աշխատութեան մեջ կան բազմաթիւ այլ արժեքներ, վորոնք բոլոր թվարկել աշատեղ, իհարկե, մեր նպատակից դուրս է:

10. Անանիա Շիրակացին իր «Առ խոստացեալսն» աշխատութիւնը գրելիս մեծ չափով ոգտվել է հույն, հայ, քաղղեացի և այլ հեղինակներից: Նրա աշխատութեան մեջ կան այնպիսի տեղեր, ուր նա ոգտվել է ամբողջ հատվածներով, կան անգամ տեղեր, վոր նա բառացի արտադրել է: Այդ բանը նա չի թաղցնում: Նա անուշով հիշում է իր ոգտագործած հեղինակների աշխատութիւնները: Նա մեծ չափով ոգտվել է Բարսեղ Կեսարացուց, Գրիգոր Կաթողիկոսից, Յեզիկից, Փիլոնից և այլն:

Շիրակացու ծանոթ է յեղի նաև նախաքրիստոնէական շրջանի հունական գրաւորութիւնը, գրականութիւնը և փիլիսոփայութիւնը, վորոնցից նա մեծ

չափով ողավել է: Սակայն նա ողավել է քննադատաբար, չարադրելով եր-
 անկականը, որի դիմաց: Նրա մի շարք արտահայտությունները՝ «Ես ո՛չ ըն-
 դունիմ», «Ես ո՛չ հաւանիմ», «Ես զանց առնեմ», «Բավական է ճառել դան-
 համ պատմութիւնս նոցա», «տեսիլ է ինձ» և այլն, ցույց են տալիս Շիրա-
 կացու ինքնուրույնութիւնը:

Մի էջ Շիրակացու «Յաղաղս կչոց և չափոց» աշխատութիւնից:

Հասկանալի է, վոր Շիրակացու առաջադրած դիտական մի շարք հարցեր,
 ունեն վորոշ թերութիւններ և անճշտութիւններ: Այդ չէ՛ կարևորը: Կու-
 տուրայի և դիտութեան զարգացման այն ժամանակվա մակարդակում նման
 անճշտութիւններ ու թերութիւններ անխուսափելի էլին: Կարևորն այն է,
 վոր VII դարում, 1300 տարի մեզանից առաջ, Շիրակացին խիղախութեամբ,
 այն ժամանակվա դիտութեան բարձունքներից դնում է դիտական մի շարք
 հարցեր և նրանց ճիշտ լուծում է տալիս:

Չպիտի թաղցնել, վոր Շիրակացու մոտ կան կրոնական բովանդակու-
 թիւն ունեցող բազմաթիւ դրույթներ, տեղեր, ուր նա պաշտպանում է քը-
 բիստոնեյական այս կամ այն տեսակետը: Իր աշխատութեան վորոշ տեղե-
 րում նա հիմնավորումներ է բերում անդամ կրոնական դրբերից: Սակայն ոը-
 րանում Շիրակացուն դատապարտելու վոչ մի հիմք չկա: Նա իր ժամանակի
 ժարդն է և տվել է իր տուրքը: Բացի այս, Շիրակացին այնչափ վախեցել է
 հետապնդումից: Վորոշ դեպքում նա ակամա ստիպված է յեղել համաձայն-
 վել ժամանակակից կրոնական գերիշխող դոգմաների հետ: Թե նա վորքան է
 վախեցել հալածանքներից, դա կարելի յե տեսնել յերկրագնդի հակառակ կող-
 մում յերկրներ և բնութեան համար արած իր մի պնդումից, վորը նա ներ-
 կայացնում է յերազի միջոցով. «Եւ արդ մի՛ դիս եպերէք, օրերէք, դիտէ՛
 ծածկադէտն, զի ո՛չ ստեմ: Մինչդեռ էի յաղօթս առ առաւօտուն ի վկայաբա-
 ռի սրբոյն Եւդենեայ և միտք իմ յայս խորհուրդս ծփէին՝ թուն էառ դիս:
 Եւ տեսանէի որպէս թէ արեգակն ի ծագելն խոնարհեալ յերկիր իջանէր: Եւ
 ես յառաջն ընթանայի և ի գիրկս ընդունէի զնա, և նա էր պատանի անմու-
 րուս, ոսկէգլխակ, և չրթունք բերանոյ նորա որպէս թէ ոսկով լինէր օծեալ.
 և ինքն սպիտակս և փայլունս զգեցեալ հանդերձս. և լոյս սաստիկ ելանէր ի
 բերանոյն: Առացի ցնա՝ եթէ ի վաղնուց ցանկացեալ էի ի քէն լսել բան-
 արդ՝ աղէ պատմեա ինձ, եթէ յորժամ ի մէջը ծածկիս ո՞ւմ տաս լոյս, դո՞ն
 կենդանիք ի ներքոյ երկրի՝ եթէ ոչ: Եւ նա ասէ՝ ո՛չ, այլ լերանց և ս-
 փափայից ձորոց և անձաւաց անկենդանեաց տամ լոյս...»: Կասկած չի կա-
 րող լինել, վոր Շիրակացին վախենալով հարցի բացարձակ դրումից, յերազի
 միջոցով և հայանում իր կարծիքը:

11. Շիրակացու ասեղնադիտութեան և տոմարական աշխատութեան ներ-
 կա տեքստի համար հիմք է ընդունվել մեր մատենադարանի թիվ 2367 ձեռա-
 դիրը, վորը, մեր կարծիքով, մեզ մոտ յեղած ձեռագրերից ավագունն տե-
 քստն է: Այդ տեքստում, բացառութեամբ մի քանի բառերի, վորոնց մասին
 հիշված է ներքևում, չեն կատարված ո՛չ գրչական և ո՛չ ել կետադրութեան
 ուղղումներ: Այդ ձեռագրի հետ համեմատված և ներքին լուսանցքում նշանակ-
 ված են միայն Պատկանյանի հրատարակութեան խմբի, թիվ 2180 ձեռագրի
 և ամենահամառոտ խմբի ձեռագրերի տարբեր ընթերցումները: Նշված են
 բոլոր նկատված տարբերութիւնները: Մի շարք տարբերութիւններ, որինակ՝
 ոտ, դա, նա և այլն հաճախ գրված են լինում «յ»-ով, սայ, դայ, կամ
 «օ»-ն գրված է լինում «ա»-ով, վորոնք իբր յերկրորդական տարբերու-
 թիւններ, մենք ավելորդ ենք համարել նշել ներքին լուսանցքում, վորովհե-

տե նրանք տեքստը մեծացնելուց բացի վորեւէ այլ արժեք ներկայացնել չե-
լին կարող:

Մենք նպատակ չենք ունեցել կազմել Շիրակացու աշխատության բոլոր
ձեռագրերի համեմատական տեքստը: Այդ նախաձեռնելու համար, պարզ է,
վոր ձեռքի տակ պիտի ունենայինք այլ մատենադարաններում յեղած Շիրա-
կացու յեթե վոչ բոլոր, ապա դոնե կարեւոր ձեռագրերի տեքստերը: Մեր նպա-
տակն է յեղել այստեղ տալ Շիրակացու տիեզերագիտության ընդարձակ տեքս-
տը և տոմարական աշխատությունը՝ նկատվող կարեւոր գրչական տարբեր
ընթերցանություններով՝ մեր մատենադարանի ձեռագրի աահմաններում
միայն:

ԱՇ. ԱՐԻԱՀԱՄՅԱՆ

7 հունիսի 1940 թ.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԵՋ ԳՈՐԾԱԾՎԱԾ ԿՐՃԱՏՈՒՄՆԵՐԸ

Ա=Պետ. մատենադարանի թ. 2180 ձեռագիր:

Բ=Պետ. մատենադարանի թ. 2762 ձեռագիր:

Պ=Պրոֆ. Բ. Պատկանյանի հրատարակած տեքստ:

Դ=Պետ. մատենադարանի թ. 1979 ձեռագիր:

Դ=Պետ. մատենադարանի թ. 1973 ձեռագիր:

ՁՁ=Ձեռագրերը:

ՆՀԲ=Նոր հայկադեան բառարան:

**ՅԱՆԿ ԳԼԽՈՅ ԳՐՈՅՍ
ԱՆԱՆԻԱՅԻ ՇԻՐԱԿՈՒՆԻՈՅ ՀԱՄԱՐՈՂԻ**

1. Առ խոստացեալսն
2. Յաղաքս երկնի
3. Յաղաքս երկրի
4. Յաղաքս ծովու
5. Յաղաքս երկնային զարդուց
6. Յաղաքս որ ի մէջ երկնի և երկրի են շարժմունք և տեսութիւնք
7. Յաղաքս կաթին ծրոյ
8. Յաղաքս հիւսիսային աստեղացդ
9. Յաղաքս լուսնի
10. Յաղաքս արեգական
11. Պատճառ Շ եակ աղիւտակի երբայեցոցն
12. Բուն շրջադայ ՇԼԲ ամաց
13. Զի՞նչ (է) ժամանակ և կամ զի՞նչ (է) հոլով ժամանակաց
14. Զի՞նչ է ողոմպիւրդ
15. Զի՞նչ է ընդիքտիոնն
16. Զի՞նչ է Բեսեքիստոն
17. Զի՞նչ է յորելեանն
18. Զի՞նչ է թուականն
19. Զի՞նչ է նահանջն
20. Զի՞նչ է նահանջից նահանջն
21. Զի՞նչ է Թ և Ժ երեակ
22. Զի՞նչ է ԻԸ եակք
23. Զի՞նչ է բաղմաղ
24. Զի՞նչ է կաղանդ և կաղանդիկոս
25. Զի՞նչ է նոնոսն
26. Զի՞նչ է իդոսն
27. Զի՞նչ է հնդեակն
28. Զի՞նչ է վեցեակ
29. Զի՞նչ է վերադիթ
30. Զի՞նչ է է երեակն

31. Զի՞նչ է Բիջոցն
32. Զի՞նչ է լրումն դատիկի
33. Զի՞նչ (է)՝ որ Ե թիւ ժամ կատարեմք
34. Զի՞նչ է՝ որ զի թիւն օր կատարեմք
35. Զի՞նչ է որ Դ կրկնեմք զքանիս լուսնին՝ յորժամ զիշերի զօրչափ զնալն կամիցիմք զիտեւ
36. Զի՞նչ է՝ որ ԲԺ անապատեմք՝ յորժամ ի կենդանատեսակսն զյո՞ւրումս կամիցեմք զիտեւ
37. Զի՞նչ է՝ որ զեկամուտն ի նահանջէն յաւելիսն ասնն երբայեցուց և այլոց...
38. Զի՞նչ է՝ որ ԺԲ ամիս է տարին
39. Զի՞նչ է որ ՅԿԵ օր է
40. Զի՞նչ է տարին և ամն
41. Զի՞նչ է տումար
42. Զի՞նչ է ամիսն
43. Զի՞նչ է կրկնակ ամսոցն
44. Զի՞նչ է կիսակ
45. Զի՞նչ է շրջանն
46. Զի՞նչ է՝ որ երթամք ԻԸ ԻԸ՝ յորժամ է երեակ առնեմք
47. Զի՞նչ է զնալն ԻԸ ԻԸ ն և զԴ մասն ի վերայ բերել
48. Զի՞նչ է՝ որ երթամք ԺԹ ԺԹ յորժամ վերադիթ առնեմք հոմի
49. Զի՞նչ է՝ որ ի Ժ երորդ կանոնին թիւ մի յաւելու
50. Զի՞նչ է բաղմապատեալն յաւելու
51. Զի՞նչ է ըստ նահանջիցն պակասեցոյ
52. Զի՞նչ է ըստ ԹԺ երեկաց յաւել
53. Զի՞նչ է Ը հանապազորդ երթն
54. Զի՞նչ է երթն Լ Լ
55. Զի՞նչ է Գ ի վերայ բեր կամ Դ ի բաց երթ
56. Զի՞նչ է՝ որ օրն ԻԴ ժամ է
57. Զի՞նչ է՝ որ ժամն Լ մասն է
58. Զի՞նչ է՝ որ թաւալմամբ զնայ արեգակն
59. Ո՞րպէս զիտացին Թէ թաւալի արեգական
60. Զի՞նչ է՝ որ Շ ասպարէզ է Ա առաջխաղացումն արեգական
61. Զի՞նչ է՝ Թէ մինչ Ա թաւալի արեգակն՝ մէկ մասն անցանէ յօրէն և մինչ Լ թաւալի՝ ժամ մի
62. Զի՞նչ է՝ որ ի զիշերի ընդ երկրաւ դառնայ արեգակն
63. Զի՞նչ է՝ որ ամսամտին ասէ՝ կալ թիւ մի
64. Զի՞նչ է կալ հանապաղ Լ
65. Զի՞նչ է՝ որ ասէ կալ հանապաղ ԽԵ
66. Զի՞նչ է՝ կալ ԺԳ և զնահանջն
67. Զի՞նչ է՝ որ յայտնութեան ոչ ասէ արեգակն ի վերայ, այլ ասէ՝ կալ զնահանջն և տուր մեհեկի

68. Զեօնչ է որ ասէ՝ կալ լ զվերադիրն երթ առանց կիսակի
 69. Զեօնչ է կալ ԽԶ
 70. Զեօնչ է որ ասէ՝ թէ քան զհասարակածն աւելի է ի նոյն ամենան է
 լրումն և թէ պակասէ՝ յառաջին ամիսն ելանէ
 71. Զեօնչ է թուական հոռոմայեցոց
 72. Զեօնչ է՝ կալ մինչև յ 17 ամն Յուստիանոսի կայսեր և ց ԻԴ Խոս-
 րովու պարսից
 73. Զեօնչ է տեսանել զնահանջ կամ ժԹ երեակ
 74. Զեօնչ է ամ ի վերայ ԹԺ երեկին
 75. Զեօնչ է երթ ըստ նահանջիցն Ա և թող
 76. Զեօնչ է ժի ն ապրիլի և կամ Ին ն մարտի. ո՛չ նահանջ՝ և ոչ բաշ-
 մապատիկ
 77. Զեօնչ է՝ որ ի մարտի և յապրիլի լինի ժԳաներորդն զատկաց
 78. Զեօնչ է՝ որ ի փետրուարի վերջին աւուրն անկանի օրն նահանջի
 79. Զեօնչ (է) Ա թիւ որ յաւելու յէրեակն
 80. Զեօնչ է բոպէն
 81. Զեօնչ է Ե երորդ աւուրն աւելեաց
 82. Զեօնչ է՝ որ ի մարտի Ի է հասարակածն միշտ
 83. Զեօնչ է լոյսն զերազանց
 84. Պատմութիւն յաղազս զերազս զիտելոյ սաղմոսիւք՝ և մեկնեւոյ:

ԱՆՆԵԻԱՅԻ ԶԻՐԱԿՈՒՆՈՅ

ԱՌ ԽՈՍՏԱՅԵԱԼՍՆ

Զխոստացեալսն մեր հատուցուք զբան՝ յարտաքնոցն
 առեալ զառարկութիւն. որպէս զի յետոյ յեկեղեցականն
 5 ելեալ մեր՝ զեղեցիկ հետեացի շարադասեալ ընդունակք:
 Զի և օրինակն այսպէս և ճշմարտութիւն կարգաւորեցաւ:
 Արդ՝ ես կամիմ ուսանիլ յարտաքնոցն յա՛յնցանէ, ուստի
 Պօղոս ինձ հրամայէ. և զանց առնել զհեթանոսական խե-
 10 լագարութեամբն՝ բանդադուշեալ իմաստնոցն ճառիւք, որք
 զաստուած ո՛չ կամեցան ճանաչել. և պատճառս լինելու-
 12 102 թեան զհիւղէ ասացին և նիւթ զոյիցս եղելոց: Զորոց || ո՛չն
 երկրորդեացուք ճշդիւ, և ո՛չ ընդդիմադրեսցուք իբր ար-
 դարե զարհուրելիս: Բաւական է նոցա կշտամբութիւնն՝
 որ ի Սրբոց Հարցն: Բայց հաւանիմ յիսկզբանն փոքր ինչ
 15 յիշատակել և զանաստուածիցն բարբաջանս՝ և ի նոյն լքա-
 նել և այս՝ զի քաջալուութիւն վեհագունիցն առաւել զե-
 ղեցկապէս երևեսցի: Եւ եթէ յայլում ուրեք վայրի յիշեա-
 ցուք զառ ի նոցանէն ճառեալ բան ինչ զուղնաքեայ, նոյն
 պատճառ է վասն ճոխացուցանելոյ զլուացն՝ վատթարացն
 20 յիշատակաւ: Այլ ինձ ասելի է յարտաքնոցն բարեաց վկա-
 յութեանց, ըստ սրբոյն Պօղոսի ճառել յաստուածածան ի-
 մաստնոցն՝ որք զմի աստուածութիւնն խոստովանեցին՝ ա-
 [478բ] նեղ և ամենակատար, պատ||ճառ ամենայն եղելոց՝ երևելեաց,

4 Ա.—զառարկութիւն

9 Ա.—բանդադուշեալ

10 Ա.—«զամենայն» փխ. «զաս-
տուած» (բնադրում յեղել և
«զած», զրիչը սխալմամբ կար-դացել և «զամ», այն և «զա-
մենայն»

13 Բ.—կշտամբութիւն

18 Ա.—ճառել

և իմանալեաց: Ոմանք ասացին թէ և սրբոյ երրորդութեան իմացան նոքա զխորհուրդս. զոր և երանելի աստուածաբանն Գրիգոր յիշէ ասելով, թէ յորժամ յաղագս առաջնոյ և ևս երրորդի պատճառին իմաստաւորէրն՝ զայս ոմանք կարծեցին

5 սրբոյ երրորդութեանն լինել խորհուրդ: Բայց ես ո՛չ հաւանիմ, քանզի աստուածային առաքելայն ասէ. «Ձխորհուրդն որ ծածկեալ էր յամենայն յաւիտեանցն՝ որ այժմ յայտնեցաւ»: Եւ ինքն փրկիչն ասէ. «Գոհանա՛մ զքէն, Հա՛յր»

էջ 103 տէ՛ր երկնի և || երկրի, զի ծածկեցեր զայս յիմաստնոց և

10 ի զիտնոց»: Իսկ մարգարէիցն բանք որ ինչ յաղագս սրբոյ երրորդութեան են Աստուածային հոգւոյն ազդումն: Բայց մարդկայինն իմաստութիւն այնմ մեծութեան ո՛չ եղև հասու: Բայց զմինն ճշմարտապէս ծանեան զաստուած. և փառաւորեցին բանիւ և գործով: Բանիւ խոստովանել զովել-

15 լով զարարիչն ամենայնի, և գործով մաքուր լինել յաւիտից և յամենայն ցանկութեանց և ի զբաղմանց աշխարհականաց ազատեալ առանց ամուսնութեան միանձուց զմիայնաւորութեան կալեալ զվարս. որք զորովայնս զաստիարակեցին պարկեշտութեամբ: Քանզի ո՛չ միս և ո՛չ ձուկն ու-

20 տէին՝ և ասէին. մի՛ արասցուք զորովայնս մեր գերեզման աշխոյ կենդանեաց. այլ միայն բանջարաւ և ստղով ծառոց [479ա] կերակրէին. նոքա || միշտ զհետ բարեաց գործոց երթային. պարապէին զանազան իմաստից քննել և ճառել: Յորոց և մեր ստեալ նիւթ ի մերումս շարադրեացուք բանի, սկսեալ

25 յերկնէ և եկեալ յերկիր: Եւ զարձեալ անդրէն ի յերկին համբարձեալ՝ խորհրդով զարդուն հրճուեցայց յառաջ խաղացուցեալ զբանս՝ ճառ զճառից ելեւ արարից:

էջ 104

|| Բ. ՅԱՂԱԳՍ ԵՐԿՆԻ

Ճշմարտիւ թուի ինձ և ամենեցուն որք են ի տեսական ուսումնասիրութեան, և ի քաջ առաջնոցն ասացեալքն բանի ո՛չ ինչ անճառելի է. և մտաց ո՛չ ինչ հասանելի է:

1 Ա.—երրորդութեանն

9 Ա.—իմաստնոց

11 Ա.—աստուած

12 Ա.—մարդկային

17 Ա.—ազատել

Իսկ արդ՝ որովհետեւ ի մտաւորն եկաք բան, հարկաւոր է թէ և յանձարմինն ելցուք տեսակ. ապա ուստի արժանն է՝ սկսանելի է: Իսկ սկսանելին ասի յանսկիզբն է ուսմանէ. ապա ուրեմն անսկիզբն անասաց և անճառելի մնաց, սա-

5 կայն իմանալեան իմանի: Իսկ որ իմանի՝ ապաքէն մտացն իմանի: Իսկ միտքն զիս՝ զկարասցեն հասու լինել անճառելոյն, եթէ ո՛չ ունիցի յանդութիւն ի նմին իմանալոյն: Իսկ որ ունին յանդութիւն, բերէ և զնորին ճշմարտութիւն: Իսկ որ ինքն իմանալին կամեսցի, նորունն յանգակցի Արդ՝ եթէ ինքն իմանալին կամեսցի, նորունն յանգակցի

10 մտացն եկեսցէ ի ճառելին: Ո՛չ զորպիսութիւնն զիտելով, այլ զէութիւնն զոյութեանն իմանալով: Քանզի որ իմանալին ալ և անեղ է: Իսկ որ անեղն է՝ նոյն և անարար է. իսկ [479բ] որ անարարն է՝ նոյն և անտեղի է. ինքն է տեղի ամենեցուն: Եւ որ անարարն է, արարիչ է բոլորեցուն: Ասացաք

15 զնա և անեղանելի. ապա յայտ է թէ եղեալքս ի նմանէ սկիզբն առին լինելոյ. իսկ յորմէ սկիզբն առին, նա դեր է յերոյ մնաց քան զսկսեալս: Այսպես փրկիսոփայցն || բա-

էջ 105 ի վերոյ մնաց քան զսկսեալս: Այսպես փրկիսոփայցն ընթէ միաստուածութիւն խոստովանելով հրէաբար ասացին՝ թէ որպիսութիւն նորա ո՛չ մտօք նկատի և ո՛չ բանիւ բո-

20 վանդակի. և նա՛ է սկիզբն և արարիչ երեւելեաց և իմանալեաց: Եւ եղեալքս ի նմանէ են թուով չորք: Առաջինն՝ նալեաց: Եւ եղեալքս ի նմանէ են թուով չորք: Առաջինն՝ հուր: Երկրորդն՝ հող: Երրորդն՝ ջուր:

1 Պ.—տեսութեան սկսումն է լիւրդ որովհետեւ ի մտաւորն եկաք բանս:

2 Ա.—տեսակը (Պ. տեսակ)

4 Պ.—«ապաքէն» փիւ. «ապա»

4 Ա. և Բ.—անասաց չիք

5 Ա. և Բ.—«Իսկ որ իմանի՝ ապաքէն մտացն իմանի» չիք

6 Պ.—կարիցեն

6—7 Պ.—«աւելոյն» փիւ. «անճառելոյն»

8 Պ.—«զնորան» փիւ. «զնորին»

8 Պ.—զճշմարտութիւնն

9 Պ.—յանգակցի, Ա. և Բ.—յանգանկցի (ուղղումը մեր կողմից է)

10 Պ.—«ճառելին» փիւ. «ի ճառելին»

10 Բ.—որպիսութիւն

12 Պ.—«անեղ» փիւ. «անեղն»

12 Բ.—որ անեղ է

12 Պ.—անարար

16 Պ.—յուսմէ սկիզբն առին

17 Պ.—«բարի փրկիսոփայցն» փիւ.

«փրկիսոփայցն բարիք»

19 Պ.—«եթէ» փիւ. «թէ»

19 Պ. տեսութիւն

19. Կամ փիւ «և ոչ»

19—20 Ա.—բովանտակի

20 Պ.—«ամենայնի» փիւ. «երեւելեաց և իմանալեաց»

21 Պ.—չորս

21 Պ.—«առաջինն» չիք

22 Պ.—«երկրորդն», «երրորդն» և «չորրորդն» չիք

5 Եւ զհոգին փշուան աստուածային ասացին և ո՛չ նիւթական
 արարած՝ ալլ աննիւթ, թէպէտ և արարած. և զիտելի է
 նմա՝ միայնոյ՝ որ արար զնա: Այլ երկինք և երկիր և որ
 10 ի միջոցիս են հաստատութիւնք ամենայն որ ի նոսա, յա՛յս
 նիւթոց կազմեցան՝ հրամանաւ արարչին. և ունին խառ-
 նուածս միաբանութեան առ միմեանս հաղորդութեամբ: Եւ
 է հրոյ բնութիւն՝ ջերմ և ցամաք: Եւ օդոյ բնութիւն՝
 ջերմ և խոնաւ: Եւ ջրոյ բնութիւն՝ խոնաւ և ցուրտ: Եւ
 15 հողոյ բնութիւն՝ ցուրտ և ցամաք: Եւ ի հա-
 ղորդելն ընդ միմեանս՝ առնուն և ի բնութենէ մի-
 [480ա] մեանց: Արդ՝ սոցա արարիչն յառաջագոյն նախախնամու-
 թեամբն տեղի ոչ պատրաստէր, քանզի մարմին գործէր:
 Իսկ մարմնոյ դիրք հաստատութեամբ պիտոյ էին. իսկ
 հաստատութիւն նախ և առաջին՝ որ զտեղին ունիցի. և
 20 ալլ երեքն ևս ըստ նովաւ յարմարեալ պատկանիցին: Արդ՝
 ահա՛ հասաք ի կէտն՝ ո՛չ ի դուզնաքեայ, ալլ ի
 էջ 106 մեծ և ահագին երկինն վերին, որում || յոյնք եթերն
 կարդացին. և հելլենացիք հուր թաղկեալ ասացին, զորս
 և բաղումք յեկեղեցոյ հաւանեցան: Թէպէտ և չարաց
 20 փիլիսոփայիցն ո՛չ թուեցաւ հաճոյ. քանզի կէսքն ի նո-

- 1 Պ—աստուածային փշումն
- 2 ՊԴ—«արար աստուած» փխ.
«արարած»
- 3 Ա—միայնոյ, Պ—միայն
- 4 Պ—«միջոցիս» կըճատված ե
մինչև «որ ի»)»
- 5 Պ—«ի նիւթոց» փխ. «յայս
նիւթոց»
- 3 Պ—ավելացրած «որ արարն
զնա»
- 5 Պ—ունի
- 6 Պ—հաղորդութեան
- 7 Պ—բնութիւն հրոյ
- 7 Պ—բնութիւն ջրի
- 9—10 ԱԲ—հաղորդեալն
- 13 Պ—հաստատութեան
- 14 Պ—«ևս» փխ. «և առաջին»
- 14 Պ—զտեղի
- 15 Ա—ընդ նովաւ (ըստ գործիա-

- կանով անսովոր և, բայց մենք
պահեցինք, վորովհետեւ բնա-
գորում այդպէս եր):
- 16 Ա—ոչ է
- 17 Դ—տեքստն սկսում է «արդ
յոյնք...»
- 17 Պ—մեծն
- 17 Պ—յահագին յերկինն
- 17 Պ—եթեր
- 18 Ա—հելլենացացիք
- 18 Պ—«քաղկեացիք» փխ. «հել-
լենացիք»
- 18 Պ—«որում» փխ. «զորս»
- 19 Ա—եկեղեցոյ
- 20 Ա—փիլիսոփայոցն
- 20 Պ—«թուեցաւ հաճոյ»-ից հետո
կըճատված է մինչև 5-րորդ
էջի 21-րդ տողը—«աւելորդ
է մեզ»

5 ցանէ երկինս բաղումս և աշխարհս անհամարս ասացին:
 Եւ կէսք ի նոցանէ ի մի տարր երկնի գերկինս ամենայն
 ձուլեալ ասացին. և զնիւթոյն ասացին՝ եթէ է ալլ իմն
 բնութիւն պարզ, օտար ի չորից բնութեանց, զի ո՛չ հուր է և
 5 ո՛չ օդ, ո՛չ հող և ո՛չ ջուր, ալլ ա՛յլ իմն է ասեն, լու-
 սաւոր և խիստ, որպէս զբնութիւն պարզապարզի. և կամ որ-
 պէս զվանակնէ, ասեն, եթէ ի ջրոց որ պարզալ խտանան՝
 մեծաւ հաստատուն կըցուածով առնու փոփոխումն՝ զալ ի
 կերպարանս ականց պատուականաց, և ասեն՝ եթէ վանակն
 10 պայծառ լուսաւորութեամբն և պարզապարզն մաքուր և
 [480բ] յստակ գեղեցկութեամբն՝ նման են լուսաւորութեան օդոյ
 և ջրոյ, յորոց առնուն նորա զօրինակն նիւթոյ հաստատու-
 թեան: Բայց ինձ արդարեւ ծաղու և եպերանաց արժանի
 թուին, որք զանձինս առ իմաստունս ունէին և յիմարեցան:
 15 Որք զերկին և զերկիր անսկիզբն և անկատար ասացին,
 որպէս ոք զի տեսանիցէ դիր բոլորակ դրոշմեալ յումէ և
 իցէ. և վասն զի ո՛չ էր ինքն ի տեղն, յորժամ հանաւ գիրն
 էջ 107 բոլորակ. և չերևի թէ ուստ||ի՞ իցէ սկսեալ. և կարծիցէ
 թէ անսկիզբն է: Բայց պարտ է նկատել մտօք, եթէ որ
 20 եհանն զնա անդէն, արար նմա սկիզբն. և նոյն թովան.
 զակեաց զնա կատարմամբ: Եւ արդ՝ աւելորդ է մեզ վասն
 նոցա յերկարաբանել, լքեալ թողցուք զխոտեալսն և դարձ-
 ցուք անդէն ի կէտն ահաւոր, որ է երկինն վերին, որում
 յոյնք եթերն կարդացին և հելլենացիք հուր թաղկեալ
 25 ասացին: Եւ է նա մարմին անչարչարելի, հուր պարզ,
 ո՛չ յումեքէ և ո՛չ ոք ի նմանէ, ինքն յինքենէ, ինքն ա-
 ռանձինն մարմին անհատ, անտեղիտալի, ան-

- 6 Ա—զբնութեան
- 9 Բ—զգալ ի կերպարանս
- 12—13 Ա—հաստատութեանն
- 16 ԱԲ—«յումէ» փխ. «յումմէ»
- 17 ԱԲ—«ի տեղն» փխ. «ի տեղումն»
- 19 Ա—նկատեալ
- 20 ԱԲ—էհանն
- 21 Պ—մեզ աւելորդ է
- 22 Պ—զնոցայն հառել փխ.

- «վասն նոցա յերկարաբանել»
- Ա—երկարաբանեալ
- 23 ՊԴ—«որ է երկինն վերին» չիք
- 24 ԱՊ—եթէր
- 24 ԱԲ—թախկեալ
- 24 ՊԴ—«քաղկեացիք» փխ. «հել-
լենացիք»
- 26—27 Ա—«առ առանձինն» փխ.
«առանձինն»

խորշ, անսիրտ, անգող, պատ առեալ զամենայնիւ, փակեալ զգոյսս ընդ իւրեւ տարածեցաւ, կալաւ բոլորն բոլորակ [481ա] || երկնից թաղուն սերտութեամբ զտարերս ընդ իւրեաւ. և 5 մենայն արտաքուստ, ցուցանել զմեծ ծոց փորուածի նորա բոլորակ դնդաձեւ՝ զոր նոքա կատարեալ ձև յաւիտեանական կոչեն՝ շրջադայ անդադար երազութեամբ անչափելի և անթուելի և անտեսանելի. միայն խմանալի. ո՛չ ամենեցուն՝ ալ միայն որ զխմանալիսն իմանան. ո՛չ որպէս կամին, 10 ալ որպէս ի գոյացութիւն շրջադայութեան, զոր և պրկումն էլ 108 անուանեն։ Եւ || ի ներքոյ պրկմանն ըստ նմին ձևացեալ կայ հաստատութիւնդ՝ զոր կոչեմք երկին, և ասեն զգմանէ թէ ջուր է և օդ։ Ո՛չ պաղեալ և ո՛չ թանձրութեամբ խլտացեալ։ Ալ ջուր է ճշմարիտ լոյծ բնութեամբ՝ որպէս 15 զաստիս. և օդոյն փչեալ ուռուցեալ գոգեաց որպէս պղպլճակք որ փչեալ բոլորին օդով և ի խոնաւութենէ անձրեաց, և առնուն կերպարանս ըստ օրինակի գմբեթաց. նոյնդունակ և հաստատութիւնդ փչեալ օդով բոլորեալ պատ առեալ զերկրաւ. և օդ թանձր և թաղուն, և 20 մենեին բնութիւն ցուրտ առաւել ի ներքոյ մտեալ ի մէջ նորա շուրջ զերկրաւ պրկեալ ունի։ Եւ ի ներքոյ պրկմանն [481բ] արգելեալ սաստիկութիւն հողմոց || վերնոց և ներքնոց՝ և ի

- 1 Պ «անսիրտ» փխ. «անսիրտ»
- 1 ԱԲ—«պար» փխ. «պատ»
- 2 Գ—«իւրեաւ» փխ. «իւրեւ»
- 2 Ա—զգոյսս
- 3 ԱԲ—«ինեաւ» փխ. «իւրեաւ» (թերեւ բնագրում յեղել և ինքեռմբ)
- 4 Բ—մեծարարած
- 6 ՊԳ «նոքա» չիք
- 6 ՊԳ—«տարածեալ» փխ. «կատարեալ»
- 6 ՊԳ—ձև յաւիտեան
- 7 Դ—«շուրջ գայ» փխ. «շրջագայ»
- 8 ՊԳ—«և անտեսանելի» չիք
- 9 ԱԲ—«միայն» չիք
- 9 ԴՊ—«որք» փխ. «որ»

- 10 ԱՊ—գոյացութեան
- 12 Ա և Բ—«զգմանէ» չիք
- 13—14 ՊԳ—«խտացեալ» փխ. «խտացեալ»
- 14—15 ՊԳ—որպէս զաստիս լոյծ բնությամբ, Ա—զաստիս
- 15 ՊԳ—«գոգացեալ» փխ. «գոգեաց»
- 15—16 ՊԳ—պղպլճակ
- 16 ՊԳ—«բոլորովին» փխ. «բոլորին»
- 19—20 ՊԳ—«ամենայնիւ» փխ. «ամենեին»
- 21 ՊԳ—«ի ներքոյ» փխ. «ներքոյ»
- 21 ՊԳ—«պատեալ» փխ. «պրկեալ»
- 21 ՊԳ—չիք եւ
- 22 ՊԳ—հողմոյն վերոյ և ներքոյ

մէջ առեալ փակեաց զմեծ մարմինս զայս զերկիրս։ Քանզի ըստ ձևոյ բուն երկնին և սա բաղկացաւ՝ զկատարեալ ձևն առեալ և սա՝ շրջադայ անդադար ի նմանէ հարկաւորեալ։ Եւ ձև բոլոր շրջադային՝ բաժանի յերկուս կիսադունդս, 5 զի իցէ մին ի վերոյ և միւսն հայեացի ի ներքոյ։ Եւ հայեցուածք երկուց կիսադնդիցն հանդիպութեամբ կշիռ ուղիղ ի վերին և ի ներքին տրամագիծսն։ Քանզի յորժամ պատէառ վերին շրջադայութիւնն զմեծ զաշխարհաւս զայս՝ մնաց արտաքոյ եղելոց նիւթոցս և ո՛չ ինչ, և ամենայն որ էլ 109 ընդ նովաւ ըստ նորին ձևոյ բաղկացեալ։ Ո՛չ միայն երկրորդ երկին զոր կոչեմք հաստատութիւն, ալ և օդն թաղուն որ ընդ նովաւ, և զարդն որ յօդն. և միանգամայն ամենայն մինչև ցներքին անօսութիւն օդոյս։ Եւ եթէ ոք զժուարեացի՝ և կամիցի օրինակ ցուցական խնդրել, տեսցէ՛ զի լոյծ բնութիւն ջուրց անձն է և անորակ. և եթէ կամիցի ոք զնա ձևացուցանել ի տեսիլս ինչ՝ այսպէս, եթէ արկանիցես է տիկ նոխազաց՝ զնորին երեք ձև։ Նոյնպէս և ըստ նմանութեան բուն երկնի՝ և ջուրն և օդն ձևացան։ Զայսոսիկ արտաքինքն ասացին՝ [482ա] և ես հաւանիմ նոցա. մի՛ վասն շուրջ գալոյն || երկնից, զի և աստուածային զիրք վկայեն. որպէս Յովբայն ասաց տէր. զիտիցե՞ս զշրջանս երկնից։ Եւ դարձեալ մին վասն երկու երկին եղելոյ. որում նոյնպէս աստուածային զիրք վկայեն՝ երկինք երկնից ասելով, որպէս յիսկզբանն յայտնապէս ցուցանէ երկու լինել զոր կոչեն արտաքինքն երկին և բուն երկին։ Բայց վասն նիւթոյ հաստատութեանդ միւսոյ երկնիդ ջուր և օդ լինելոյ՝ բազումք յեկեղեցւոյ

25

- 1 ԱԳԲ—չիք «զայս»
- 2 ՊԳ—«երկնի» փխ. «երկնին»
- 3 ՊԳ—կատարեալ զձևն
- 6 ԱԲ—կշիռն
- 6 Ա—«ուղիղ» փխ. «ուղիղ»
- 7 ՊԳԴ—«տրամագիծսն» բառից հետո կրճատված է մինչև 18-երորդ տողի «նոյնպէս» բառը

- 13 Բ—աննօսութիւն
- 14 Ա—խնդրեալ
- 19 ԱԲ—«ձևացաւ»
- 20 ԱԲ—մին
- 23 ՊԳԴ—«լինելոյ» փխ. «եղելոյ»
- 24 ՊԳԴ—«երկինք երկնից ասելով» չիք

վկայեն նոցա, որպէս հայաստանեայցս վարդապետ Սուրբն
Գրիգորիոս ասէ՝ ջրեղէն հաստատութիւն երկնից: Եւ Է-
բանեին Բասիլիոս ի վեցօրեայ գրին իւրում ասէ, թէ
էջ 110 զվերին վայրս օդոյն հանձնեմ խոնաւութեամբ ջրոյն եր-
5 կին կոչէ, ըստ այնմ զի ասէ թուշուս երկնից: Արդ՝ զի
ասէ թուշուս երկնից՝ ի յերկրէ լեալք և կերակրեալք, և
ի սմա մեռեալք, զիս՝ իցեն թուշուս երկնից: Եթէ ո՛չ
զվերանալն ի յօդս կոչէ: Եւ դարձեալ ասէ նոյն ինքն Բա-
սիլիոս, եթէ յորժամ օրհնէրն Մովսէս զազգն Յովսէփայ՝
10 ասէր ի ցօղոյ երկնից: Եւ յորժամ զնէր անէծս Խարայիլի՝
ասէր. Արարից ի վերա քո զերկինս պղնձի: Եւ զի՞նչ իցեն
միտք բանին՝ եթէ ո՛չ ամենեկին երաշտութիւն: Զի յօ-
րինուածոյ պտղոց երկրի պատճառք օդոյն խոնաւութիւն
է՝ որ անդամեցաւն երկինք, որպէս ասէ ի ցօղոյ երկնից,
[483ա] զխոնաւութիւն ջուրցն յայտ առնէ՝ զոր ընդ օդն վերին,
որպէս ցանի զաշխարհաւ ի պարզ ժամանակի: Զայս առէ
Բասիլիոս: Բայց գնիւթոյ բուն երկնէ՝ բազումք բազում
ինչ ասացին. որք և յեկեղեցւոյ ոմանք վկայեն նոցա: Եւ
ոմանք այլ ինչ ասեն հանգոյն Փիլոնի՝ թէ միտք են և ո՛չ
20 նիւթական ինչ: Եւ վասն երրորդ երկնի արտաքինքն ո՛չ
հաւանին, և ո՛չ բնադիր ինչ մեզ յայտնեաց: Բայց վասն

- 2 Պ—հաստատութիւնդ
2 Պ «Եւ» չիք
3 ՊԳ—«Բարսեղ» փխ. «Բասի-
լիոս»
3 ՊԳ «գրին իւրում» չիք
4—5 ՊԳ—«երկինս» փխ. «երկին»
5 ՊԳ—«կոչեաց» փխ. «կոչէ»
5 ՊԳ—«թէ» փխ. «զի ասէ»
5 ՊԳ—«թուշուս»
6 Պ—«զի՞ ասէ» չիք
7 ՊԳ—«թուշուս» չիք
8 ՊԳ—«յօդն» փխ. «յօդս»
8—9 ՊԳ—«Բարսեղ» փխ. «Բասի-
լիոս»
9 ՊԳ—«օրհնէր»
9 ՊԳ—«Յովսէփայ»
11 ԱԲ իցէ
13 ՊԳ—պաղոյ

- 13 ՊԳ—պատճառ
13 Պ—խոնաւութիւնն է
14 ՊԳ—անուանեցաւ
14 ՊԳ—«ասելով» փխ. «ասէ»
15 ՊԳ—«օդն ի վեր» փխ. «օդն
վերին»
16 ՊԳ—ցանէ
16 Ա և Բ—«ասէ» չիք
17 Գ—«Բասիլիոս»-ից հետո կրճ.
մինչև գլխի վերջը:
17 ՊԳ—«երկնից» փխ. «երկնէ»
18 Ա—« որ» փխ. «որք և»
18 ՊԳ—«և» չիք
18 Ա—յեկեղեցւոյ
19 ՊԳ—«եթէ» փխ. «թէ»
21 Պ—«բնադիրք ինչ ոչ» «յայտ-
նեցին մեզ»

ի Պօղոսէ կոչելոյ՝ եւ այսպէս հաւանիմ եթէ զերկրէս ա-
սէ, զի ուր աստուած է՝ նա երկին կոչի: Եւ փրկչին մերոյ
Քրիստոսի աստուծոյ ի վերայ երկրի շրջելով՝ երկին ա-
էջ 111 սեմ կոչել ի Պօղոսէ: մանաւանդ ընդ զբախտն յերկրի՝
5 և ո՛չ յերկինս իմանի:

Պ. ՅԱՂԱԳՍ ԵՐԿՐԻ

Զերկիր ոմանք յարտաքնոց բարեաց փիլիսոփայիցն ա-
սացին թէ՝ ձեացեալ է իբր սկուտեղ: Եւ ոմանք ասացին
իբր զդունդ: Եւ ոմանք որպէս քուեայ յերկեռեալ զիմի,
10 և ի միջոցի երկնի կառուցեալ՝ սաստկութեան հողմոյ ի
ներքոյ մտեալ համբարձեալ ունի զերկիր ի վեր. և ընդ
անդայտութեան ցան և ցիր հողոյն երկրի խառնեալ ման-
րասիկ խոնաւութիւն ջուրց. և հողմոյն սաստկութեամբ ի
վեր փչելով, և երկրիս թանձրահող ծանրութեամբ ի վայր՝
15 կալով կափչի հողն յիրեարս, և ճնշի իբր ի մամուլս՝
[483ա] մանրասիկ խոնաւութիւն ընդ ջուրցն ի վեր կոյս. և խտանայ
երկրային մարմինս ի ներքոյ ջուրցն՝ և լինի սալաշատակ
հաստատրամ անփապելի և անպայթելի. նեցուկ անվթաբ
զբազմութիւն ջուրցն յինքեան ունելով. զոր և ծով տնուա-
20 նեմք: Եւ քանզի երկիրս չորեքկուսի ի միջոցի երկնի կա-
ռուցաւ, ո՛չ թոյլ տայ սմա երկին իւրով երազութեամբն
ի ներքին կխաղունդն խոնարհել: Քանզի երկիր ընդով

- 1 ՊԳ—«թէ» փխ. «եթէ»
1—2 ՊԳ—«ասիցէ» փխ. «ասէ»
3 ՊԳ—«երկինք» փխ. «երկին»
7 ՊԳ—«յարտաքնոց» չիք
9 Պ—իբրև զգունս
9 Պ—երկեռակ
9 Պ—«զիմի» չիք
10 Պ—միջոցին
10 Բ—սաստկութիւն
11 Պ—«զերկինս» փխ. «զերկիր»
12 Պ—անդայտութիւն
13 Պ—հողմոց
14 Պ—«թանձրութեամբ հողոյն»

- փխ. «թանձրահող ծանրու-
թյամբ»
15 Պ «իբրև» փխ. «իբր»
16 ԱԲ—խոնաւութեանն
16 Գ—«խտանայ» փխ. «խտա-
նայ»
18 Ա և Բ—հաստատարամ: Ուղ-
ղեցինք ըստ Պ-ի
18 Պ—«անպայթելի» փխ. «անփա-
պելի»
18 Ա—անպայթել
19 Պ—«զբազում ջուրս»
20 ԱԲ—երկրի
22 Բ—խոնարհել

ծեմ թէ վասն զի խառն ընդ սանդարամետս է ջուրն՝ զայն-
մէ ասիցէ. զի ջրոց ի վեր ունել զերկիր տարակուսին
միտքս թէ զիա՞րդ ի վերայ այնչափ բնութեան ջուրց կայ-
ցէ անչափ ծանրութիւն երկրիս և ո՛չ ընկղմի, և ո՛չ
5 զերծեալ փրծանի յամենայն կողմանց երկրէ սորեալ և ըն-
կըղմեալ ի ջուրս: Արդ՝ ես հաստատամ բանի միւսոյ սաղ-
մոսին, որ ասէ թէ ես հաստատեցի զսիւնս նորա: Իբր թէ
հրաման աստուածային կարող է ունել զարարածս յիւրա-
քանչիւր կարգի, և ի մարդկանէ անդիտելի է: Ասեն ար-
տաքինքն զբնակութիւնս կենդանեաց յերկրի աստի և ան-
տի. և թէ զոն ի ներքոյ երկրի մարդիկ և այլ կենդանիք,
10 որք ընդդիմոտունք են մեզ՝ որպէս ճանճք զխնձորով պատ-
եալք: Նոյնպէս և մարդիկ զերկրաւ, և յամառեալ պնդին
[484բ] ասելով՝ եթէ ո՛չ էին մեզ ընդդիմոտունք ներքոյաբնակք,
15 ո՞ւմ արդեօք արեգակնդ տայր լոյս զկէս առուրն, յորժամ
ստուերան զմեզ զիշերացուցանէ. զի յանօգուտս արեգա-
կան ծախել զընթացս անհնար է ասել: Անմտութիւն մեծ և
առաւել սխալանք թուին ինձ առ ի նոցանէ ասացեալքս.
զի թողում ասել զյանդիմանութիւն որ յաստուածային
էջ 115 գրոց: Բայց յորժամ մարդ կային իմաստիւք հայեսցիս,

- 1—2 Պ—«զայնմանէ», ԱԲ—«զայն-
մէ» (թեև զբարբարում «զայն-
մէ» ձևը գոյութիւնն չունի և
կա միայն «զայնմ» կամ «զայն-
մանէ», բայց վորովհետև ըս-
տաւելի եր «զայնմէ» հնա-
գույն ձևը, մենք այս ձևով պա-
հեցինք)
2 Պ—«զի» չիք
2 Պ—«ջրոյ» փխ. «ջրոց»
3—4 Ա—կայացէ
4 Պ—երկրի
5 ԱԲ—սորեր: Ուղղեցինք ըստ Պ-ի
5—6 Պ—«անկանի» փխ. «ընկղմեալ»
6 Պ—«բանի» չիք
6 Պ—միւսում
7 ԱԲ—«թէ» չիք
10 Պ «յերկրի» չիք
11 Բ—մարդիկը

- 11 Պ—«եթէ» փխ. «թէ»
12 Ա—ճանջ, Բ—ճանճ
12 ՁՁ—ուսնն «խնձորով», ուղղե-
ցինք «զխնձորով»
13 Պ—«մարդիկ» փխ. «և մարդիկ»
14 Պ—«մեզ» չիք
14 Պ—«ներքոյաբնակք» չիք
15 ԱԲ—արդեօք (!)
15 Պ—արեգակն
15 Պ—«օրն» փխ. «առուրն»
16 Պ—անօգուտ, ԱԲ—անօգուտս,
ուղղեցինք—«յանօգուտս»
16—17 Պ—արեգականն
17 Պ—«զընթացս իւր ծախել»
փխ. «ծախել զընթացս»
18 Պ—«աւելի» փխ. «առաւել»
18 Պ—«սխալանք» չիք
19 Պ—«զի» չիք
20 Պ—հայեցիս

յայտնապէս երևի անմտութիւն ճառից նոցա: Զի թէ աս-
տէն իսկ յաշխարհի բազում այն է՝ որ անբնական և ան-
կենդանեաց տայ արեգակն լոյս քան որ բնաւորքս են տեղիք
և յորում զոն կենդանիք: Որպէս հիւսիսայինն ի ստանա-
5 մանեացն է անկենդանի: Եւ կամ հարաւային երկիրն ի
յաւելորդ ջերմութենէն՝ զոր այրեցական դօտին կոչեն:
Կամ անապատն արեւելից՝ յորում և ի գեոնոց անգամ ո՛չ
երևին: Բայց պարտ է մեզ զերկրայանալ խորհրդոցս ի-
մոց պատմել ձեզ, որ ինչ յաղաղս այսր եղև: Թէպէտ և
10 լսէի ի մարդարէից և յամենայն աստուածային գրոց, ի
վարդապետաց եկեղեցւոյ, եթէ ո՛չ զոն այլ ներքոյաբնակք
կենդանիք, սակայն ես հաւանեալ էի ընդդիմոտունս մեզ
չինել: Եւ ըստ իմոց խորհրդոցս զաստուածային բանս
ձևանալ համարէի: Եւ արդ մի՛ զիս եպերէք, սիրելիք,
[485ա] զիտէ՛ || ծածկադէտն, զի ո՛չ ստեմ: Մինչդեռ էի յաղօթս
առ առաւօտուն ի վկայարանի Սրբոյն Եւդինեայ և միտք
իմ յա՛յս խորհուրդս ծփէին, քուն էառ զիս: Եւ տեսանէի
որպէս թէ արեգակն ի ծագելն խոնարհեալ յերկիր իջանէր:
էջ 116 Եւ ես յառաջն ընթանայի և ի դիրկս || ընդունէի զնա. և
20 նա էր պատանի անմուրուս, ոսկէգլխակ, և շրթունք բե-
րանոյ նորա որպէս թէ ոսկով լինէր ոծեալ. և ինքն օպի-
տակս և փայլունս զգեցեալ հանդերձս. և լոյս սաստիկ
երանէր ի բերանոյն: Եւ ես ասացի ցնա՝ եթէ ի վաղնջուց
ցանկացեալ էի ի քէն լսել բան. արդ՝ աղէ՛ պատմեա ինձ

- 1 Դ—«եթէ» փխ. «թէ»
2 Դ—աշխարհիս
3 Պ—բնակաւորքս են տեղեօք
5 Պ հարաւայինն երկիր
7 Բ—անապատ
8 Պ—«ոչ գտանի» փխ. «ոչ երևին»
8—9 ՁՁ—ուսնն իմոյ, ուղղեցինք
իմոց (հմմ. նույն էջի 13 տող)
11 Ա—եկեղեցոյ
11 Պ—ներքոյաբնակ
12 Ա—հաւանել էի
13 Պ—խորհրդոց զաստուածա-
յին զբանն

- 15—16 Պ—առաւօտին յաղօթսն
17 Պ—«իմ» չիք
17 Դ—խորհրդածէին
18 Պ—խոնարհէր
18 Պ—իջանել
19 Պ—յառաջս
19 ՊԴ—ընդունի
20 ՊԴ—անմուրուս
20 Պ—ոսկէգլխակ
22 Պ—«ունէր» փխ. «զգեցեալ»
23 Պ—բերանոյ նորա
23 ԱԲ—«եւ ես» չիք
23 Պ—«թէ» փխ. «եթէ»
24 Պ—«ինձ» չիք

եթէ յորժամ ի մէնջ ծածկիս ո՞ւմ տաս լոյս, դո՞ն ալ
կենդանիք ի ներքոյ երկրի՝ եթէ ոչ: Եւ նա ասէ ոչ, այլ
լերանց և արափայլից ձորոց և անձաւաց անկենդանեաց
տամ լոյս: Եւ իմ պատմեալ զայս վարդապետին իմում. և
5 նա ասէ ցիս՝ ընդէ՞ր ոչ հարցանէիր զայդ՝ և նա եցոյց
ինձ զճառս երանելոյն Ամփիլոքիոսի, որ մեկնէր զդէրս
Յովբայ. և ի խօսսն տեսուն որ ասէր այսպէս. «Զի՞նչ
վայրք իցեն ուր ծածկեմ ես զաբեղակն ի դիշխի յերեսաց
ամենայն կենդանեաց»: Արդ՝ պարտիմք հաւատալ մեծի
10 վարդապետին և նորուն նմանեաց արանցն աստուածայնոց.
և ո՛չ արտաքնոցն: Եւ զշարժմանց երկրիս որ լինին ի տե-
[485բ] ղիս տեղիս, զերկինս || պատճառս արեն աստեղացս այս-
պէս արտաքնոցն, եթէ հուրն վերին է հարկաւոր շար-
ժումն, և վերաբերի բնութիւն շրջազայ կազմութիւն բոլ-
15 բակ զնդաձև տեսակ, ապաքէն և զհողմ ընդ իւր ձևացոյց.
էջ 117 քանզի է յանկութիւն հրոյ || և հողմոյ առ միմեանս. և
ի շրջազայնալն իւրում յառնէ հողմ փոթորկեալ ի նմա-
նէ և բախէ զներքին կողմ սանդարամետաց. և ուրանօր
բախէն՝ շարժի ի վերայ նորա երկիրն: Բայց ես ո՛չ հա-
20 ւանիմ այսմ, թէպէտ և յառաջագոյն դիտեն նոքա զլինելն:
Այլ ես հաւատամ բանի սաղմոսին որ ասէ. Ո՞ հայի յերկիր
և տայ դողալ սմա: Կամ որպէս ի Յովբն պատմի՝ թէ Ո՞վ
շարժէ զառ ի ներքոյ երկնից ի հիմանց. և սիւնք նորա
դողան:

- 1 Պ—ծածկիս ի մէնջ
- 1 Աբ—«այլ» չիք
- 2 Պ—երկրիս
- 2 Պ—թէ
- 3 Պ—անփայլից, Ա—ափալնա-
յից, Բ—«ափափայլից»: Ուղղե-
ցինք «Հայկազ. բառ-ի» հիման
վրա:
- 5 Պ—զիս
- 5 Աբ—«նա» չիք: Ուղղեցինք
ըստ Պ-ի
- 6 Պ—Ամփիլոքիոսի հուն. 'Αμφί-
λοχος.

- 6 Պ—զգիրսն
- 7 Պ—«որ» չունի
- 8 Բ—արեղակն
- 9—10 Դ—մեծ վարդապետն
- 10 ՊԴ—արանց
- 11 ՊԴ—արտաքնոց
- 11 ՊԴ—«երկրիս» բառից հետո՝
կրճատված է մինչև էջ 21
առաջին տողի վերջը:
- 21 Պ—«բանի» չիք
- 22 Դ—«եւ կամ» փխ. «և տայ»
- 22 Պ—«եթէ» փխ. «թէ»
- 23 Պ—ներքոյ

Զծովէ ասեն խելադարեալ փրկիսփայլն հեթանոսաց՝
թէ պատ առեալ զերկրաւ, և ի միջի ծովու է երկիր որ-
պէս կղզի մի: և ջուր ի վերայ օդոյ և ի կողմանէ: Իսկ
5 որ ի վերայ երկրիս են ծովք, ընդ որ շրջին մարդիկ. դոյ
նոցա եզեր սպառուած և բոլանդակած. ի նմա են ձկունք
և այլ կենդանիք բազումք: Իսկ ի ծովուն որ շրջապատեն
զերկիր՝ ո՛չ գոնե ի նմա կենդանիք և ո՛չ եզեր սպառուածի.
քանզի ո՛չ երկիր և ո՛չ այլ ինչ կայ զնովաւ, և ո՛չ արե-
[486ա] զակն անցանէ զնովաւ, այլ ընդ եզեր նորա առ || երկրաւ
մտանէ և ելանէ: Փրկիսփայլն բարեք ասացին զծովէ՝
եթէ այս իսկ է, որ ի վերայ երկրի է և ի մէջ, ընդ որ
էջ 118 շրջին մարդիկ, և || ո՛չ գոյ այլ ծով արտաքոյ երկրի: Եւ
այս ծովակք թէպէտ և սահմանօք զատեալք են ի միմեանց,
15 այլ են մի, զի ծակք են ի միմեանս ի ներքոյ երկրի, և
յատակք ամենեցուն ի միմեանս հային. թէպէտ և յոյժ
հեռի են վերին սահմանօքս ի միմեանց: Բայց ես հաւա-
նիմ այսմ զոր աստուածային գիրքն հանդոյն սոցա ասաց:

- 1 Դ—կրճատված է «Յաղագս
ծովու» գլխից մինչև 17 էջի,
4—երրորդ տողի «Այլ որ փոյթ...
յան» ին կալան» նախադասու-
թյունը:
- 3—4 Պ—«իբրև» փխ. «որպէս»
- 5 Դ—երկրի
- 5 Ա—«կայ» փխ. «գոյ»
- 6 ՊԴ—«սպառուածն» փխ. «պա-
ռուած», Աբ գրում են հայտ-
նապիս «եզերս պառուած»: Ուղ-
ղեցինք «եզեր սպառուած»,
հմմտ. Դ թագ. ԺԲ. 25 «Հասի
յեզր սպառուածի անտառին»:
- 6 Պ—«սմա» փխ. «նմա»
- 7—8 Պ—շուրջ պատին զերկրաւ
- 8 Աբ—«գոյ» փխ. «գոն»
- 8 Պ—«սպառուածի» փխ. «պառ-
ուածի»

- 8 Ա—«զորս պառուածի»
- 11 Ա—բարիքն
- 14 Պ—«ծով» փխ. «ծովակք»
- 14 Պ—«սահմանաւ» փխ. «և սահ-
մանօք»
- 14 Պ—զատեալ
- 15 Պ—«մի են» փխ. «են մի»
- 15 Աբ—«ծածկեն» փխ. «ծակք
են» (ուղղեցինք ըստ Պ և
ըստ էջ 17)
- 15 Պ—երկրիս
- 16 Դ—յատակ
- 17 Դ—սահմանօքն
- 17 Պ—«և» փխ. «Բայց»
- 18 Դ—«այսր» փխ. «այսմ»
- 18 Դ—այս այսպէս զի աստուա-
ծային...
- 18 Պ—գիրն
- 18 Պ—«ասէ» փխ. «ասաց»

Ժողովեսցին ջուրքդ ի ժողով մի: յորմէ մարթէ ուսանել
 Թէ խառնին ի միմեանս և զուգեալ լինին մի: Եւ դարձեալ
 ասէ զԺողովս ջուրցն կոչեաց ծովս. ահա յայտ է Թէ ո-
 րոշեալ սահմանօք եցոյց զխորշս զոգոցն, որ են յամենայն
 5 կողմանս երկրի. և ունին իւրաքանչիւր խորշն անանձին
 կերպարանս, եթէ ծովն հարաւոյ, եթէ ծովն արեւելից,
 եթէ ծովն հիւսիսոյ, եթէ ծովն արեւմտից: Եւ անուանս ևս
 ունին իւրաքանչիւր զոգք բազումք ծովուց: Զի մինն ա-
 նուանեալ կոչի Պոնտոս և Եւքսինոս. և միւսն Պրոպոնտիս
 10 և Հելեսպոնտոս. և միւսն Եգէոս և Յոնէոս. և միւս ծովն
 Սարգոնիկէ աշխարհին. և միւս ծովն Սիկիլիայ աշխար-
 հին. և միւսն Տիւրոսի, հանդերձ այլ ևս բազում անուամբք՝
 որ անցանեն ըստ Թիւ և ըստ համար: Են և այլ բազում
 ծովակը որ ո'չ են յաշխարհածովէ, Թէպէտ և զաղի և
 15 119 զդառն ճաշակս ունիցին, և աւաղօք || սահմանեալ դոս-
 նիցին ըստ օրինակի կերպարանաց մեծի ծովուն, սակայն
 ոչ է մարթ զծովակսն ծովս կոչել: Ո'չ զԱսպղատիտէս
 ծովակ որ մօտ յաշխարհն Հրէաստանի է. և ո'չ զՍերբո-
 նիտէս ծովակ որ է ընդ Եգիպտոս և ընդ Պաղեստինէ աշ-
 20 խարհի միջի. և զայ հասանէ ի կողմանս արաբացոց: Եւ
 ո'չ մեր աշխարհիս ծովակ զոր կոչեմք Բոնուսեաց, և ո'չ
 այլքն որ յարեւելս են նոյնանմանք: Զի սոքա, զորս Թուե-

- 1 Պ—ջուրքն
- 1 Պ—«խմանալ» փխ. «ուսանել»
- 3 Դ—ասէ Թէ
- 5 ԱԲ—«կողմունս» ուղղեցինք
- «կողմանս»
- 7 Դ—«անուանին» փխ. «ան-
ուանս»
- 8 Պ—զոգքն
- 8 Պ—«մին» փխ. «միւսն»
- 9 Պ—Պրոպոնտոս
- 9 ԱԲ—ուղղեցինք Եւքսինոս,
իւնչպէս «Պ»-ի տեքստումն է:
- 10 Պ—Յոնէոս
- 11 Պ—Սարգոնիկեայ
- 11 Պ—«ծովն» չիք
- 13 Պ—«բոս»-երը չիք
- 14 Դ—«որք», փխ. «որ»

- 13 Պ.—Եւ են
- 14 Պ—յաշխարհածովէն
- 15 ՊԴ—աւաղով
- 16 ՊԴ—ծովուցն
- 17 Դ—զԱսպատէս. Պ—զԱսպղէս
- 18—19 ՊԴ—զՍերբինիդիս
- 19—20 Պ—«աշխարհի» չիք
- 20 Ա—մեջի
- 21 ՊԴ—ծովակս
- 21 Ա—Բրըզնուսեայ
- 22 ՊԴ—այլք
- 22 ՊԴ—որ կոչին նոյնանմանք,
ԱԲ «որ կոչին» չիք
- 22 Դ—«քանդի» փխ. «զի»
- 22—1 ՊԴ—«զոր անցաք» փխ.
«զորս Թուեցաք»

ցաքս, ծովակը են և ո'չ ծովք: Թէպէտ և ասեն ոմանք
 զծովէն որ անուանեալ կոչի Հիւրկանեա. և զնորուն ընկերն
 որ անուանեալ կոչի Ասպիայ Թէ դատեալ մեկնեալ են
 սահմանօք ի բուն ծովէն. Այլ որ փոյթ անձին կալան ի
 5 զիր առնուլ զաշխարհ ամենայն, որպէս յառաջն ասացի,
 ասեն Թէ ծակ ի միմեանս են ծովքն և երթան կցին յիւ-
 եարս ի ներքոյ երկրի, որպէս զի լինել ըստ աստուածային
 դրոց ժողով ջրոցն ծովու մի: Բայց վասն միակշիւ կալոյ
 ծովու և ո'չ լնոյ ի դետոց և յուղից՝ ըստ բանին Սողո-
 մոնի, որ ասէ՝ Թէ ամենայն ուղիք ի ծով գնան և ծով
 10 ո'չ լնու: Այսպէս ասեն չար փիլիսոփայքն Թէ անդատին ի
 նմանէ ելանեն դետք և ահուք աղբերաց. և վասն այնորիկ
 ո'չ լնուն. զի որպէս ելանեն, նոյնպէս և մտանեն: Եւ վասն
 120 աղի և դառն համոյն ասեն՝ Թէ վասնղի || ո'չ ելանէ ջուր ի
 15 վերայ երկրի որ պարզէ զմրուրթիւն նորա և պղտորութիւն,
 վասն այնր է դառն և աղի: Իսկ փիլիսոփայքն բարիք այսպէս
 ասացին վասն միակշիւ կալոյ ծովու. Թէ ջերմութիւն ա-
 րեւականն ծծէ և քարչէ զքաղցունս և զնորբոսն և զթեթևսն
 զորորչեալն հանէ յօղն: Եւ Թանձունքն և Ծանունքն անդէն
 20 մնան, այսինքն է մրբեալքն և պղտորեալքն: Եւ որ անդէն
 մնան, են աղիքն և դառնքն: Եւ վասն այնր է ծով միա-
 կշիւ և ժահահոտ, զի զորորչին որ ձգեցաւ ջերմութեամբն
 արեւական՝ պակասեցոյց զյաւելուածն և տարաւ զքաղց-

- 1 Պ—ամանք
- 2—3 Ա.—«և զնորուն ընկերն որ
անուանեալ կոչի Ասպիայ»,
Դ—«ասպէս» փխ. «Ասպիայ»
- 3 Դ—«Եթէ» փխ. «Թէ»
- 4 Պ—«սահմանօք» չիք
- 4 ԱՊ յանձին
- 6 Պ—ծակը են
- 7 Պ—«ի» չիք
- 8 ՊԴ—ջուրցն
- 9 Բ—«ծովու» չիք
- 9 ԱԲ—յուղից
- 9—10 Ա.—Սաղոմոնի
- 10 Պ—ասէն

- 10 ԱԲ—ուղիք
- 11 ՊԴ—«է լցեալ», փոխից հետո
կրճատվում է մինչև 16-ե-
րորդ տողը «փիլիսոփայքն...»
- 16 Պ—«այսպէս» չիք
- 18 Պ—«քաղէ» փխ. «քարչէ»
- 19 Պ—զորորչեալն
- 19 Դ—յաւելան
- 20 Պ—այսինքն պղտորեալքն և
մրբեալք
- 21 ՊԴ—աղի և դառնք
- 21 Դ—այն
- 22 Պ—«ժահահոտ» փխ. «ժահա-
հոտ»

4278-2008

5 րութիւնն: Եւ օրինակ տան դասնս եւ զկաթսայս լի ջրով եւ
 ռացուցեալս ի հրատի. և միտ դիր թէ զիարդ լինի թերու-
 թիւն ջուրցն զոլորչեալն որ ելանէ ի նմանէ. զի թէ յեր-
 կար թողցես ի բորբոքեալ հրատին և ո՛չ յաւելցես ածել
 10 ի նա ջուր, ամենեւին սպառի: Նոյնպէս և ծով ասեն զուգ-
 եալ կայ յաւելլոյ գետոց և յուխից: Եւ ի պակասելոյ զո-
 լորչոյն զոր ձգէ արեգակն տապովն իւրով՝ հանէ յօլն:
 Ասեն օրինակ և ի նաւաւարաց որոց պակասի ջուր ի ծո-
 վու, առնուն ասէ ջուր ծովուն զաղին և զգառն և արկա-
 10 նեն ի կաթսայ և եռացուցանեն ի հրատի, և դնեն սպունգս
 էջ 121 մեծամեծս խփունս կաթսայիցն. և ի || խոնաւութենէն զոր
 առնուն սպունգքն ի զոլորչոյն՝ ջուրս քաղցունս ժողովեն
 [487բ] ի նոցանէ քամելով. և այսպիսի || հնարիւք առնին դար-
 մանք կենաց նոցա ի նեղութենէ ջուրցն նուաղութեան յոր-
 15 ժամ պակասիցի ի ծովու: Արդ՝ թէպէտ և օրինակս հա-
 ւանական տան արտաքինքն, սակայն ինձ ո՛չ է հաճոյ-
 քանդի հաւատացեալ եմ թէ հրամանն աստուածային է,
 որ ունի զծով արգելեալ միակշիռ. ըստ բանի ստղծոսի
 որ ասէ՝ սահման եղեր և ո՛չ անցանեն և ո՛չ ևս դառնան
 20 ի ծածկել զերկիր որպէս գառաջինն: Քանզի ինքն ասէ
 տէ՛ր, փակեցի զծով դրամբք, եղի նմա սահմանս. ասացի
 ցայդ վայր եկեսցես՝ և այլ մի անցցես. և այդբէն ի քեզ
 խորտակեսցին ալիք քո: Արդ՝ յայտ է թէ գնալոյ ջրոց
 ծովու յերեսաց երկրէ ո՛չ արեգակն եղև պատճառք, այլ

- 1 Պ—զկաթսայս և դասնս
- 2 Պ—«եկանէ» փխ. «լինի»
- 3 ՊԴ—ջրոյն
- 4 Պ—յաւելցես
- 5 Պ—«ասեն» չիք
- 6 Պ—ուղիսից
- 6—7 Պ—զոլորչոյն
- 8 Պ—«և» չիք
- 8 Պ—որոց թէ պակասէ ջուրն
- 9—10 ԱՊ—արկանեն
- 12 ԱԲ—զոլորչոյն
- 13 Պ—«ի նոցանէ» չիք
- 14 Պ—նեղութեան

- 15 Պ—«նուաղի» փխ. «պակասի»
- 15—16 Պ—հաւանականս
- 17 Պ—հրաման
- 18 Պ—ստղծոսի
- 19 Պ—«եղ» փխ. «եղեր»
- 20 Պ—«ի» չիք
- 21 Պ—սահման
- 22 Պ—անցանիցես
- 23 ԱՊ—«յայտ է» չիք
- 23 ԱԲ—գնալն, Պ—«իթէ գնալն»
ջուրցն յերեսաց ծովու
- 24 Պ—«երկրէ» չիք
- 24 Պ—պատճառ

5 հրամանն աստուածային. զի յառաջ իսկ քան զլինել արեգա-
 կան ժողովեցան ջուրքն ի տեղի ծովու, և ցամաքեցաւ
 երկիր: Ապա յայտ է թէ այժմ ի հրամանէ աստուծոյ ար-
 գելեալ կայ ծով միակշիռ, զի մի դարձցի ի ծածկել զեր-
 կիր:

Ե. ՅԱՂԱԳՍ ԵՐԿՆԱՅԻՆ ԶԱՐԴՈՒՅՑ

Որ ինչ յաղագս երկնային զարդուդ ի մեջ քաղդէացւոց
 պատմին բանք բաջաղանաց, աշխատութիւն անշահ համա-
 10 րիմ ճշդիւ պատմել: Բայց վասն ի գիտութիւն ձեզ հասու-
 ցանելոյ՝ ասացից փոքր ի շատէ: Յառաջինսն վարժ դըպ-
 րութեան և այլոց արուեստից բազմաց որք յիմաստասիրու-
 թեան են, մանաւանդ աստեղաբաշխութիւն, ի քաղդէացիս
 [488ա] երեւեցաւ. և ասլ|ա եղիպտացոց և հելլենացոց ուսեալ՝ ա-
 ռուել ևս զօրացուցին: Եւ թէպէտ և ջանացան զհետ իմաս-
 15 տից լինել, ո՛չ քաջ զինքեամբ պարտասեալ, չկարացեալ
 վերաբերիլ և անցանել ըստ տեսութեան զարդուդ ի վեր,
 և առ պատճառաւն վերին ո՛չ կարացեալ հասանել. զգոսին
 իսկ տեսեալ զլուսաւորս և զխումբս զարդուդ՝ զի արաքողք
 են, և աստուածս կարդացին: Եւ բաշխս բախտից բաժա-
 20 նեցին. և ծննդոց իշխանութիւն ետուն սոցա. զոմանս ի
 բարբախտութիւն, և զոմանս ընդդէմ նոցին ի թշուառու-
 թիւն. և զայսն ևս կարգաւ մի ըստ միովէ, զոր չէ՛ մեզ
 հարկաւ ի թիւ արկանել. այլ սակաւս ի բազմաց, զի ի-
 մասջիւր և դուք զնոցա սխալանսն որ առ ի յոյժ վրիպա-
 25 նացն ասացին զտունջենային և զգիշերային ծնելութիւնս ի
 տանուտեառնէ աստեղէ՝ չըջաղայիկ և հետեաղայիկ/աս-
 տեղք վիճակեալք ի ժամադիտէն բաշխեն ի մասունս և ի

- 1 Պ—հրամանն
- 1 Պ—աւելացված ե իսկ «ա-
րեգական»-ից առաջ
- 2 ՊԴ—ի ժողովս իւրեանց
- 3 Պ—այժմ» չիք
- 4 Պ—կան ծովք
- 4 ՊԴ—դարձցին
- 7 Ա—քաղացւոց
- 7 Պ—քաղդէացւոցն

- 8 ԱԲ—բազմանաց
- 9 ԱԲ—«ճշդիմ», ուղղեցինք
«ճշդիւ»
- 9 Պ—«պատմել» բառից հետո
կրճատված է մինչև էջ 29-ի
25-րորդ տողի «Յառաջ ժա-
մանակաւ»:
- 9 Ա—գիտութեան
- 12 Ա—աստեղաբաշխութիւնս
- 19 ԱԲ—և բախտից

էջ 123 կրկնամասունս, ի || մանրամանակս և ի մանրերկրորդս և ի մանրամասունս բաղումս: Եւ ո՛չ միայն շնորհ ասեն տալ և թշուառութիւն՝ ալ և կեանս թուով ասեն տալ՝ ոմանց յովով և ոմանց նուազս: Եւ ամենայն բարուց և բնութեանց կամաց և դործոց՝ բարեաց և չարեաց՝ որ ինչ միանգամ ի մեզ իրք կրին, զաստեղոգ զենն պատճառ: Արդ՝ ասեն

[488բ] երկոտասան աստեղատանցդ բաժան||եալ զերկին զոր կենդանակերպ անուանեն. և է մոլորակացդ իշխանութեամբ չբջել, և ո՛չ ի բաժնի կալ. մասնորոյ և ընթացողս կոչեն: Իսկ ալ ախտարք և ապախտարք ըստ ԲԺ իցդ ասեն բաժանեալ: Չսոյէ ասեն թէ՛ զլուսն է աստեղատանց ԲԺ անիցն, և շնորհատու. զի և խոյ զլուսն է հօտի և պարզեատու. զի առանց տրտմութեան մերկանայ յասուէն իւրմէ, և դարձեալ անդատին իւրմէ բնութենէն զգեկնու հանդերձ հա-

15 նապաղորդ: Նոյնպէս և զաստեղատունն ասեն ըստ նորին նմանութեան: Ասեն թէ որ ի նմայն ծնանի գեղեցիկ լինի և փարփառ, զանդրահեր, ծաւի, զուարթատես, բարեբարոյ, մեծ և ճոխ լինի: Չցլէն ասեն թէ՛ ըստ նմանութեան ցլու զօրաւոր և անձնեայ է, և որ ի նմայն ծնանի առաւել ուժեղ և մեծահասակ լինի, և հնազանդ և՛ գործունեայ՝

20 էջ 124 ըստ նմանութեան եզին || որ միշտ ընդ լծով հնազանդեալ կայ ի գործ: Չերկաւորէն ասեն՝ թէ որ ի նմայն ծնանի ճոխ և սնափառ, անհաստատ և երկմիտ լինի: Չխեցզետնէն ասեն՝ թէ որ ի նմայն ծնանի տառապեալ և մուրական և մէս, և ալս և անդր լինի՝ ըստ օրինակի խեցզետնոյ՝ որ ալս և անդր զնայ. զի և աստեղատունն ասեն՝ թէ ըստ նմին չարժի: Չառիւծէն ասեն՝ թէ որ ի նմայն

[489ա] ծնանի քաջասիրտ և հպարտ լինի: || Չկուսէն ասեն՝ թէ որ ի նմայն ծնանի հեզ, նիհար և ազա՛հ լինի: Չկըչ-

30 ուէն ասեն՝ թէ որ ի նմայն ծնանի արդար լինի ըստ օրինակի

- 1 ԱԲ—մանրամանակս
2 ԱԲ—մանրամասունս
4 Ա—ոմայնց
12 Ա—խու փխ. խոյ
17—18 Ա—բարեփարոյ
19 Ա—նմա

- 22 ԱԲ—«ղեկաւոր», ուղղեցինք
«զերկաւոր»
24 Ա—նման
27 Ա—ընդ նմին
30 Ա—նմայ

կշոռց, որ զարդարութիւն և զհաւասարութիւն պահէ: Չկարճէ ասեն՝ թէ որ ի նմայն ծնանի չարախոհ և մարդասպան ըստ օրինակի կարծի որ հանապաղ հարկանել կազմ կայ: Չաղեղնաւորէ ասեն՝ թէ որ ի նմայն ծնանի կորովի և ահարկու մօտաւորաց և բացէից լինի, ըստ օրինակի աղեղնաւորի: Չայծեղջերէ ասեն՝ թէ որ ի նմայն ծնանի խոհեմ, գոռոզ և դաւաճան լինի: Չըրհոսէ ասեն՝ թէ որ ի նմայն ծնանի անխորհուրդ և առատատուր լինի: Չձկանէ ասեն՝ թէ որ ի նմայն ծնանի ընչաւէտ և անժոյժ լինի: Բայց

10 կարևորն ի ծնելութիւնս զընթացող ասեն վիճակեալս. և էջ 125 յորում լինի ասեն նշանակել ալսալիս ինչ: || Արեգակն բնութեամբ իսկ բաստ է, ալսինքն երջանկութիւն բարուց, խոհականութիւն զօրու ամենայնի իշխանականէ. և է երբեմն զի յաղաքս բանին դործակից լինի: Լուսինն բնութեամբ իսկ պատահար է, ամենայն որ ինչ մարմնոյ. և որ ինչ կենցաղոյ բաղձանք են, ստացուածոց և փառաց և

[489բ] նախաբարձութեանց յայտնիչ է: || Լուսաբերն բնութեամբ իսկ տարփանք է, շնորհի պատճառք, ի գեղեցկութիւն և ի սիրելութիւն, ալսինքն՝ ողորդեալ յանառակ ցանկութիւնս:

20 Փայլածուն բնութեամբ իսկ հարկաւորութիւն է, ալսինքն՝ թաղծ, և անհնազանդութիւնս և մարտս և խաղմս և թշնամութիւնս և առելութիւնս և ամենայն բուռն իրքդիւրին մարդկան՝ ծնանի և առնէ: Հրատն բնութեամբ իսկ համարձակութիւն է, ալսինքն՝ յօղնութիւն, ուժաւորութիւն, դաւաճանութիւն, և խարդախութիւն ամենայնի պատճառք: Ասեն թէ՛ և երբեմն ի վերայ ալոյց աստեղատանց անցանելով աստղս ալս՝ չփոթմունս և խանդարմունս դործէ: Լուսնթաղն բնութեամբ իսկ յաղթութիւն է, ալսինքն՝ հաւատոյ, բարի յուսոյ, մրցման, և ամենայն հաղորդութեան, նա ևս և ձեռնարկութեան, և գիպողութեան պատճառք են: Երևակն բնութեամբ իսկ դատաստան է, ալսինքն՝ երկրաւորաց և ծածկեցելոց ամենայնի ապացուցի և զօրութեան և փախչո-

- 8 ԱԲ—զձուկն ուղղեցինք ըստ «Հայի. բառ.» (տես «ձուկն»)
16 Ա—կենցաղիս
17 Ա—նախաբարձութեան

- 31 Ա—հնազանդութիւն
27 Ա—խանդանմունս
32 Ա—պապուցից
33—1 ԱԲ—բաղչողութեան

էջ 126 զուլթեան, և կոր սղոյ և որակութեան: Իսկ զԺա||մադխտակն
 ասեն՝ թէ մատակարարէ ի միջի նոցա հիմն լեալ ամենայն
 աշխարհի: Եւ զմադարովթ աստեղէ ասեն թէ յորժամ նա
 զերկին հասարակէ և ամենայն փառօք լցեալ լինի, այսին-
 5 քըն՝ բարերար աստեղքն զոյգ ընդ նմա երևին. և որ ի
 [490ա] Ժամուն յայնմ ծնաւ անվրէպ թաղաւորէ: Շատ լիցի || մեզ
 ասել զանհամ պատմութիւնս, այսուհետեւ լըցուք որ ինչ
 յաղագս ախտարաց և ապախտարաց են առացուածք, և կամ
 սպանողաց աստեղացն և մահաբերից. և կամ որովք զյա-
 10 ռաջազխտութիւնսն ասեն ուսանել. և կամ զգլխակաւնն
 զայն արմատոց ընդ աստեղս հրճուումն կատարեալ մո-
 լորութիւն: Քանզի չէ ձեզ յօգուտ զայն ամենայն մանրա-
 մասնաբար պատմել՝ զուցէ պակասամտաց տեսեալ, հաւա-
 նիցին յայն: Արդ՝ ես այսպէս ասեմ թէ՝ քաղզէացիք ո՛չ
 15 միայն վասն անձանց մեղացն տան պատիժս, զայս յար-
 մարելով խորհուրդս, այլև վասն այնոցիկ, որ զինի նո-
 ցա լինիցին մոլորութեամբ: Կորեան ընդ մեղացն Ռորո-
 վամու որդւոյ Նաբաթու՝ որ յանցոյց զիսրայէլ, և ո՛չ
 միայն զինքն կորոյս, այլ և զինի իւր զբազումս, որք
 20 նորա մեղօքն վարկանեցան. ըստ առաքելական բանին որ
 ասէ՝ թէ են մեղք որ յառաջոյ երթան, և են մեղք որ
 զինի գան ի դատաստան: Քանզի ի քաղզէացւոցն
 ծնաւ արուեստ աստեղաբաշխութեան, և յաստեղաբաշխու-
 էջ 127 թենէն ծնաւ || զիւթական մոլորութիւնն. որ զարմատոյ և
 25 զբանջարոյ՝ յաստեղացն տանին հաղորդութեան բարբաջ-
 [490բ] մամբքն, և ինքեանք որպէս ասեն կերպս ի կերպս լինին
 ընդզէմ աստեղացն. և զեք կերպարանօք աստեղաց իջա-
 նեն առ նոսա մինչև ի մեր ժամանակս: Ոմանք ի հեթանո-
 սաց պարուց ընդ մեզ վիճին՝ եթէ գոն մարդիկ ախտա-
 30 մախք որ զլուսին իջուցանեն յերկիր զիւթեալ վհկաւ: Ռ-
 րոց զսաղմոսին բանն առաջի զիցուք որ ասէ՝ տեսից զեր-

3 ԱԲ—զնազարաթ
 11—12 Ա—մոլորութիւնն
 17 Ա—լինիցին
 17—18 ԱԲ—ձեռագր. Ռորովամ
 18 Ա—որդոյ

22 Ա—քաղզէացոցն
 24—25 Ա—զարմատս և զբանջարս
 28—29 Ա—հեթանոցաց
 30 Բ—վահկաւ
 31 Բ—սաղմոսին

կինս զգործս մատանց քոց զլուսին և զաստեղս զորս զու-
 հաստատեցեր: Արդ՝ զոր և աստուած հաստատեաց՝ մարդք
 կախարդասարք զիա՞րդ կարեն իջուցանել: Օ՛ն անդր և ի
 միտ անգամ ուրուք մի՛ եկեսցէ այսպիսի անկարգութիւն
 5 առասպելական բանից: Այլ նմանեցուք մեծին Աբրահա-
 մու՝ զի նա աղգաւ քաղզէացի էր և հմուտ աստեղաբաշ-
 խութեան, և հանապաղ բացօթեայ կայր ի հօտի. և զնա
 հանապաղ խիղճ մտաց իւրոց խիթացուցանէր, տեսանելով
 զարարածս ընդ ապականութեամբ և ընդ սխալանօք. ասէր
 10 չեն սոքա աստուածք՝ ո՛չ լուսաւորքս մեծ և ո՛չ փո-
 քունքս. և ո՛չ նոյն ինքն երկին և ո՛չ երկիր: Զի ընդ
 սխալանօք և ընդ ապականութեամբ են և ի հօրագունէ
 էջ 128 իմն ումեմնէ չարժին հարկաւոր, || յորմէ յայտ է թէ՝ այլ
 ոմն է նոցա արարիչն, որ կարող է զամենայն գոյս շար-
 [491ա] Ժել՝ և նա՛ է աստուած. և հանապաղ աղօթէր || և ասէր՝
 աստուած արարիչ ցո՛յց ինձ զքեզ: Տեսեալ աստուծոյ զհա-
 ւատս նորա՝ յայտնեաց զինքն նմա և եհան զնա յերկրէն
 և յաղզէն իւրմէ: Զայս պատմէ մեզ փիլոն և հաւատարիմ
 է պատմութիւնս. զի եթէ միտ դիցես՝ բնազիրն զայն աղ-
 20 նարկէ: Քանզի ասէ վասն Նոյի թէ՝ Նոյ այր արդար կա-
 րարեալ յաղզի անդ իւրում, և հաճոյ եղև Նոյ աստուծոյ:
 Եւ ապա ասէ լինել առնա յայտնութեան աստուծոյ, և առ-
 նուլ հրաման վասն տապանին: Իսկ վասն Աբրահամու ո՛չ
 յառաջ ինչ ճառէ որպէս Նոյի և այլ նահապետացն, այլ
 25 միայն թէ՝ ասաց Աստուած «Աբրահամ, ե՛լ յերկրէ քումմէ
 և յաղզէ», յայտ է թէ՝ յաստեղաբաշխութենէ ծանեալ զաստ-
 ուած Աբրահամ, վասն որոյ և աստուած եհան զնա ի
 միջոյ չարեացն, և խոստացաւ լինել նմա և զաւակի նո-
 րա աստուած մինչև յաւիտեան: Իայց ես կչտամբեցից
 30 զքաղզէացւոցն ծննդաբանութիւնսն՝ որում բազումք հա-
 ւանեցան. և յունաց և այլոց աղգաց՝ վարժիլ սնտուլք, և

5—6 Ա—Աբրահամու
 13 Բ—իմումն է
 22 Ա—յայտնութեան
 26 Բ—աստղաբաշխութենէ
 30 Ա—քաղզէացոցն

30 Բ—յորում
 31 ԱԲ—ձեռագրերում «յայլոց
 յաղգաց, մենք ուղղեցինք
 այսպես»

կշտամբեցից ո՛չ իմ բանիւ՝ այլ սրբոյն Բարսղի, որ ասէ
 այսպէս. Բայց մեզ չէ ինչ դանդաղելի երեկըրդելի դանձամ
 պատմութիւնս նոցա. քանզի ի հաւատարման ճշմարտութե-
 [491բ] նէս մերմէ կշտամբեալ գտաւ ինն: Եւ || արդ դարձցուք անդ-
 էջ 129
 5 բէն զնոքիմբք վերստին: Եւ ահա սկսանիմ ասել իբր ո՛չ
 եթէ զիմ բանս ինչ խառնեմ ի ներքս, այլ ի նոցուն բա-
 նից երկըրդեմ ընդդէմ նոցա կշտամբել զնոսա անդստին
 յիւրեանց բանիցն. զի թերեւս որք կանխալ անկան յամ-
 բարչտութիւնս նոցա՝ բժշկութիւն գտցեն: Եւ որ ո՛չ իցեն
 10 գայթակղեալ անկեալ ի պատրանս նոցա՝ զգուշութիւն
 ստացին: Զի յայնպիսի բանս և որ նման սոցին իցեն մի՛
 յօժարեցին անկանել: Արդ՝ ահա տեսանեմք, զի և ի գի-
 տողաց աստեղագիտութեան և ի մեկնաց աստեղատանցն
 ուստի զծնունդն բաշխեն՝ բազում իրք վրիպեն յորժամ
 15 սկսանին համարել այնպէս: Զի ո՛չ ինքեանք իւրեանց
 արուեստին բաւական են հասանել, զի զչափ ժամանակացն
 անհամար ըրպէիւք ժամուցն համարեցան. քանզի այսպէս
 մասունս կոտորեցին զըրպէսն, այսինքն է զթօթափել ա-
 կան, ըստ այնմ զոր Առաքեալ ասէ թէ յանկարծակի իբրեւ
 20 յական թօթափեալ. զի տեղի բազում ժամուց է ընդ
 ծնունդն և ընդ ժամս իւր, և որ ծնանի ի յայն ի մի ասեն
 ընդ աղօտ, որպէս ժամուն ճոխ լինի ասեն՝ զլիսաւոր քա-
 ղաքաց, մեծատուն և զօրաւոր: Են միւսն ասեն որ ծնանի,
 [492ա] ի միւսում ի սա||կաւիկ ինչ փոխել ահնարկելով ժամուն՝
 էջ 130 տառապեալ և մո||րաւ լինի, և այնպէս թափառական
 չըջի տուն ի տանէ և տեղի ի տեղւոջէ. և հաղիւ կարէ
 ժողովել զաւուրն ուճիկ: Եւ զըրորակ պատկերացն աստե-
 ղատանցն, ԲԺ. ան մասն բաժանեն. քանզի ըստ թուոյ,
 1 և աւուր կազմեալ է զըրորակն. և արեգակն տարւոյ ի
 30 տարի յոր զայ ի չուրջ գ. ԲԺ. ան աստեղատամբքն բոլորա-
 կին: Արդ զԲԺ. ան մասն յերեսուն մասն բաժանեն և զմի մի
 յ. 1. մասանցն Կ մասն փոփոքեն. և զմի մի ի. Կ ժա-

3 Ա.—հաստարուն
 4 Ա.—դարձրցուք
 8 ԱԲ.—իրաց: Մենք ուղղեցինք
 այսպէս:

27 Ա.—ժողովեալ
 27 Ա.—բորակ
 31—32 Ա.—միյ

մուցն յերեսուն վայրկենի հատանեն: Եւ այսու անճամուքս
 անհամար և յանկարծածին ըրպէիւք սահմանեցին զծնունդս
 այնոցիկ որ ծնեալն լինին: Արդ՝ աղէ տեսցուք եթէ կարի-
 5 ցեն կալ ի վերայ երազախաղաց վայրկենեաց ժամուցն
 իւրեանց. ծնանի մանուկն զժուարին երկամբք մօր նորա
 ծնանին, և կամ մանկաբարձն դեղերեալ տեսանել թէ արու
 իցէ մանուկն թէ էգ. և կտրել (!) կայ լսել զբարբառ ման-
 կանն՝ զի այն է նշանակ կենաց նորա, և ի լալոյ անտի
 իմանայ եթէ կենդանի իցէ որ ծնաւն: Արդ՝ զայնչափ
 10 ժամս քանի՞ արդեօք ըրպէս համարիցիք անցանել ի մասանց
 միոյ միոյ Կ իցն. զի մի մի ի Կ մասանցն, ունի—
 [492բ] իցս Կ ըրպէ. այսինքն է||աղան թօթափեալ: Եւ յետ այս-
 էջ 131 չափ անցեալ ըրպէից ասացաւ աստեղա||դիտին յընտանեաց
 այնր, որ ծնաւն: Արդ որչափ ժամս վայրկենեաց և ըրպէ-
 15 ից համարիցի անցանել աստեղագէտն, մինչ կայր ուշ ու-
 նէր մանկաբարձն լալոյ մանկանն: Դարձեալ այլուր ևս
 զիպիցի ժամաբաշխն և ըրպէահամարն արտաքոյ տանն,
 ուր ծնաւ մանուկն, և նմին ժամաբաշխն ըրպէահամար աս-
 տեղագիտին պարտ և պատշաճ էր բազում փոյթ յանձին
 20 ունել, առ ի դիտել ճանաչել զժամ մանկանն, որ ծնաւն
 թէ՛ ի դիւր ի իցէ, թէ ի տունջեան: Եւ թուի ինձ, թէ այլ
 բազում ժամք անհամար ըրպէիւք անցանեն, մինչ յայց ելեալ
 խնդրէ աստեղագէտն գտանել զժամ ծնեալն մանկանն, թէ
 ո՞ր ժամու իցէ. և դարձեալ թէ ո՞ր աստեղատանց է տուի:
 25 ժամուն և յորո՞ւմ ի մասանց ԲԺ. ան աստեղատանցն երեւցաւ
 ժամն նորա, և յորո՞ւմ կարգի թուոցն նոցա եկաց ժամն
 առ ի ճանաչել: Եւ ո՞ր իցէ երազընթաց ժամն առ ի յիւ-
 բարանչիւր Կ վայրկենեացն, յորոց լինին Կ իցս Կ
 ըրպէք. և այս ասեն նուրբ և առանց հասանելոյ դիւտք
 [493ա] անհամար ժամուք ի յուրաքանչիւր աստեղացն || որ ա-
 ճաւանեալ կոչին մոլորեցուցիչք. լինին և ի սիրոյ և ի մեր-
 ճաւորութենէ, զոր ունին ընդ աստեղոսն ճմորեցուցիչս, որ

4 ԱԲ.—երախաղաց: Մենք ուղ-
 զեցինք այսպէս:
 6 Ա.—«կա» փխ. «կամ»
 ԱԲ.—22—այսպէս «կտրել»

8 Ա.—անդի
 11 Ա.—կից
 17 Բ.—ըրպէ համարն
 31 Բ.—մոլորեցուց ինչք

անուանեալ կոչին աստեղատունք. և վասն այսորիկ է ասել,
մերձեանալն և պատահել նոցա առ միմեանս. և ծննդաբաշխն
ծննդոցսն հաստատեցեն, և մեծաւ փութով զոր ունին՝ յան-
ձինս վրիպեցուցեալ ի կորուստ մատնեն զժաման իւրեանց.
5 քանզի ընդ վայրկենիս և ընդ րոպէս յաճախեալ բազմանան
ի վերայ նոցա փոփոխմունք ժամուցն և աստանդին. քանզի
վրիպեալ զարտուղին խորհուրդք նոցա բազմութեամբ և-
րազխաղաց ժամունքն իւրեանց. զի երազութիւն երազա-
փոխան ազգութեանց նոցա յապուշ և յիմարութիւն կոր-
10 ծանեաց զնոսա, և լինելոյ յայսն կատականաց զատարկա-
ցոյց մշտնջենաւորութեան ի սնոտիս: Եւ ես զարմանամ թէ
զիւրդ աշխատէս զատարկացեալք ի զործոյ են միշտ զհետ
սնոտեաց առանց ամօթոյ և պատկառութեան: Եւ առաւել
սքանչանամ ընդ այնս որ հաւատան նոցա զկեանս իւրեանց,
15 մեկնել զբարի կամ զբարեաց դէմս նոցա: Յոփաբանք և
թանձրասիրտք են, զի ո՛չ իմանան թէ զորո՛յ զհետ երթան՝
և ո՛ւմ հաւատան զանձինս իւրեանց մեկնել թէ զինչ կեանք
[493բ] լինիցի նոցա յաշխարհի: Եւ ո՛չ մինչ ցայս վայր միայն
ձգեն զանհամ պատմութիւնս, այլ մինչև ցա՛յս ևս որ ա-
մենեցուն յայտնի է, զի տեարք եմք մտաց և զործոց մե-
20 րոց, և այսմ ժպրհին լինել խափանիչք, յասելն թէ՛ բա-
րիք և չարիք ո՛չ ի կամաց մարդոյն լինին, պատճառք նո-
52 133 ցա զերկնից կախին, զի անտի ասեն լինել մարդիկ չարք
և բարիք: Դարձեալ և ընդդէմ այսց ասել որ այսչափ
25 ծաղու աւելի են զործք արժանի համարեալք: Բայց զի բա-
զումք բմբռնեալք և կապեալք կան ի մոլորութիւն նո-
ցա, չէ՛ պարտ և պատշաճ անփոյթ առնել և լռել: Այլ
նախ քան զայս հարցցուք և որպէս հանապազ բււր ազգի
կերպարանս փոխիցեն աստեղքն առ միմեանս. զի յորս
30 մոլորեցուցիչն կոչեն՝ հանապազորդ զնացս ունին: Եւ
կէսքն արազընթաց զնացիւք հասանեն միմեանց: Եւ կէսքն
մեղմազնացիւքն յամեն և անաղանեն, և ի միում յանկարծ
երևեաց ժամու տեսանեն զմիմեանս, և դարձեալ ասեն զաւ-

12 Բ—զատարկեցեալք
16 Ա—զոյր
23 Ա—չարիք

31 Ա—երազընթաց
32—33 ԱԲ—ձեռագրերում—յան-
կարերեաց: Ուղղումը մեքն է:

ղեալ թաքչին ի միմեանց. և որպէս ասեն, զաւրութիւն
Բմն մեծ ունին և զնացք նոցա, և ծննդաբաշխն ծննդոցս
կազմեն. և է տեղի ասեն որ տեսանէ աստղն բարի զընկեր
իւր՝ զծննդենէ բարեգործի յայտ առնէ. և ի միւսում տե-
5 զի՛ ո՛չ ասէ ուր դիպեացի աստղն չար իւրումն ընկերի
[494ա] զծննդէնէ չարագործի յայտ առնէ: Եւ է՛ ասեն միւս ևս
տեղի, եթէ գէպ լիցի անդ երևեալ՝ բարիոք աստեղն առնեն
գերեւել բարի աստեղն ծնունդ թշուառականի. և յորժամ
ո՛չ կարեն հասու լինել րոպայից ստալոյ ակնարկութեանց
10 իւրեանց, ածեն և դիպեցուցանեն զբարի աստեղն ծննդեան
թշուառականին: Եւ արդ զի՞նչ արարից, զի իբրև հարկ իմն
համարիմ երկրորդել զանհամ պատմութիւնս նոցա: Քան-
զի որպէս վրիպեալ են ստալոյ ճառք նոցա ի մտաց ճշ-
մարութենէ, նոյնպէս անչափ բազում են ամբարշտութիւնք
15 նոցա. զի ո՛չ ածեն զմտաւ իմանալ, թէ արդարեւ, որպէս
ասեն, աստեղք իցեն պատճառք չարեաց՝ առ այն որ ա-
րարն զնոսա ընթանան պատճառք չարութեան նոցա. զի
թէ ի բնէ չարք իցեն՝ յոյժ չար է արարիչն որ արարն
զնոսա: Եւ թէ արձակ կամս ունիցին լինել չարք, թէ այդ-
20 պէս է, կենդանութեամբ ունին զչարժումն և հանճար
ընտրողութեան ի զնացս իւրեանց. ապա և նահանջեն զզնա-
ցըս յանդուզն չարութեան իւրեանց՝ կարող են և զայս
ասել զաստեղաց, և այսպիսի իրօք բամբասել զանշունչսն:
Մորոսութիւն մեծ է որչափ ինչ արդեօք վրիպեալ զտան
25 վարդապետք անհամ և անուսման ստալոյ արուեստին. զի
[494բ] բարիքն և չարիքն ասեն ո՛չ որպէս արժանի իցեն Խ որ առ-
նուն զնոսա բաշխին, այլ որպէս դիպեացի աստղն որ և
իցէ ի տեղում՝ յորում և իցէ բարեգործ լինելոց է ասեն
որ ծնանիցի ի սակաւիկ ինչ րոպէ այնր ժամու: Եւ քան-
30 զի ընդ այլ կողմն լինին հայեցուածք նորին աստեղ, չա-
րագործ լինելոց է ասեն որ ծնանիցի ի փոխել միւսոյ ևս

6 ԱԲ—չարեգործի: Ուղղեցինք
մենք:
6—7 Բ—«ևս տեղի» փխ. «ևս տեղի»
9 Ա—րոպայիցս տայ ոդ
11 ԱԲ—22—թշուառակին

21 Ա—ընտրողութիւն
27 Ա—դիպեցի
28 Ա—տեղիով
30 ԱԲ—«աստեղք», ուղղեցինք
«աստեղ»

րոպէի. և դարձեալ թէ սակաւիկ ինչ թիւրեսցի նոյն
 էջ 135 աստղ, զշարժումն և զդէմս իւր փոխէ ասէ || չարագործա-
 բաշխն րոպէն: Արդ եթէ այնչափ անհամար րոպէիւք և
 անչափ և վայրկենեօք արադափոխն ժամուց լինիցի ի փո-
 5 փոխումն կերպարանաց աստեղացն ի բիւրաղելի դնացս և
 ի շրջանս, ո՞րչափ արդեօք թաղաւորք ծնանին հանապաղ
 ի փոփոխմանցն որ լինին ստէպ ստէպ կերպարանաց աստե-
 ղացն, ընդէ՞ր ո՛չ հանապաղ ծնանէին թաղաւորք: Եւ վասն
 է՞ր ի հարց առ որդիս ի կարդի դայ ժառանգութիւն թաղին
 10 թաղաւորաց, քանզի ո՛չ ոք երբէք ի թաղաւորաց պահեաց
 դատնել զժամ որդւոյն իւրոյ աստեղօք՝ տեսանել թէ հա-
 սանիցե՞ նմա թաղաւորութեան վիճակ թէ ո՛չ: Եւ ոչ ի
 ծառայից ոք երբէք եղև տէր: Թէ դայս այսպէս տեսանի-
 ցեմք: Այլ անաւասիկ տեսանեմք՝ զի Ողիայ ծնաւ զՅովա-
 [495ա] թամ, և Յովաթամ զԱքաղ. և Աքաղ ծնաւ || 22 զԵկիայ: Եւ
 զի՞ արդեօք ո՛չ պատահեաց ժամ ծննդեան ծառայութեան
 միում ումեք այնց թաղաւորաց՝ որ կարգ ըստ կարգէ թա-
 ղաւորեցան: Եւ թէ դարձեալ ասեն եթէ բարեաց և չարեաց
 ո՛չ ի մենջ իցէ յօժարութիւն, և ո՛չ առ ի մէնջ լինիցի
 20 սկիզբն նոցա. այլ ի ծննդաբաշխն ծննդոցացն աւամայ
 և ո՛չ կամօք մերովք. թէ այդպէս իցէ, ապա աւելորդ են
 օրէնք, որ դնեն սահման և պատուիրան, զոր ինչ արժան
 էջ 136 է գործել և զոր ինչ ո՛չ: Աւելորդ են դարձեալ || և դատա-
 ւորք, որ պատուեն զբարեգործն, և առնեն զպատիժս չա-
 25 րագործացն արդար դատաստանօք, քանզի ըստ բախտից
 ծննդոցն ժպրհութիւն և չարութիւն գողոյն իւրեանց կա-
 մացն, և ո՛չ անօրէնութիւն սպանողին իւրով յօժարու-
 թեամբն, զի ո՛չ թէ և կամէր արդելու զձեռս իւր ի սպա-
 նելոյ (!), կարէր ապրել ի չարիսն գործելոյ. զի բնութիւն
 30 ծննդեանն իւրոյ հարկ առնէր նմա դալ ի գործ սպանու-
 թեան: Նաև մեծավաստակն արուեստաղիտաց ընդունայնա-

2 ԱԲ—«փոխի», ուղղեցինք ըստ
 Հայկ. բառ. «փոխէ»
 4 Ա—արագափոխն
 7 Ա—ըստ պէտս պէտս
 9 Ա—յորդիս

11 Ա—որդոյն
 21 Ա—մերովք
 26 Ա—ժպրհութիւն
 31—1 ԱԲ—«ընդունայնասոյր է և
 վայր» տեղին հարմարչի: Յեն-

սոյր է և վայր՝ և աշխատութիւն մշակացն անօգուտ էր,
 զի իբրու ոչ կարկառուցուն զձեռս իւրեանց ի գործ դայցէ
 չարման կենաց իւրեանց առանց մուրկան շրջելոյ. և վա-
 ճառականին այն կամք էին թէ դայցեն զիւրեցեն նմա շահք
 [495բ] բաղումք մեծութեանց յորժամ խա||ղաղ նստիցի յաշխատութե-
 նէ ճանապարհաց, եթէ ի բաշխից բախտից ժողովէին նմա
 մեծութիւնքն ձրի. և թէ ընդ արդարութեան զոր գործէին
 մարդիկ ո՛չ լինէր նոցա պատիւ և պարգև, և ո՛չ պատիժ և
 դատասպարտութիւն չարագործացն. ապա իզուր և ընդու-
 10 նայն են յոյս քրիստոնէից, և առանց նահանջելոյ անձանց
 ընթանային ամենքեան յամբարշտութիւն, զի ո՛չ գոյր
 վրէժինդէր, որ խնդրէր վրէժ չարեացն գործոց: Քանզի
 էջ 137 ո՛չ մերով || կամաւ լինին, որպէս ասեն մուրեալքն. և զոր
 ինչ ո՛չ յիւր կամս ոք գործիցէ, զի՞ ող կրիցէ ընդ այնր
 15 պատուհաս. և ուր հարկ և ծննդաբաշխ բախտն ունիցի իշ-
 խանութիւն, չի՞ք տեղի վրէժինդրութեան անօրէնութեան
 թէ ըստ արժանի գործոց իւրոց առնուցու հատուցումն
 չարագործն արդար դատաստանօքն: Շա՛տ բաւական լիցին
 մինչև ցայս վայր: Զայս՝ Բառիլիոս: Արդ՝ որովհետև
 20 կշտամբեցի զչար իմաստասէրսն, զժողորեալսն ի բաշխումն
 բախտից ծննդաբանութեանց յանդիմանել զնոսա բանիւ
 Սրբոյ հօրն: Ծառեցից այսուհետև որ ինչ ի բարի յիմաս-
 տասիրացն ասացեալ է յաղագս երկնային զարդուդ. զոր
 սրբոց հարցն մերոց և վարդապետաց ընկալեալ յեկեղեցի
 25 առին. որում և աստուածային գիրք շարափանդեն: Յառաջ
 [496ա] ժամանակաւ մարդիկ իմաստասէրք, || ոք զանձինս իւր-
 եանց ի սկզբանէ մանկութեան իւրեանց ետուն ի դեղե-
 րումն երկնային տեսութեան, և զբնութիւն իմաստութեան
 ի վայր արկին, հասու եղեալ ամենայնի, դեր ի վերոյ երկ-
 30 նածեմք երեւցան. և պսակս և աշխարհս և գոհութիւնս ի

թաղրում ենք թե պետք է ուղ-
 զել. «ընդունայն, իզուր և ընդ
 վայր»
 10 Ա—նահանջելոյս
 11 Ա—ընթանալին
 12 Ա—չարեանց

14 Բ—կարիցէ
 15 ԱԲ—«ախտն ունիցին» ուղղե-
 ցինք «բախտն ունիցին» ըստ
 ՆՀԲ-ի
 25 Ա—չարափանդեան
 26 ՊԴ—մարդք
 27 ԱԲ—«իւրեանց» չիք

մեծամեծ թաղաւորաց ընկալան: Իսկ վարդապետը եկե-
ղեցոյ ուսումնասիրութեան դանձինս իւրեանց տուեալ ան-
էջ 138 ցին ընդ ամենայն ճշնութիւնս, պահե||լով զաստուածային
հաւատս, մկրտեցան ի խորս գիտութեան. քանզի և զրիւ-
5 օրէնքս ո՛չ ընդդէմ են բնական իմաստութեան, ապա եթէ
միաբանութիւն է, դաստիարակ եղեն մեզ առաջի իմաստա-
սէրքն, զի նոցա տես քննութեամբն յորոց ճշմարիտքն ա-
ռացան: Եւ մեր հոգեւոր հարանցն առաջնոցն ընկալեալ ի
նոցանէ զտրամադիր ասացեալսն. զի յերկոցունց յարմա-
10 տոյն և ի ծայրէն պահելով զմեզ զաստուածային հա-
ւատսն, պտղով ծայրին առլցեալք և հաստատուն արմա-
տովն միշտ դալարաբերք պտղաբերք դոցուք ի գիտու-
թեան: Արդ՝ ահա Ե պարունակք ասեն շրջադայց ընդ
հրային կամարան երկնի, ընդ որ շրջին աստեղք ի նոսա
15 եղեալ զերզեալք զմիմեամբք ի մէջ միմեանց աստիճանեալք.
և այսպէս ասեն զիրք և զնացք աստեղացն (ի մէջ միմեանց
աստիճանեալք): Եւ այսպէս յամենեսեան գնան աստեղքն
հակառակ ընդդէմ: Ի ներք||նումն լուսինն բերի յիւրում
զօտուջն: Եւ ի վերայ նորա Ե աստեղք մոլորականք բե-
20 րին յիւրեանց զօտուջն: Եւ ի վերայ նոցա բերի արեգակն
յիւրում զօտուջն և ի վերայ ամենայնի է անմոլոր աստեղքն

- 1—2 Ա.—եկեղեցոյ
2 ԱԲ.—«իւրեանց» չիք
4 Պ.—«և» չիք
4—5 Պ.—«զրաւոր օրէնք» փխ.
«զրիւ օրէնքս»
5 Պ.—«ընդիմանան բնական գի-
տութեանն» փխ. «ընդդէմ են
բնական իմաստութեան»
6 Ա.—միաբնութենէ դաստիարակ
6 Պ.—առաջին
7 ՊԻ.—«տեսակ» փխ. «տես»
8 Պ.—մերոց
8 Պ.—հարցն
9 Պ.—զտրամադիրսն ասացեալս
9—10 Պ.—յարմատոցն
10 Պ.—մեզ

- 12 Պ.—դալարաբերեալ
12 ԱԲ.—«պտղաբերք» չիք
12 Պ.—«լիցուք» փխ «զոցուք»
13 Պ.—հարկաւոր շրջադայց
14 Պ.—կամարին
15 Պ.—զերզեալ
15 Պ.—«աստիճանեալք»-ից հետո
կրճատվում է մինչև մյուս
տողի «եւ այսպէս» բառը
16—17 ԱԲ.—փակադձալ մասը
թվում է թե կրկնված է վե-
րին տողը:
18 Պ.—նեբքնումս
19 ԱԲ.—«նորա» չիք
19 Ա.—զոտիւջն
19 Պ.—մոլորակքն
20 Պ.—«բերի» չիք

բերին ի վերնում զօտուջն: Եւ են ամենեւին ցրտութիւն. և
միջնորդեն արեգական և արիւոյ. և դանչէջ տոչորումն ար-
էջ 139 փոյն յիւրեանց բնական սաստիկ ցրտովն բարեխառ||նու-
թիւնս առնելով արեգական մատուցանեն օդնութիւն: Իսկ
5 արեգական առեալ հեղու ի ներքին զօտիսս. և ի ձեռն մո-
լորականաց սիոեալ տարածանեն ընդ երկիր օդով և լու-
սով: Զի օդն ունիցի զհովութիւն և լոյսն զարեգակնային
մասն հրոյն. և ի ձեռն այս երկոցունց նուրբ և անօսը տա-
րեբացս կենդանածնեալ լինի երկիր օդնականութեամբ ծո-
10 վային ջրով բոյսը խոտոց և պտուղք ծառոց. և շարժուն
կենդանատեսակք շնչաւորք. և ամենայն սողուն և հետե-
ւակք, թռչուն և սեռականք, զազանք, անասունք, նուա-
ղութիւնք և աճմունք, ապականութիւնք մարմնոյ, լրմունք
և պակասութիւնք ուղղոց անասնոց և մարդկան, նոյնպէս
15 արեանց և շնչոց առ ի լինելութիւն և ապականութիւն. զի
լինելութիւնն իցէ սկիզբն ապականութեան, և ապականու-
թիւն դարձեալ անդրէն իցէ սկիզբն լինելութեան: Զի այսմ
ալիսս հակառակութենէ՝ աշխարհ օոցէ զտեղութիւն:

[497ա] Զ. ՅԱՂԱԳՍ ՈՐ Ի ՄԷՁ ԵՐԿՆԻ ԵՒ ԵՐԿՐԻ ԵՆ ՇԱՐԺՍՈՒՆԷ ԵՒ
20 ՏԵՍՈՒԹԻՒՆԷ

Ամենայն արարածքս առ ի յօգուտ մարդկան եղեն ըստ
բարերարութեան և մարդասիրութեանն Աստուծոյ. զի որ-
պէս պատճառք ճշմարիտ արարչութեանն՝ նոյնպէս և ան-
էջ 140 սխալ մատակարարութեանն: Արդ՝ է || բնութիւն մի

- 1 Ա.—զոտուջն
1 Պ.—«ամենեցուն» փխ. «ամե-
նեին»
2 Պ.—արիւոյն
3 Պ.—իւրեանց բնական ցրտովն
սաստիկ բարեխառնութիւն
4 Ա.—առել
5 Պ.—զօտիսն
6 Պ.—տարածանէ
8—9 Պ.—երկունց այս նուրբ և
անօսը տարեբաց
8 Բ.—անօսը

- 11 Պ.—կենդանի շնչաւոր
11—12 Պ.—հետակ
12—13 Պ.—և անասուն
16 Պ.—«իցէ» չիք
16 Պ.—ապականութիւնն
17 Պ.—«անդրէն իցէ» չիք
19—20 Պ.—«եւ տեսութիւնք» չիք
21 Դ.—սկզբից կրճատվել է մինչև
4-րդը տողի «Արդ է...»
23 Ա.—չարութեան: Տեքստն հա-
վանական է խանդարված
24 ԱԲ.—մատակարարութեան

հողմ, ամպ, ձիւն, եղեամն, օդ, և ծիածան և ձայն որոտման
 նոցին սակի է, և շանթիք, և ցովունք. է՛ ի սոցանէ որ
 սեռական է՝ և պատճառք առ ի պէտս աշխարհի կելոյ.
 և են ի սոցանէ, որ հետեանք են սեռից, և դոյք առ ի տե-
 5 սութիւն և երեմունք նշուլից: Արդ՝ հողմ սեռ ցրտութիւն.
 Իսկ մասունքն ի բաժանմունս բաղումս թանձրութիւն
 գործի, համբառնալով զծովային ջուրսն և լեռնայնոյն և
 դաշտայնոյն զառ ի հասարակութիւն մատակարարելով: Իսկ
 առ ի յոյժ ցրտութեան ձմեռնային ժամանակին ինքն ամպն
 10 կոտորոտի հանդերձ խոնաւութեամբն բաժանի, բրդի,
 դնի, դիզու, ի բարձրաւանդակ վայրսն՝ զոր և ձիւն անուա-
 նեմք: Իսկ ի նոյն ցրտութենէ ի պարզ ժամանակի յորժամ
 ջինջ երկին լինիցի ի խոնաւութենէն վերնոյ՝ ձիւնակերպիկ
 իջեալ սիւմամբ նսոր բնութեամբ հողմոյն՝ զոր սերոն-
 15 սիրդ կոչեմք՝ դնի ի վերայ երկրի, զոր եղեամդ անուա-
 նեմք: Իսկ ի պարզութիւն անուշութեան հողմոյն ի ձեռն
 [497բ] հրային մասինն || սիրի տարածանի առ երկրաւ, առ ի
 ծծումն կենդանութեան աճմանց և նուազութեանց՝ զոր և
 օդդ սովորեցաք ասել: Իսկ ի դարնանային ժամանակին յո-
 20 լովք լինին անձրեք. և արեգակն ի հարաւոյ ի մէջօրեայ
 էջ 141 մերձեալ, || և ջերմութիւն և խոնաւութիւն յիւրաքս խառ-
 նեալ և փարատեալ անձրեկն յորդեն ներքոյ ի վեր գործընթ
 խոնաւութեան, ընդդէմ ձգման արեգակնային նշուղիցն
 սիւմամբ անօսրութեամբ օդոյն, և զգենու զգոյնս զանա-
 25 զանս և ըստ երկնային դնդին երեւի ի տեսիլս կամարածն

- 1 Պ—ամբ
 1 ԱԲ—22 «եղեմն», ուղղեցինք
 «եղեմն»
 2 ՊԴ—շանդիք
 2 Դ—«ե»-ից կրճատված է մին-
 չի 5-երորդ տողի «Արդ...»
 4 Պ—գոյնք
 5 Պ—հողմոց
 5 Դ—«ցրտութիւն է»-ից հետո
 կրճատված է մինչև 8-երորդ
 տողի «Իսկ...»
 7 Պ—ջուրս

- 8 Պ—առ ի
 9 Ա—ամբն
 11 Ա—բարավանդակ
 13 Պ—խոնաւութենէ
 13 Պ—ձիւնակերպ
 14 Պ—անօսրութեան
 15 Պ—եղեմն, ԱԲ եղեմն
 19 Պ—օդ
 21 ԱԲ—մերժեալ
 22 Պ—յօդէն
 22 Պ—ի ներքուսդ
 22 ԱԲ—գոյնք
 25 Պ—«տեսիլ» չիք

ողորկակող, զոր և մարդիկ աստուածակամար կարդացին.
 և է նշանակ դադարման և փարատման յորդ անձրեաց: Բայց
 եթէ կրկին երեւցի երփն երփն դունօք զգաւազանսն ձգե-
 5 լով՝ զսաստիկ անձրեաց և զդողացուցէ յորդութենէ յայտ
 առնէ: Իսկ մեկինն զգադարումն և զփարատումն, քանզի
 է՛ր սա ի սկզբանէ ընդ երկնի. զի հետեանք են նուրբ ա-
 րեւրց որպէս մաղդութիւն ծխոյ, առ ի պարզիլ քամիլ դէջ
 խոնաւութեան ի հրային կերակրոյն, և ապա յիստակիլ
 սրբիլ լուսատեսիլ բոցոյն: Արդ՝ ի սկզբանէ լինելութեան
 10 երկնի և երկրի, և ի սկսմանէ անձրեացն բերի տեսիլ նշա-
 նի աշտորիկ, յորում մարդիկ յիշատակեցին զդարձումն և
 զգադարումն յորդ անձրեաց: Զսոյն զսա յաւուրս առեալ
 [498ա] արկածից անշափ || անձրեացն՝ որով դատեցաւ զգարն ա-
 ռաջին, դնել ուխտ ընդ արդարոյն, զի այնպիսի հեղեղ
 15 բարկութեան ալ մի՛ եկեացէ յերկիր: Իսկ սովորական
 էջ 142 անձ||ւեն որ յառաջ քան զմեծ ջրհեղեղն էր, և ձգումն
 երեւմանն որ էր յառաջ քան զջրհեղեղն՝ լիցի և զկնի ջրը-
 հեղեղին անձրեք և նշոյլք, յորմէ բաղկանայ ձե կամարին
 իբրև զբաղմատեսիլ երանդոց. և մարդիկ հայեցեալ ընդ այս
 20 ակնկալութիւն յուսոյ լիցի ըստ առաջին յարմարական արա-
 րածոյն: Իսկ որոտումդ որ լինի յանկարծակի յեղանակ երկից
 ժամանակաց, և երբէք ի ձմերայնի ո՛չ լինի: Այլ ի դար-
 նան յաճախ և սաստկաղոյն: Ասացից ո՞րպէս է և թէ վասն
 է՛ր է: Քանզի ի ձմերայնի ստերջ են ամպք, և որ բերինն
 35 ի խոնարհ՝ ինքեանք են այնք, հանդերձ ջրային խոնաւու-
 թեամբն, վասն որոյ և ո՛չ ձայն կարեն արձակել: Իսկ ի

- 1 Պ—ողորկակալ
 2 Պ—փարատելոյ
 4 Պ—յորդութեանց
 5 ԱԲ—«մէկինն» ուղղեցինք
 «մեկինն»
 6 Դ—հետեակք են
 7 ՊԴ—մղտութիւն
 11 ԱԲ—մարդիկ
 11 Պ—մարդիկ, դրեցինք ըստ Պ
 որինակի, թեպետ կասկածելի
 չի յերևում:

- 12 Պ—յաւուրսն յառաջինս
 14 Պ—թէ այնպիսի
 20—21 ՊԴ—արարածին
 22 Պ—ձմերանի
 22—23 Պ—գարնանայնի
 23 Պ—որպէս են
 24 Պ—ստերջանան
 25—26 Ա—խոնաւութեամբն
 26 Ա—արձակեալ

դարնանային ժամանակին օդն պարարի խոնաութեամբն,
 և յարեղակնային ջերմութենէն ջլանայ զհարստութիւն. և
 առ ի յոյժ փոթորկեալն խոնարհի ի ծով, և բերանացեալ
 համբառնայ զջուրն ի վեր՝ և ի սաստիկ արմանէն ծան-
 5 բութեամբ յառաջ խաղալ: Իսկ այլ հողմք շուրջ պատեալ
 զնովաւ զօրէն կառավարի ղերասանակս ի ձեռս առաւել
 [498բ] ստիպաւ անցանէ յերկնային ասպարիսին, իբր || առաջին և
 միջին և վերջին բախմունս և ճայթմունս գործեն. չկա-
 10 րացեալ ընդ անդալտութիւն մարմնոյն միանգամայն հոս-
 եալ զբազմութիւն ծովային ջուրցն, զօրէն զժուարածին
 էջ 143 կա||նանց բարձրածիւզ ձայն արձակեն: Զորոտումնդ ասեմք
 և այս ոչ դուզնաբեայ և կամ դատարկ իրօք: Քանզի ի
 կենդանի ծննդոց մարդական որք յոյժ զժուարին, չիկնելն
 և շառագունելն և մեծաձայն աղաղակելն ո՛չ այլ ինչ է,
 15 այլ որչափ զոգին յինքն քաղէ զձայնն ի վեր բարձրացու-
 ցանէ, շնչերակքն ի խոնարհ կողմ գմարմինն ճնչէ, զի որ
 ի ներքսն իցէ բռնադատեալ ուժով ի վայր բերցի: Իսկ
 եթէ առ մասն այս բնական հնարիւք վարիցեմք, ո՞րչափ
 ևս առաւել մեծ մարմինն ամպոյ որ է պտտառ ծննդոց
 20 երկրային թանձրախիտ մարմնոյս: Քանզի ձմեռնային ժա-
 մանակաւ պողեաց ձուլեաց սառեաւ. ընդարմացոյց զբերրի
 դէմսն զարգաւանդեայ հող տեղեացն. սոյնպէս և զամենայն
 առապարս: Արդ՝ ո՛չ միայն կարօտ է սա ջերմութեան և
 խոնաութեան՝ այլ և ձայնի արձակելոյ յերկնոստ. զի ի
 25 սաստիկ ճայթմանէ օդոյն չարժամբ խտացեալ թանձրու-

2—3 ԱԲ—«և ի առ» «ի»-ն մենք
 բաց թողեցինք
 3 Պ—փոթորկելն
 4—5 Բ—ժանդրութեամբ
 6—7 Պ—առեալ ստիպելով
 8 Պ—գործեն
 9 Պ—գայտութիւն
 10 Ա—ջուցն զորոտումն
 13 Պ—ի կենդանածննդոց
 15 Դ—զհողին
 16 Դ—կոյս փխ. կողմ
 17 Դ—ներքոյ

17 Ա—բռնադատել
 18 ԴՊ—«ոմանս» փխ. «առ մասն»
 18 ԴՊ—այսպիսի
 19 ԴՊ—«ծննդոց» չիք
 21 ԴՊ—բնդարմացոյց
 21 22—«ընդարմացոյց» փխ.
 «ընդարմացոյց» ուղղեցինք
 ըստ ՆՀԲ
 22 ԴՊ—«դէմս» չիք
 22 Ա—դէսն
 22 Պ—արգաւանդահող
 24 ԴՊ—արձակման

թիւն հողոյս թուլասցի, և ի դալարաբեր արմատոյն բոյսքն
 խոտոցն ի վեր ընձիւղեցին: Սոյնպէս և պտուղք ծալրից
 [499ա] ծառոց բացեալ փթթիցին. և այլքն ըստ իւրաքանչիւր ||
 կարգի զձմեռնային ծանրատաղտուկ թախծութիւնն ի բաց
 էջ 144 ընկենուցուն, զարթուցեալք և զուարթալք այլ յայ-
 ծառութեամբ երկիր առնուցու զվայելչութիւն: Ապա թէ
 լինիցին ինչ հետեանք վնասուց ի սաստիկ որոտալոյ, իբր
 թէ կարկուտ և հրաձուլութիւնք, այս ի վրէժնդրութիւն ան-
 զգամաց և ի խրատ այնոցիկ որ զահ և զերկիւղ արարչին
 10 չունին ի հողիս իւրեանց: Քանզի մարդկան ի խանաց գործիք
 են տանջանաց դաւաղանք, չարիք, չղթայք, պէսպէս մեքե-
 նայք, և մարդիկ սպասաւորք և սկուռք: Ո՛չ զի մարդա-
 տեացք իցեն թաղաւորք, այլ յառաջահողեք, շինչք և
 խաղաղասէրք, կարգիչք և յօրինիչք զեղեցկադիր օրինաց:
 15 Իսկ վերին թաղաւորն արարչական զօրութեամբն բարերար և
 մատակարար և մարդասէր: Իսկ դատողականան խրատիչ և
 կազմիչ. և լսեն ամենայն տարերքս և ահաւորութեամբ կան
 ի սպասու. անչափութիւնք անձրեաց ողորեն, և երաշտու-
 թիւնք զերկիր դալարաբեր ցամաքեցուցանեն, ժանտախտո
 20 գործեն, սուր հիւանդութիւնս, մինչև հարկանիլ մարդ և ա-
 նասուն առհասարակ: Իսկ յորժամ յանհնարին ցասումն ումեք
 բրդիցի, որպէս երբեմն ուրեմն ի վերայ Սողոմոնեցոցն ի
 յերկնէ ի հրեղէն մարմնոյն կոտորտեալ ի վայր հոսէր
 զոր և այսօր ի նմին մարմնոյ անկեալ յերկիր շանթիս
 25 անուանեմք, և հասեալ իբր կենդանի և մտաւոր զբար-
 էջ 145 կութեան հրամանսն կատարէ. || և չգաղա||րելովն ծակէ
 [499բ]

1 Ա—արմատոյն
 2 ԴՊ—ընձիւղեցին, 22—ըն-
 ձիւղեցին
 4 Ա—«թաղծութիւնն» ուղղե-
 ցինք «թախծութիւն»
 7 Ա—ինձ
 8 ՊԴ—կարկուտք
 8—9 Ա—անգամաց
 10 Դ—կրճատվում և «իւրեանց»
 բառից հետո
 10 ՊԴ—յանձինս իւրեանց
 12 Պ—ստրուկք, Դ—ստկուռք

12—13 Ա—մարդատեայցք
 15 ԱԲ—«թաղաւորն» չիք
 16 ԱԲ «և մատակարար» չիք
 18 Պ—անչափութիւն անձրեաց
 ողորանեն
 20 Պ—«գործեն» չիք
 22 Դ—Սողոմայ
 23 ՊԴ—«հոսեցուցանէր» փխ.
 «խոսէր»
 24 22. նաև ՆՀԲ—«շանթիք», բայց
 մենք ուղղեցինք «շանթիս»
 26 ՊԴ—հրամանն կատարէր

զթանճրութիւն երկրի թա՛փ անցանէ, ի ներքին կիսա-
 դունդն հասանէ. զի ուստի հատաւ՝ անդրէն գտեղի առցէ:
 Եւ նորին հրոյն սակի իցէ, զոր ցոլմունս աստեղացդ ա-
 սեմք: Քանզի առ ի յոյժ բախման շրջազայ պարունակացդ
 5 շարժելով զյարմարական գնացան, երևումն լինի վերին
 լուսոյն իբրեւ ընդ անօսրափապարս ինչ օղեղէնս, և յաղա-
 մողեալ յուսոյն առ ի ցրուեալ ուժգնութեան օդոյն. և
 վաղվաղակի ժողովումն ծածկութիւն անդրէն լինի: Եւ մեք
 հայեցեալ ի հեռաստանէ, չկարացեալք ճշմարտութեամբ ի
 10 վերայ իրացն հասանել հաստատութեամբ, աստեղ թափելոյ
 նշան առնեմք զայն. և ո՛չ յուսոյն վերնոյ, որ է ճշմա-
 րիտ: Բայց ոմանք ի փիլիսոփայիցն որ յեկեղեցւոյն, ասեն՝
 թէ՛ հոգմ սառնային և թանճր՝ որ և զնա եթեր կոչեմք,
 նա խոնարհի յամպ և զջուրն իբր ոլուն սառոյց
 15 զնդէ, և այն է կարկուտ: Ասեն թէ և զորոտումն այն
 հոգմ առնէ, և զփայլատակմունսդ: Զի ամենայն ա-
 րարածք բնութեամբ ունին յինքեանս հուր՝ եթէ ցամա-
 քայինք և եթէ խոնաւայինք: Եւ ի բախել հոգմոյն այնմ
 դամպն, հուր ելանէ յամպոյն և ձայն ձայթման ըստ բախ-
 ւել 146 ման հոգմոյն: Զի եթէ սակաւ բախէ, || սակաւ ելանէ ձայնն
 և հուրն, և անդրէն ընդ ամպսն ցանի ի վեր բերելով օ-
 դոյն: Եթէ ուժգին բախէ հոգմ՝ ուժգին և ձայնն, և հուր
 500ա ելանեն, || և չգօրէ օգն ի վեր ցանել զնա ընդ յամպն ի
 խոնարհ անկանի. և ի տեղին, յոր անկանի՝ խաղաղութեան
 25 ակն ո՛չ ունիմք: Բայց մեք որ յառաջ հուրն տեսանեմք
 և ապա զորոտումն լսեմք, այս է պատճառն, զի թէպէտ
 և յամպոյն զոյգ ելանէ ձայնն և հուրն, այլ մեզ հուրն
 առաջոյ երևի, վասն զի ակն երազ է քան զունկն, և ակն
 փոյթ կարէ տեսանել ի հեռին զհուրն յորժամ յամպոյն

- 1—2 Ա.—կիսադունտն
 2 Պ.—«հասանէ» չիք
 3 Պ.—սորին հրոյ սակի է
 3—4 Պ.—«անուանեմք» փխ. «ա-
 սեմք»
 5 Ա.—զարմարական
 6 Պ.—անօսր փապարս
 6—7 Պ.—յաղամողել

- 7 Պ.—ցրուել
 12 Պ.—«ասացին» փխ. «ասեն»
 14 Բ.—ուլուն ուլուն
 16 Պ.—զփայլատակմունս
 17—18 Դ.—ցամաքայինք
 19 Պ.—ձայթմանց
 22—23 Պ.—հուրն ելանէ
 29 Պ.—«ի հեռին» չիք

ելանէ: Իսկ զձայնն ունկն ոչ կարէ լսել ի հեռին, մինչև
 ո՛չ ի մօտ հասանէ: Իսկ զցոլմանէ աստեղացդ ասեն՝ թէ՛
 հոգմն այն ի պարզ ժամանակի բախէ ինքն զինքն և հօւրն
 5 ելանէ որպէս ամպոյ, բայց նօսր ելանէ ի հոգմոյն և ո՛չ
 որպէս յամպոյն: Եւ օդոյն վերաբերեալ անդրէն ամփոփի:

Ե. ՅԱՂԱԳՍ ԿԱԹԻՆ ԾՐՈՅ

Զկաթին ծիր որ անուանեցին՝ ո՛չ այնպէս որպէս չար
 փիլիսոփայքն առասպելաբանեցին բաղում բանիւք: Զի ու-
 մանք ասացին զղմանէ՝ թէ՛ ճանապարհ է դա՛ հին արեգա-
 10 կան հեռք: Իսկ այլք տգիտադոյն քան զնոսա ասեն թէ՛ ա-
 ռազաստն է Պեռսեփոնեայ, զոր սպիտակ սուգն կոչեցին Ա-
 ւել 147 թեանցիքն: Այլք ի || նոցանէ ասեն՝ թէ՛ Հերակլէս զանդէն
 գերոնեա ընդ այդ շաւիղ վարեաց: Նաև այլ ևս ըստ նոցին
 արուեստի ասեն թէ՛ տարածումն է ստեանցն Հերեայ,
 500բ կնոջն Արամաղայ: Դարձեալ ոմանք յառաջնոցն || հայոց
 ասացին թէ՛ ի խիստ ձմրան Վահագն նախնի հայոց դո-
 ղացաւ զյարդ Բարչամայ ասորեստանեայ նախնոյ, զոր և
 մեք սովորեցաք բնախօսութեամբ յարդգողի հետ անուա-
 նել: Թողէ՛ք զայդ ի բաց, ո՛վ ամասէրք և մի՛ դուր զայդ-
 20 պիսի բանս լսէք. քանզի փիլիսոփայքն բարիք ասացին

- 1 ԱԲ—ակն
 4 Բ—յամպոյն
 4 Պ.—«անօսր» փխ. «նօսր»
 5 Պ.—անդէն
 7 Դ.—կաթինդ
 7 Ա.—ծիր
 7 Պ.—ոչ այնպէս է
 8 Պ.—«քանզի» փխ. «զի»
 8 Դ.—կրկնատված է մինչև 20 տո-
 դի «փիլիսոփայքն»
 10 Պ.—«հետ» փխ. «հեռք»
 10 Դ.—տգիտադոյնք
 10—11 Պ.—առազաստ ասեն
 11 Պ.—Պերսեփոնայ

- 11 Պ.—սուգ
 12 Պ.—զանդէս
 13 Պ.—գէրեփոնի, Դ.—գիբեփոն
 13 Պ.—«այդ» չիք
 14 Ա.Դ.—Ներեայ
 16 Դ.—նախնին
 16 Ա.—Վահակն
 17 Պ.—Բաղամայ, Դ. Բաղայ-
 մայ
 17 Պ.—ասորւոց
 17 Պ.—նախնոյն
 19 ԱԲ.—«զայդ» չիք
 19 ԱԲ.—«և» չիք
 20 Պ.—բան

զղմանէ թէ խիստ աստեղծ են բազումք, նուազք և յոյժ
 ընդ աղօտ երեւմանէն միաւոր լոյսն տեսանի: Իսկ մեք,
 որ եմք աշակերտ վարդապետաց եկեղեցւոյ՝ ասեմք թէ ա-
 մենայն գոյացութիւնք վերինք և ներքինք խառնուած միա-
 5 բանութեան ունին գոտեացն առ իրեարս. և է դա՛ անդա՛ր-
 տութիւն գոտեաց վերնոց, զթաղկեալս հրոյն նշոյլս հեղ-
 լով ի վայր երեւումն գործէ տեսողացն, այս է նորա պատ-
 ճառն ճշմարիտ:

Ը. ՅԱՂԱԳՍ ՇԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԱՍՏԵՂԱՅԻ

10 Զաստեղաց զոր կոչեն բեւռ երկնի, որ ի տեղն դան
 շուրջ և ո՛չ ծաղեն յեկեց և դան ի մուտս: Եւ սայլք աս-
 տեղացդ, որք դէմ ընդ դէմ գօրէն անուոյ հոլովին, և այլ
 խումբքն, որ շուրջ զնոքօք են մշտակայ երեւմամբ շրջադա-
 15 յանան: Ո՛չ երկրորդեցից դանհամ նոցա ճառս, զի ի յո-
 լով ասելոյ զսուտսն ճանճրոյթ ձեզ լինի: Այլ ասացուք
 որում հաւատացեալ եմք: Են՝ դոքա նշանակ տեսական, զի
 երեւակի են և միայնական զանտեսի զարմոյն բերէ զնմա-
 նութիւն շրջադայութեան ծառայական հասարակութիւն
 գործելով, բաժանել երկց հատուածոց ուղեգնացութեամբ
 [501ա] Ժողովարին ճանապարհաւն միաբանութիւն առնելով ցամա-
 քայնոյն և կղզայնոյն: Քանզի թէ ո՛չ է տուեալ և ո՛չ
 կարէր առնուլ. և կարի դեղեցիկ, քանզի ի մէջ բաժանե-
 ցելոցն կարօտութիւն գործեցաւ: Իսկ ի ձեռն նաւավարու-
 թեան զիւրաքանչիւր պիտոյսն զիւրամատոյցս մերձեցոյց,

- 1 ՊԻ—խիտ
- 1 ՊԻ—«նուազք և» չիք
- 3 Ա—յեկեղեցոյ
- 4 Պ—զայլութիւնքս
- 5 ԱԲ—«գոտեացն» չիք
- 6 ՊԻ—գոտեացն
- 6 ՊԻ—զթաղկեալ
- 9 Պ—աստեղաց
- 10 ՊԻ—բեւռն երկնից
- 11 Ա—«եւ այլք» փխ. «և սայլք»
- 13 Ա—խումբքն

- 14 ՊԻ—«զանհամոցն» փխ. «զան-
համ նոցա»
- 14—15 Պ—յոլովս ասել
- 17 ՊԻ—իմացական զանտեսին
զարմոյ բերեն
- 18 Ա—ճառական
- 19 Պ—հատածաց
- 20—21 ՊԻ—առնել ցամաքայնոյցս
- 21 ՊԻ—«և կղզայնոյն» չիք
- 22 ՊԻ—«կարէր» չիք
- 22 ՊԻ—«մէջ» չիք

որում տեղեակն են: Եւ սովորութիւն է անսուտ բանիւք
 զճշմարիտն ասել. զցերեկ ասեն յածեալ մօլորի նաւն, և ի
 գիշերի ի ձեռն երկնային արջոցդ ապա երթեալ ելանէ
 յուղիղ ճանապարհ: Եւ այս ո՛չ փոքր նախախնամութիւն
 5 է արարողին բոլորեցունց, զի ի ձեռն սայլիցդ ո՛չ ապրի
 միայն նաւն այլ և նաւավարքն. այլ և բազում բիւրք ի
 նաւահանգիստն զիւրաքանչիւր կարօտութիւնս բարձեալ
 տանին ի տունս իւրեանց: Ապա թէ պոյ աղպէս իցէ, ո՛չ
 էջ 149 ինչ է յէսդ երկնից վայրապար և դուզնաքեայ, այլ || առ
 10 ի մեծ օգտութիւնս մարդկան [և ի փառս արարչին]:

Ը. ՅԱՂԱԳՍ ԼՈՒՍՆԻ

Զերկրորդ լուսաւորէդ բիւր բանք ճառեալ են յարտաք-
 նոց և յեկեղեցականաց, բայց մեզ որ ինչ միաւորեալն է
 բան յերկրոցունցն, յայնց հաճոյ թուեցաւ ասել: Նիւթ ա-
 մանոյ լուսնին նմա միայն է գիտելի, որ արարն դնա: Բայց
 15 առաջինքն, որք ջանացան հասու լինել նմա, ասացին այս-
 պէս՝ թէ լուսինն տարր է սեղմ, խիստ, մաքուր, դնդա-
 ձև: Եւ ոչ ունի զլոյսն բնութեամբ, այլ հաղորդութեամբ
 յարեգականէ առեալ, որպէս զհայելի ընդդէմ արեգական
 20 ունելով, և նա ճառագայթս բացարձակէ յիւրմէ, նոյնպէս
 [501բ] և ՝ զլուսինդ ասեն: Բայց երկու ոմանք յեկեղեցոյ ասա-
 ցին, թէ առանձին ունի լուսինն զլոյսն և ո՛չ յարեգակա-

- 1 ՊԻ—որում որք տեղեակն են
- 2 ՊԻ—ասել
- 2 Ա—զցերակ
- 3 ՊԻ—արջոյդ
- 3 ՊԻ—«ապա» չիք
- 3 Ա—արջոցս
- 3 Պ—երթայ
- 4 Պ—յուղորդ ճանապարհն
- 4 ՊԻ—«դոյզն» փխ. «փոքր»
- 8 ԱԲ—«այդ» չիք
- 8 ԱԲ—«իցէ» չիք
- 10 Ա—«և ի փառս...» նոր է ա-
վելացրած
- 11 Դ—շարունակվում է տոմարա-

- կան մի աշխատութեան հատ-
վածով:
- 13 ՊԻ—միաւորեալ է
- 14 ՊԻ—յերկրոցունց
- 14—15 Պ—ամանոյն
- 15 Պ—միայնոյ
- 17 ԱԲ—«է» չիք
- 17 Պ—«խիտ» փխ. «խիստ»
- 18 Ա—զլուսն
- 20 Պ—«բազումս արձակէ» փխ.
«բաց արձակէ»
- 20 Պ—նոյնպէս և
- 21 Պ—երկուք
- 21 Պ—յեկեղեցոյ
- 22 Պ—առանձինն

նէ: Զի որպէս ամանն լուսնի այլ իմն է, նոյնպէս և լոյս
 նորա այլ իմն է: Եւ ասեն թէ չէ՛ ծանր աստուծոյ զլոյսն
 բաժանել ի բազում կերպս: Զի լոյսն արեղական ա՛յլ ունի
 կերպ և լուսնի ա՛յլ օտար ի նմանէ: Դարձեալ լոյս աս-
 5 տեղացն օտար յերկոցունց լուսաւորացն. և լոյս հրոյն և՛ օ
 առաւել օտար յամենեցունց: Նաեւ է՛ ճճի մի որ անուանի
 փոսուռայ և ունի լուսաւորութիւն ի տտանն, որ կ'զդիւր
 մարթ է նովաւ ընթեռնուլ ի վերայ կարգի գրոյն տանե-
 15 լէջ 150 լով: || Արդ՝ եթէ ի զեռունն յայն արհամարհեալ եզ աս-
 10 տուած լուսաւորութիւն յատուկ որ ո՛չ յումեքէ առնու-
 ալլ հաստատեալ կայ յիւրում մարմնին օտար յամենայն
 լուսոյ, որ ո՛չ սպիտակ է և ո՛չ լուրջ, ո՛չ գեղին և ո՛չ
 կարմրագոյն, ալլ կանաչ իմն գոյն է լուսիկն մեղմ, ըստ
 իւրում տկարութեան, համայն յատուկ ասեն, ո՞րչափ ևս
 15 առաւել պարտիմք հաւանել՝ թէ լուսնի ետ լոյս աստուած
 առաճնական, և յո՛չ ոք արար կարօտ ապաստանի: Բայց
 ևս հաւանիմ բազմաց իմաստասիրութեան յարեղականէ ա-
 սել. իսկ որ սե նշանքն երևին ի լուսնին իբր գիծք իմն
 20 զըրոյմի, ասացին զնմանէ արտաքինքն՝ թէ խոյլք են խոռո-
 չաց, որպէս յական յակնթի, և վասն զի ո՛չ անգեղ ունի
 զլուսաւորութիւն, այնր աղաղաւ ո՛չ կարէ տալ լոյս որ-
 պէս զարեղակն: Զի և գունդս բիւրեղ որ գեղն ունիցի կամ
 սպի ունի, ո՛չ կարէ հեղուլ բոլր շող լուսոյն: Իսկ եկեղե-
 ցականքն ասացին թէ այն որ երևին ի լուսնի, երկիր է

- 4—5 Պ—«և հրոյ ևս առաւել» փխ.
 «զարձեալ լոյս աստեղացն»
 6 Պ—«ի նոցանէ յերկուց» փխ.
 «յամենեցունցն»
 7 Դ—«փոսուռայ»
 8—9 Պ—գրոցն
 11 Պ—մարմինն
 13 ՊԴ—կարմիր
 13 ԱԲ—մեղմ
 14 ՊԴ—«ասեն» չիք
 14 ՊԴ—«որչափ»-ից առաջ ալե-
 լացված է է: Արդ՝
 16 ՊԴ—ոչ յոք

- 16 ՊԴ—«աղատտանի» բառից հե-
 տո կըճատված է մինչև
 18-երորդ տողի «իսկ որ...»
 18 ՊԴ—նշանն երև ի լուսնի
 18 ՊԴ—«որպէս գիծ» փխ. «բեք
 գիծք»
 19 Պ—«գնմանէ» չիք
 19 Ա—խոյլք, Պ—«ելք» փխ.
 «խոյլք»
 20 Դ անկէզ
 21 ՊԴ—գրոյթութիւնն
 22 Ա—«գունդ» փխ. «գէղն»
 24 ՊԴ—«այն» չիք

[502ա] այն և ծով, զի որպէս հայելի զամենայն || ընդդէմ կացե-
 լոց իւր ցուցանէ յինքեան զնմանութիւն, նոյնպէս է լու-
 սինն ցուցանէ յինքեան գերկիր և զծով, ըստ բանին, որ
 5 ասէ՝ թէ լուսին է հայելի աշխարհի, զի մեծ իսկ է մի-
 անձնութեամբ իբրև գերկիր: Եւ ևս ցուցից քեզ ի սակաւ
 նմանութեանց առնուլ օրինակ: Ուսիր ի քաղաքաց որ ընդ
 էջ 151 ամենայն տիեզերս շինեալ են ի միմեանց հե||տիք, հայեաց
 ընդ հրապարակսն և ընդ փողոցսն՝ որ ուղղորդ ընդ արե-
 10ւելս հայիցին, զիա՞րդ միանգամայն լուսաւորեսցին, և մի-
 ով կերպարանօք տեսանես, զի լուսաւորէ զամենայն նուրբ
 փողոցս և զամրաստանս: Եւ զիա՞րդ է այս, եթէ ո՛չ առ
 ամենեսեան է մեծութեամբ. և կշիւռ (!) յերեսս ամենե-
 ցուն արձակէ զլոյսն: Եւ արդ՝ ի տկարութենէ ճրագի ու-
 15 սիր զմեծութիւն լուսնի ի լուսոյն իւրմէ, քանզի յոյժ
 տկար է լոյսն որ տարածանի ի ճրագէ, այնպէս զի յոր-
 ժամ զտանիցին բազումք ի միում տան, և մի ոմն որ կաց-
 ցէ ուղիղ ընդդէմ ճրագին և այլոց ստուերքն այսր անդք
 ձգին և խուսափեն, և այն ոչ միով կերպարանաւ, զի չիք
 մեծութիւն լուսոյ նորա, վասն այնորիկ ո՛չ կարէ տալ
 20 միակերպ ստուերս ամենեցուն, զի որ ի մօտոյ կայ՝ զնորայն
 մեծացուցանէ զստուեր, և որ հեռագոյն՝ զնորայն փոքրա-
 ցուցանէ: Արդ՝ եթէ ո՛չ մեծ էր լուսինն, ո՛չ հաւասար
 կարէր ծագել և միակերպ տալ ստուերս ամենեցուն, որ
 բնակալեն ի հիւսիս կամ ի հարաւ: Ալլ վասն զի մեծ է
 [502բ] միանձնութեամբ || ըստ աստուածային գրոց, որ ասէ, թէ
 արար լուսաւորս մեծամեծս ի նշանս, ի ժամանակս, յա-

- 1 ՊԴ—«այն»-չիք
 2—3 ՊԴ—լուսինը
 4 ՊԴ—«լուսինը հայելի է երկրի»
 8 ՊԴ—հրապարակս և ընդ փողոցս
 9 ՊԴ—նայիցին
 9 ՊԴ—լուսաւորին
 9—10 ՊԴ—միօք
 11 ՊԴ—«և զամրաստանս» չիք
 12 ՊԴ—կշիւռ
 13 ԱԲ—«ևս» չիք
 14 ՊԴ—«իւրմէ» բառից հետո

- կըճատվում է մինչև 19 տողի
 «ոչ կարէ տալ...»
 20 ՊԴ—մօտն փխ. ի մօտոյ
 21 ԱԲ—«զստուեր» չիք, ուղղ.
 ըստ Պ-ի
 21 ՊԴ—«որոյ» փխ. «որ»
 21 ՊԴ—հեռագոյնն է
 21—22 ՊԴ—փոքր կացուցանէ
 23 ՊԴ—ստուեր
 25 ՊԴ—ասաց
 26 ԱԲ—«իշխանս» փխ. «ի նշանս»

10 Լուրս և ի տարիս: Յոյժ պիտոյ են մարդկան նշանք, որ
 լինին ի լուսաւորացդ, և թէ ոք ըստ կէտ սահմանին ո'չ
 ելանէ՝ օտարոտի քննութեամբ, զի որ միտ եղեալ ընտրե-
 15 ցէ զգե||ղեցիկ փորձ նոցա և ո'չ խառնեացէ ի ներքս դամ-
 5 բարշտութիւն, ազգի ազգի հնարս օգտութեան դտանէ ի
 նշանաց անտի: Զի վասն խոնաւոյ դժամանակաց բազում
 անգամ վարդապետք լինին մեզ օղոցն պղտորութեան և
 դառնաշունչ հողմոց սառնամանեաց: Զի յերեքօրեայ ժամա-
 նակի յորժամ վճիտ երեւցի՝ զյստակ պարզոց յայտ առ-
 10 նէ: Եւ յորժամ ի մահիկեղջերն գնչան կարմրութեան կամ
 զմթարութեան ունիցի, ջուրք բազումք յամպոց յերկիր հե-
 ղուն, և հարաւ յորդաշունչ բռնութեամբ յօգս բարբառի:
 Եւ յորժամ շուրջ բակ ունիցի լուսինն յամպոց, և ի նմին
 աւուր տնի մօտջլ զարեզակն յամպոց. ջուրք բազում ցօ-
 15 դոց յերկիր առաքին, կամ զարամուր փրոց և զդառնացու-
 ցիչ հողմոց ամբոխելոց յայտ առնէ: Զի յընծայման լուսինն
 բազում անգամ յորժամ յիստակ և խաղաղ իցէ օգն, յան-
 կարծակի խռովութիւն սաստիկ հողմոյ յայտնի ի նմա
 մրրկեալ: Եւ ամպք ի վերայ ամպոց դիզանին, յահ և
 20 յերկիւղ մեծի տաղնապի: Եւ այսու ամենայնիւ յայտ է,
 թէ նշանք որ լինին ի լուսաւորացդ, ի ջահ օղտութեան
 [503ա] աշխարհի է: Նաւաւարն զգուշացի և մի՛ խառնեացէ ||
 գնաւն ի ծով, ալլ անդէն զտեղի առեալ պահեացէ ի նաւա-

- 3 ՊԴ—ելանիցէ
 4—5 Ա—զանբարբառութիւն
 5 ՊԴ—հնարադտութեան, դտա-
 նեն
 6 ՊԴ—խոնաւոյ դժամանակն
 7 ԱԲ—անգամ չիք
 7 ՊԴ—«աւղոյն» փիւ. «օղոցն»
 8 Պ—դառնաշունչ
 9 ՊԴ—պարզոյ
 10 ՊԴ—ի մահիկ եղջերան
 11 ՊԴ—բազումք
 11 ԱԲ—ուղեցիքն «մթարու-
 թիւն» ըստ ՆՀԲ
 13 ՊԴ—«ունիցի» բառից հետո

- կոճատվում և մինչև հետևյա
 տողի «յամպոց» բառը
 15—16 Ա—զառնացուցից հողմոց
 16 Ա—յնծաման
 18 ՊԴ—«խռովութիւն» չիք
 18 ՊԴ—աւղոց յայտնին
 19 ՊԴ—դիզանին
 21 Ա—լուսաւորացը
 21 ՊԴ—օղտութեան
 22 ՊԴ—խառնիցէ
 23 ՊԴ—ի ծովն
 23 ՊԴ—զետեղ
 23 ՊԴ—պահիցէ
 23—1 ՊԴ—նաւահանգստի

հանգստին, զի մի՛ պաշարեալ դտցի ի մէջ ծովուն ի շըն-
 15 ցէ|| չէլ || հողմոցն ամբոխելոց: Եւ ճանապարհորդն զգուշա-
 ցի, զի մի՛ ելեալ ի տանէ երթալ աշխատել ի բքայոյղ և
 կամ յանձրեաց ժամանակի: Սոյնպէս և մշակն յառաջա-
 5 դոյն իմացի սերմանել և տնկել ի պատշաճ ժամանակի:
 Զի ի փոփոխմունս որ լինին ի լուսնի, անասունք զլիու-
 թիւն առնուն. և տունկը օգնականութիւն դտանեն ամման
 անդեան իարեանց: Զի մի՛ մաշելն լուծութիւն և ունայ-
 նութիւն զտանի ի նոսա. և յաճելն լիութիւն և պնդութիւն
 10 առաւելու ի նոսա: Քանզի լուսին ի ջերմութենէ և ի խո-
 նաւութենէ ունի խառնուած, և այս լիցի քեզ նշան, զի
 որք լուսնակի ննջեն, խոնաւութիւն լինի ի գլուխս նոցա,
 և զմիս դալար եթէ ի լուսնակի կախեսցես, վաղվաղակի
 հոտի և ապականի: Եւ ի ջրայինս պակասութիւն և լիու-
 15 թիւն դտանի. սապէս և ի սիրտս ծառոց: Եւ գնացք իմն
 են ասեն յաշխարհին Եւրոպացւոց յովկիւնոս, որ երբեմն
 ցուցանեն յաւելուած լիութեան, և երբեմն զիջանին ի լի-
 ութենէ անտի. և այս ասեն ըստ գնացից լուսնի փոփոխին:
 Ի սկզբան ծննդեան լուսնի անշարժական ասեն գնացք խա-
 20 զացիցն և ըստ աճելն լուսնի՝ սկսանին շարժել և զեռալ:
 Եւ դարձեալ՝ յայնմ ծովու որ անուանեալ կոչի երեկորեայ,
 [503բ] նմանութեան որակաց է ասեն ի միջին, || իբր թէ ձգեն
 15 և ծծեն, խոնարհին և պակասին ընդ պակասելն || լուսնի-

- 1 ՊԴ—զտանիցին
 1 ՊԴ—«ի մէջ» չիք
 1—2 ՊԴ—շնչելոյ
 2 ՊԴ—հողմոյն ամբոխելոյ
 3 ՊԴ—ելանիցէ
 3 ՊԴ—աշխատեալ
 4 ՊԴ—«ժամանակի»-ից հետո
 կրճատվում և մինչև 6 տողի
 «Զի ի...»
 6 ՊԴ—փոփոխմունսն
 6 ՊԴ—ի լուսնին
 7 ՊԴ—զտանեն
 8 ՊԴ—ի մաշելն
 8 ՊԴ—«ապականութիւն» փիւ.
 «լուծութիւն»

- 11 Բ—«ալլ» փիւ. «այս»
 13 ՊԴ—կախիցեն
 13 ՊԴ—«վաղվաղակի» չիք
 15 ՊԴ—ի սիրտս
 16 Դ—Եւրոպիա
 17 Ա—զհայելուած
 18 ՊԴ—փոփոխի
 19 Ա—սկիզբն, ՊԴ—իսկ զսկիզ-
 բն...
 19 ԱԲ—անշարժական ասեն
 20 ՊԴ—յաճելն
 20 ԱԲ—զետու
 21 ՊԴ—երեկորեայ
 22 ՊԴ—ձգեն

և յորդաբուն լիքն լնուլն լուսնի: Այս են նշանք
 և զօրութիւնք նորա ի յերկրի և ի ծովու: Իսկ զժամանակս,
 զառուրս և զտարիս՝ որոշէ և սա հանգոյն արեգական,
 օր ի Դ ժամ ընթանալով ընդ տիւ և ընդ գիշեր, ամիս
 5 յընծայմանէն յընծայումն. և երիցս կատարելով առնէ ա-
 րեգակն ժամանակ յեղանակի: Եւ ԲԺ անիցս կատարելով՝
 առնէ տարի ըստ օրինակի թուոց երբայեցոց, որ կատա-
 րեն զընթացս տարւոյն ի հին կտակարանաց: Իսկ իշխանու-
 10 թիւն գիշերոյ՝ ցուցանել ի նմա զլոյսն իւր: Քանզի կա-
 րակնհատք բոլորութիւնք անուշաձեք երկուց տարերցդ՝
 մին առանձին ունի զբոլոր բազմութիւն լուսնին: Իսկ առ
 միւսն առ նոյն հանդիպի՝ ընդունելով մասն գիշերային
 լուսոյն. և նա հանապազօր անխափան գնացիւքն՝ առ սա-
 15 կաւ սակաւ մատուցանէ զմատուցս երեակի լուսոյն աճմամբ
 և նուազութեամբ: Քանզի ո՛չ եթէ հանապազօր ընդ նմին
 չաւիղն գնայ արեգական՝ յորժամ ի հարաւակողմ կոյս նա-
 հանջիցի, և կամ այսրէն ի միջօրէդ. նոյնպէս և լուսին ի
 20 ձեռն այս երկուց փոփոխմանց տալոյ և առնելոյ լինի աճումն
 և մաշումն: Վասն զի լուսինն բերի ի ներքնում պարու-
 նակիս, և արեգակն ի վերոյ նորա ի Ե-երկրդ պարունա-
 կին. և ի շրջագայնալն երկոցունց հանապազ տեսանեն
 զմիմեանս: Եւ յորժամ արեգակն գնայ ի մօտ ի լուսինն՝
 25 նուազութիւն լինի լուսոյ || լուսնին. || զի վերին կողմ գըն-
 դին լուսնի ունի զբոլորութիւն լուսոյն որ ընդդէմ արե-
 գականն հայեցի, զի ի վերոյ նորա է: Եւ կէս գնդին լուս-
 նի, որ ի խոնարհ յերկիր կոյս հայի անլոյս՝ ներքին կողմն

էջ 155
 [504ա]

- 1 Ա.—լնուս
 1 ՊԴ—բղիսն, յորդեն, և վերա-
 նան
 1 ՊԴ—լուսնին
 5—6 Ա.—«արեգակն» չիք
 6 ՊԴ—«արեգակն» բառից հետո
 կրճատված է մինչև մյուս տո-
 զի «տարի ըստ...»
 11 ՊԴ—լուսոյն
 15—16 ՊԴ—հանապազ ընդ մի
 շավիղ
 16 ՊԴ—ընթանայ արեգակն

- 16—17 ՊԴ—նհանջիցի
 17 ՊԴ—միջօրեայդ
 17 ՊԴ—«Սոյնպէս» փխ. «նոյն-
 պէս»
 18—19 ՊԴ—լինի փոփոխումն
 աճման և մաշելոյ
 22 ՊԴ—«արեգակն» չիք
 22 ՊԴ—«երթայ» փխ. «գնաք»
 24 Պ—որ. այդ չունին ԱԲ
 26 ՊԴ—հայի
 26 ՊԴ—անլոյս բոլոր ներքին
 կոյս

գնդին լուսնի երեւի ծածկեալ յիւրում ստուերին: Եւ յոր-
 ժամ հեռանայ լուսինն յարեգականէն, մեծանայ ընդ լոյսն
 լուսնի. վասն զի հեռանալով յարեգականէ, լուսաւորի
 ներքին կողմ (!) գնդին լուսնի, և ստուեր տարերն իւրոյ
 5 ի ներքին կողմն հալածի ի վեր փոխելով: Քանզի այս է
 յայտնի պատճառ. վերին և ներքին կիսագունդքն առ է
 պարունակացդ գեր ի վերոյ երկրիս յերկուս բաժանեալ գի-
 շերոյ և տունջեան քառեակ 2 եկօք: Եւ երբեմն հասանե-
 10 լով յարեմուտս ի ներքին կիսագունդն զերկուս վեցեակս ա-
 րեգական ունիցի գիշերային մասամբն զառ ի ներ-
 քոյս շրջագայութեան: Իսկ ընդդէմ նմին զերկուս վե-
 ցեակսն լուսինն ունիցի ի վերայ երկրիս և ընդ կողմն հիւ-
 սիսոյ մատուցանէ արեգակն լրումն լուսոյ ունակութեան
 15 լուսնի, ո՛չ հանապազօր լիով. մատուցանէ, այլ ըստ մօտե-
 լոյ և ըստ հեռանալոյ յարեգակն, երբեմն կատարեալ լի՝ ի
 բոլորն բոլորական երեւի լոյս իւր, և երբեմն մաշեալ և պա-
 կասեալ ի լուսոյն զարկասութիւն իւր նախ ցուցանէ լուսին ի
 20 վերայ միոյ միոյ կողմանց իւրոց: 2ի յորժամ աճէ մի՝ ||
 կողմ, միւս կողմ (!) գնչանակ աղջամղջի ցուցանէ: Եւ զար-
 ձեալ յորժամ սկսանի պակասել միւս կողմն, ամփոփի ինքն
 յինքն, զի ծածկեաց ի միւս կողմն. և յորժամ սկսանի
 երեւել յարեմտից յարեւելս կոյս՝ ցուցանէ զհայեցուածս
 [504բ] բոլորն բոլորակին: || Եւ յորժամ յարեւելից սկսանի մա-
 չիլ՝ յարեմուտս կոյս սկսանիցի ցուցանել զմահիկեղջիւրսն,
 25 և այնպէս լուսաւորի կողմ (!) գնդին լուսնի՝ որ ի յարեգա-
 կանէ կուսէ լինի: Եւ որ ի միւս կողմանէ լինի, կէս գնդին
 լուսնի առանց լուսոյ երեւի ծածկեալ ի ծոց իւրոյ հովա-
 նոյն. զի պակասումն լուսոյ լուսնի ստուեր տարերն իւրոյ

- 1 ՊԴ—ստուերի
 2 Ա.—լուս
 5 ԱԲ—«է» չիք
 8—9 ԱԲ—«հոսելով» փխ. «հասա-
 նելով»
 11 Ա.—շրջագայութեանն
 14 ՊԴ—հանապազ
 14 ԱԲ—«մատուցանէ» չիք
 14 ՊԴ—«ըստ» չիք

- 19 ՊԴ—աղջամղջին
 21 ՊԴ—ծածկեացի
 22 ՊԴ—գնայեցուածն
 23 ՊԴ—սկսանի
 24 ՊԴ—զմահիկն եղջիւրս
 25 ՊԴ—կողմն
 26 ՊԴ—կուսէն
 27 Դ—ծածկել
 28 ՊԴ—լուսոյն

է ինքն յինքեան ունելով հովանի: Իսկ յորժամ համօրէն
այն որ ետն՝ ի բաց հանցէ ի նմանէ զլոյսն, և սուղ
ծածկութիւն լինի մինչև անդրէն ծնցի զնա նովին լուսովն:
Դարձեալ եթէ զիպեսցի ժամանակ լուսնի կամ ի լրմունս՝
5 կամ ի միջոցի կամ մերձ ի հինան, և լուսին իցէ ի վերին
կիսագնդին, և արեգակն հանդոյն նմին ի ներքնում կի-
սագնդին, և երկօքին զիպեսցին հասարակաւորութեամբ
միջին տրամագծին ի միում ժամու, ո՛չ կարէ արեգակն
մատուցանել ընդ հիւսիսային կողմ(!) զսովորական ձգումն
10 մասին լուսոյն լուկ մնացեալ ի զիշերային անին՝ ի լու-
սոյ կորնչել լուսնի կարգացաք. և կարի քաջ լուսոյն ||
էջ 157 կորուստ ասացաք և ո՛չ տարերն, զի ամենեցուն յայտնի
երևի բոլորածիրն ի տեղւոյն, և առ երազ չարժմունս վեր-
նոյ և ներքնոյ անցանել ի բաժանել տեղեալն անդրէն զսո-
15 վորականն ընդունի լուսին, վասն զի անցանէ զնովա ստուեր
երկրի, որ ծածկեաց և խաւարեցոյց զնա: Արդ ամենայն ե-
ղեալքս անկեալ են ընդ յարմարական մասամբքն և ընդ
[505ա] ապականագործ հետեանօք: || Եւ այս ո՛չ դուզնաքեայ նա-
խանամութիւն արարողին, զի մի՛ ոք զարարածս տեսեալ
20 առանց ապականութեան զսոսա իսկ արարիչս կարծիցէ:
Այլ զի հանապազ յերևելի տարերս վայելեացէ զերկրաւոր
սպասաւորութիւնս, և զարարիչն ամենայնի գեր ի վերոյ
գիտիցէ:—

Յո՛յժ սիրելի է ինձ ի միաւորութեանց նոցա բանից
յիմումս ճառի առնել զառասութիւնս բանից, որ ինչ յա-
զադս առաջնոյ և մեծի լուսաւորիդ է բան. և արդ ասա-
5 ցից նոյնպէս եթէ նիւթ ամանոյ արեգակնան Արարչին
միայնոյ է զիտելի: Իսկ պատուականք յարարածս մարդիկ
այնչափ միայն զիտացին զնա, թէ է՛ տարր սեղմ, խիստ,
մաքուր, զնդաձև, բոլոր ամենեին, անդեզն և անսպի, ինքն
է ցուրտ բնութեամբ. զշերմութիւն և զլուսաւորութիւն
10 յարիտյ առեալ հեղու յօդս, որով լուսաւորի և ջննու եր-
էջ 158 կիր: || Եւ հաւանեցուցանէ զքեզ օրինակ, զունդ բիւրեղ
յորժամ յարևու ունիցիս, տես զի ինքն ցուրտ է ամենեին,
իսկ որ շողն կաթէ ի նմանէ, պայծառ է առաւել քան զլոյս
արեգակն, և ուրանօր կաթէ, լուցանի. քանզի ի կաթուած
15 չողոյ նորա հուր ծնանի, թէպէտ և ինքն ցուրտ է բնու-
թեամբ: Նոյնպէս և զարեգակնդ իմա՛: Բայց երկուք (!)
ոմանք յեկեղեցւոյ՝ ո՛չ պայպէս, այլ ասացին, թէ ինքն
իսկ արեգակն ունի զլոյս իւր բնութեամբն յինքեան բնակ-
[505բ] եալ. ո՛չ յարիտյ և ո՛չ յայլ ումեքէ առնու: Այլ || ասեն
20 թէ լոյսդ արեգակն այն լոյսն է՝ որ յառաջ քան զեղանիլ
լուսաւորացդ էր. վասն զի լուսաւորքդ արարած են յա-
ւուրն Դ-որդի: Իսկ երից աւուրցն նախադունից լոյսն ցիր
բնութիւն էր, և արեգակն աման եղև այնր լուսոյն, և ժո-
ղովեաց և արկ աստուած ի դա զլոյսն զայն, զորմէ ա-
25 սացի թէ ցիր բնութիւն էր. և ժողովեալ ունի զնա յինք-
եան արեգակն, որպէս ճրագ զհուր, զոր օրինակ այլ իմն
հուրն է և այլ իմն ճրագն. զի մինն ունի յարարածի իւ-

- 2 Ա.—բայց
2 ՊԴ—«ի նմանէ» չիք
4 ՊԴ—ի լրման
6 ՊԴ—«կիսագնդին» բառից հե-
տո կրճատված է մինչև «և
երկօքն...»
7 Ա.—երկօքնին
8 ՊԴ—ի միջնում
10 ԱԲ—սնացեալ

- 12 ԱԲ—քաջայայտնի
13—14 ՊԴ—վերնոյն և ներքնոյն
14 ՊԴ—անցանել զսովորական
15 ՊԴ—ընդունի լոյս լուսին
16 ՊԴ—«երկրի որ ծածկեաց և»
չիք
17 ՊԴ—մասամբք
19 ՊԴ—ամենայն գիտացէ

- 3 ՊԴ—յիմում
3 ՊԴ—ճառս
3 ՊԴ զառասութիւնս
3 ԱԲ—«ինչ» չիք
5 ԱԲ «եթէ» չիք
7 ՊԴ—«խիստ» չիք
11 ՊԴ—օրինակն
12 ԱԲ—«է» չիք
14 ԱԲ—զարեգակա

- 14 Ա.—ուրանուր
14 ՊԴ—լուցանի
18 ՊԴ—բնութեամբ
19 ՊԴ—յարիտյն
19 ՊԴ—առեալ
26 ՊԴ—«զհուր» բառից հետո
կրճ. մինչև 48 էջի 2-րդ տո-
ղի «Մոյնպէս...» բառը

բում գորութիւն լուսոյ. և միւսն յարդարեալ կազմի առ ի
լուսաւորել: Սոյնպէս և լուսոյն առաջնոյ կազմեցան լի-
նել ամանք լուսաւորող: Արդ՝ թէպէտ հոգւորք են և սո-
քա, սակայն ես հաւանիմ սրբոց հարցն բազմաց միաբա-
նելոցն՝ զոր և բարի փիլիսոփայքն արտաքնոցն համաձայ-
նեն յարփոյ ունել զլուսաւորութիւն և զճերմութիւն: Թո-
ղում զչար փիլիսոփայիցն ճառս, որ ասեն թէ ի շփելոյ
երազ ընթացիցն իւրոյ առնու ջերմութիւն և օդոյս բերեալ
տարածէ զաշխարհաւ: Բայց իմաստուն յայտոսիկ խորհողաց
10 յայտնի է թէ յարփոյ է, և յոյսն և ջերմութիւն որպէս
առաջնոցն հաճոյ թուեցաւ ասել: Եւ վասն ընթացից լու-
սաւորացող ի մտից յեւս կոյս ընդդէմ երկնի մի՛ ումեք ան-
հաւատ թուեցեալ յամառեացի, ասելով թէ մեք տեսանեմք
զլուսաւորող ելեալ յարեւելից և եկեալ մինչև յարեւմուտս՝
[506ա] և կամ զանուանող ինչ կարծեսցէ || Վկայս. այլ գիտացէ
թէ երկին է այն, որ հանէ զնոսս յելից և բերէ ի մուտս.
քանզի անշափ է երազութիւն չրջազայտութեան երկնի: Արդ՝
որք միտս ունիցին՝ դիւրին է ի տեսութեանցն իմանալ,
թէ յարեւելս կոյս զնան արեգակն և լուսին և բազումք
20 յաստեղաց, որք ո՛չ կցեալ իմբօք ունին զետեղակալութիւնս:
Եւ չէ՛ ինչ պիտոյ եթէ ի մըջենէ կամ ի նոյն նմանեաց
առնուցումք օրինակս զնացից լուսաւորացող: Քանզի ասեն
արտաքինքն, եթէ մըջինն լիցի քեզ օրինակ, առեալ զմըր-
ջին դիր ի վերայ երկանի. և տես թէ զիարդ ընթանայ
25 ընդդէմ երկանին եկիցն: Վասն զի ո՛չ ի կողմն կարէ ըն-

- 3 ՊԴ—աման
4 ՊԴ—հալանեալ եմ
5 ՊԴ—«որում» փխ. «զոր»
6 ՊԴ—«զճերմութիւն» բառից
հետո կրճ. մինչև 11-երորդ
տողի «Եւ վասն...» բառը
12 ՊԴ—յետկոյս
13 ՊԴ—«յամառեացի» չիք
13 ՊԴ—ասիցէ
14 ՊԴ—«յարեւմուտս» բառից հե-
տո կրճ. մինչև հետեւյալ տողի
«այլ գիտացէ...»

- 16 ՊԴ—«զի» փխ. «թէ»
16 ՊԴ—«յելիցն»
18 ՊԴ—ի տեսութեանցդ
19 ՊԴ—«կոյս» չիք
19 ՊԴ—«լուսին, և»
20 ՊԴ—կցեալ
21 ՊԴ—տողի սկզբից կրճատվել
է մինչև հետեւյալ տողի «քան-
զի ասեն...»
24 ՊԴ—դիցես փխ. դիր
25 ՊԴ—երկայնին փխ. երկանին

էջ 160 թանալ և ո՛չ զոյգ ընդ երկանին ընթացից: Քանզի եր-
կանն երազ է քան զընթացս մըջեանն և դուրէ զնա, վասն
այնորիկ հարկաւորի ընդդէմ երկանին եկիցն ընթանալ: Իսկ
երկանն իւրով երազութեամբն ընդ իւր բերեալ զնա յոր
5 կոյս ինքն դայ ի շուրջ: Դարձեալ թէ կուսեցուցանես
զմըջինն յանուի ի կողմանէ հեցին, նոյնպէս ընդդէմ ան-
ւոյն ընթանայ, բայց զի յոյժ երազ է անին, փոյթ փոյթ
բերէ զնա ընդ իւրեալ, չժամանէ մըջինն և ոչ զերիւր
մասն հեցի միոյ ընթանալ, մինչ անին հանէ և իջուցանէ
զնա երազ. երազ ածելով ընդ իւր: Արդ՝ թէպէտ և նման
10 քաջ է օրինակս, սակայն մեղ անարգանք են ուսանել զըն-
թացս լուսաւորաց ի փոքունց և ի մթին օրինակաց. ստպէս
և զլուսաւորող իմա. այլ որ ոք ուշիմ միտ եղեալ հայես-
ցի, դիւրեալ է ուսանել ի լուսնոյ. թէպէտ յարեգականէ
[506բ] ո՛չ կարես գիտել վասն առաւել լուսաւորաց || ճառագայ-
թիցն, մանաւանդ թէ ի կենդանի ձայնէ յամեքէ ո՛չ վար-
ժիցիս: Այլ հայեցեալ ի լուսին, տե՛ս յընծայման նորա,
զիարդ ի մտանել արեգականն երևի լուսինն մօտ ի մուտս,
և յամենայն առուր հայեա՛ (!) ի նոյն ժամու և տե՛ս թէ
20 զիարդ օր քան զօր զարեւելիւք երևի. և գիտեա՛ ո՛րչափ
տեսեր զտեղին ուր ժամէ ի ժամ փոխեցաւ յառաջ ընդ յա-
րեւելիւք՝ այնչափ է նորա ընթացք աւուրն: Եւ ուրի թէ
էջ 161 երազութիւն երկանին է այն որ ածէ զնա յառուր պատել
զաշխարհաւ և ո՛չ թէ իւր ընթացքն: Եւ զարեգակն թէպէտ
25 և ո՛չ կարես տեսութեամբ ուսանել, այլ իմացիր ի կեն-

- 2 ՊԴ—«երազ է քան զընթացս
մըջեանն» չիք
2 ՊԴ—զլէ
2-3 ՊԴ—«վասն այնորիկ» չիք
3 ՊԴ—նա հարկաւորեալ
3 ՊԴ—«երկանին եկիցն» չիք
5 ՊԴ—«շուրջ» բառից հետո կրճ.
մինչև 12-երորդ տողի «սա-
պես...»
12 ԱԲ—«մթիւնակաց»: Նույն և
ՆՀԲ: Ուղղեցինք «մթին օրի-
նակաց»

- 12-13 ԱԲ—«ստպէս և զլուսա-
ւորող իմա» չիք
14 ՊԴ—դիւրին է
14 ՊԴ—«ի լուսնոյ» բառից հետո
կրճ. մինչև 17-երորդ տողի
«տես յընծայման...»
16 Ա—մանաւանս
20 Ա—«զարեւելիւք» ուղղեցինք
«զարեւելիւք»
21-22 ՊԴ—«յառաջ ընդ յարե-
ւելիւք» չիք
22 Բ—անչափ

դանակացի անուանեցելոց յաստեղատանցը: Ահա տեսանես
 զիրար՝ կարգեալ կան կցեալ զմիմեանց և ծաղեն յելից,
 նախ խոյն, և ապա ցուլ, և ապա երկաւորի, և որ ի կար-
 5 գին, և արեգական կատարեալ զխոյն վոխի ի ցուլն, և ի
 նմանէ յայլսն ընդդէմ երկնի ընթանալով յարեւելս կոյս:
 Հաւանեացի իբրեւ զիս առաջնոցն վասն ընթացից արեգական
 և այլոց լուսաւորացի թէ ո՛չ հոլովելով ընթանան, այլ
 պտուտաբար շուրջ գոլով որպէս զանկոյ զպտոյտ հարեւ
 ի տապեղ: Այսուհետեւ շատացեալ որ ինչ յաղաղս ընթա-
 10 ցից է բանս, երթիցուք յաստուածային դրոց ճառս որ
 ասէ՝ եղիցի ի նշանս, ի ժամանակս, յաւուրս և ի տա-
 րիս: Բազում նշանս ունիմք ուսանել յարեգականէ, եթէ
 ո՛չ առնուցումք զիւրազարեալ խորհուրդս աստեղաբաշ-
 [507ա]խիցն, որ ինչ պա||տահման վիճակաց և ծննդաբանութեան
 15 է: Գանդի զմի ինչ իրս որ երեւին յարեգականէ. և փրկիչն
 մեր յայտնեաց յաւատարմանին՝ թէ յորժամ տեսանէք զի դայ
 ամպ յարեւելիցս, ասէք թէ անձրեւ լինի. և լինի այնպէս:
 Եւ յորժամ հարաւ շնչէ, ասէք թէ խորշակ ընթանայ, և
 էջ 162 լինի այն||պէս: Ըստ սմին օրինակի, այլ ևս բազում կեր-
 20 պարանօք փորձիւ յայտ լինի, զի յորժամ ընդ ծաղել արե-
 գական մթազոյն ելանիցէ՝ արեան և կայծական նշանակ
 ունիցին ճառադայթքն ըստ փոփոխման խտաշունչ օդոց.
 և եթէ ի նմին կերպարանս կացցէ և օդն պղտորեալ և
 յուզեալ ո՛չ յստակեացի և դոյն մթադին ո՛չ լրթացի, և
 25 հողմք ևս խտաշունչք յուղեսցին, և ամպն ևս քան զևս

- 1 ՊԴ—«ահա» չիք
- 3 Ա—խոյն
- 5 Ա—յայսն
- 5 Պ—«կոյս» բառից հետո կըը-
 ճատված և մինչև 10-երորդ
 տողի «երթիցուք...»
- 11 ՊԴ—ասեն
- 12 ԱԲ—բազում նշանս
- 13 ԱԲ—առնուցուք
- 14 ՊԴ—վասն և ծննդաբաշխու-
 թեան

- 15 ՊԴ—«լինի» փխ. «երեւին»
- 16 ՊԴ—տեսանիցէք
- 17 Ա—«այնպէս» չիք
- 20 ՊԴ—փորձի՛ հայտ լինի
- 20—21 ՊԴ—արեգականն
- 22 ՊԴ—օդոյն
- 23 ՊԴ—ի նոյն
- 23 ՊԴ—կայցէ
- 24 ԱԲ—յուզել ոչ խտաղիցի
- 24 ՊԴ—յստակիցի
- 25 ՊԴ—խտաղոյնք

յաւելեսցի, զերկար խոնաւայուզից և զսաստիկ անձրեաց
 յայտ առնէ: Եւ դարձեալ յորժամ ամպոց յամպ մտանիցէ
 և ելանիցէ՝ արեգակն զՎերմակիծ շող ամբն յերկիր առա-
 քելով, զխոնաւութենէ օդոյ յայտ առնէ: Դարձեալ յորժամ
 5 լինիցի ծաղումն զյառաջեան խանձելով զառօրեայ անձրե-
 ածումն նշանակէ: Իսկ յորժամ ի մուտս գլետոյսն խան-
 ձիցէ՝ զերկինս կարմրացուցանելով՝ զառօրեայ պարզոց
 յայտ առնէ: Մեկնութիւն նշանաց եղև առաջին բանիւք:
 Ասացուք արդ՝ վասն ժամանակաց որ են փոփոխումնք
 10 օդոց և գնացք ժամու և երեւել սառնամանեաց ձմեռա-
 նոյ, և քաղցրախառն շնչելոյ օդոյ դարնայնոյ, և բոցա-
 խառն հրատք տապոյն ժամանակաց ամառայնոյ, և մեղմա-
 [507բ]խառն ցրտութեան || ժամանակաց աշնանոյն: Զի այս ա-
 մենայն փոփոխումնք ժամանակաց աստիճանաց արդար
 էջ 163 գնացիւք արեգականէն՝ չըջին || անցանեն ի վերայ մեր
 կարգ ըստ կարգի, յօրինեալ յարդարմամբք՝ ըստ ակնաբ-
 կելոյ զօրութեանն, որ պատշաճեաց գնոսայ յիւրաքանչիւր
 կարգս և ի ժամանակս: Զի ձմեռն այսպէս լինի. յորժամ
 հեռանայ մերժի յիջանել արեգակն ի հարաւ, և անդէն
 20 մշտնջենաւորէ՝ զգնացս իւր, յայնժամ յաճախեալ բազմանա-
 ատ ի մերձ կողմանս երկայնութիւնք ստուերաց դիշե-
 րոյն որ է խաւար: Եւ յիջանել արեգական ի հարաւակոյս
 կողմանս, շնչեն ցրտաշունչ սառնամանիք ընդդէմ օդոց,
 որ տարածեալ կայ առ երկրաւս. և ի պատճառոյ խոնա-
 25 ւութեանն, որ զարթնուն ի վերայ երկրի, առնին անձրեա-

- 1 ՊԴ—յաւելցէ
- 1 Դ—խոնաւայուզ իցէ
- 2 ՊԴ—յամպոյ
- 3 ՊԴ—«շող ամպոյն» փխ. «շող-
 ամբն»
- 4 ՊԴ—«Եւ» փխ. «Դարձեալ»
- 6 ՊԴ—նշանակելով
- 6 ՊԴ—«Եւ» փխ. «Իսկ»
- 8 Դ—նշանացը
- 9 ՊԴ—որք են
- 10 ՊԴ—ժամուց

- 10—11 Դ—ձմեռայնոյն
- 12 ՊԴ—հրատ
- 13 ՊԴ—աշնանոյ
- 15 ՊԴ—շրջանին
- 17 Ա—գնա
- 20 ՊԴ—մշտնջենաւորել
- 20 Ա—յորժամ յաճախեալ
- 21—22 ՊԴ—դիշերոյ
- 23 ՊԴ—օդոյ
- 24 ՊԴԱ—պատճառս

դանակացդ անուանեցելոց յաստեղատանցդ: Ահա տեսանես
 զիրարդ կարգեալ կան կցեալ զմիմեանց և ծաղեն յելից,
 նախ խոյն, և ասլա ցուլ, և ասլա երկաւորի, և որ ի կար-
 5 գին, և արեգական կատարեալ զխոյն փոխի ի ցուլն, և ի
 նմանէ յայլոն ընդդէմ երկնի ընթանալով յարեւելս կոյս:
 Հաւանեսցի իբրեւ զիս առաջնոցն վասն ընթացից արեգական
 և ալլոց լուսաւորացդ թէ ո՛չ հոլովելով ընթանան, ալլ
 պտուտաբար շուրջ դուրով որպէս զանդոյ զպտոյտ հարեւ
 ի տալեդ: Այսուհետեւ շատացեալ որ ինչ յաղաղս ընթա-
 10 ցից է բանս, երթիցուք յաստուածային զրոց ճառս որ
 ասէ՝ եղիցի ի նշանս, ի ժամանակս, յաւուրս և ի տա-
 րիս: Բազում նշանս ունիմք ուսանել յարեգականէ, եթէ
 ո՛չ առնուցումք զխելագարեալ խորհուրդս աստեղաբաշ-
 [507ա]խիցն, որ ինչ պա||տահման վիճակաց և ծննդաբանութեան
 15 է: Քանզի զմի ինչ իրս որ երեխն յարեգականէ. և փրկիչն
 մեր յայտնեաց յաւետարանին՝ թէ յորժամ տեսանէք զի վայ
 ամպ յարեւելիցս, ասէք թէ անձրեւ լինի. և լինի այնպէս:
 Եւ յորժամ հարաւ շնչէ, ասէք թէ խորշակ ընթանայ, և
 էջ 162 լինի այն||պէս: Ըստ սմին օրինակի, ալլ ևս բազում կեր-
 20 պարանօք փորձիւ յայտ լինի, զի յորժամ ընդ ծաղել արե-
 գական մթադոյն ելանիցէ՝ արեան և կայծական նշանակ
 ունիցին ճառադայթքն ըստ փոփոխման խստաշունչ օդոց.
 և եթէ ի նմին կերպարանս կացցէ և օդն պղտորեալ և
 յուզեալ ո՛չ յատակեցի և դոյն մթադին ո՛չ լրթացի, և
 25 հողմք ևս խստաշունչը յուզեցին, և ամպն ևս քան զեւ

յաւելեսցի, զերկար խոնաւայուզից և դաստիկ անձրեաց
 յայտ առնէ: Եւ դարձեալ յորժամ ամպոց յամպ մտանիցէ
 և ելանիցէ արեգակն զՎերմակիծ չող ամբն յերկիր առա-
 5 լելով, զխոնաւութենէ օդոյ յայտ առնէ: Դարձեալ յորժամ
 լինիցի ծաղումն զյառաջեան խանձելով զառօրեայ անձրե-
 ածումն նշանակէ: Իսկ յորժամ ի մուտս զյետոյսն խան-
 ձիցէ զերկինս կարմրացուցանելով՝ զառօրեայ պարզոց
 յայտ առնէ: Մեկնութիւն նշանաց եղև առաջին բանիւք:
 10 Ասացուք արդ՝ վասն ժամանակաց որ են փոփոխմունք
 օդոց և գնացք ժամու և երեւել սառնամանեաց ձմերայ-
 նոյ, և քաղցրախառն շնչելոյ օդոյ դարնայնոյ, և բոցա-
 խառն հրատք տալոյն ժամանակաց ամառայնոյ, և մեղմա-
 [507բ]խառն ցրտութեան || ժամանակաց աշնանոյն: Զի այս ա-
 մենայն փոփոխմունք ժամանակաց աստիճանաց արդար
 էջ 163 գնացիւք արեգականէն՝ չրջին || անցանեն ի վերայ մեր
 կարգ ըստ կարգի, յօրինեալ յարդարամբք՝ ըստ ակնար-
 կելոյ զօրութեանն, որ պատշաճեաց դնոսալ յիւրաքանչիւր
 կարգս և ի ժամանակս: Զի ձմեռն այսպէս լինի. յորժամ
 հեռանայ մերժի յիջանել արեգակն ի հարաւ, և անդէն
 20 մշտնջենաւորէ զգնացս իւր, յայնժամ յաճախեալ բազմանայ
 աստ ի մերում կողմանս երկայնութիւնք ստուերաց դիշե-
 րոյն որ է խաւար: Եւ յիջանել արեգական ի հարաւակոյս
 կողմանս, շնչեն ցրտաշունչ սառնամանիք ընդդէմ օդոց,
 որ տարածեալ կայ առ երկրաւս. և ի պատճառոյ խոնա-
 25 ւութեանն, որ զարթնուն ի վերայ երկրի, առնին անձրեա-

- 1 ՊԴ—«ահա» չիք
- 3 Ա—խոն
- 5 Ա—յայսն
- 5 Պ—«կոյս» բառից հետո կըր-
 ճատված է մինչև 10-երորդ
 տողի «երթիցուք...»
- 11 ՊԴ—ասեն
- 12 ԱԲ—բազում նշանս
- 13 ԱԲ—առնուցումք
- 14 ՊԴ—վասն և ծննդաբաշխու-
 թեան

- 15 ՊԴ—«լինի» փխ. «երեխն»
- 16 ՊԴ—տեսանիցէք
- 17 Ա—«այնպէս» չիք
- 20 ՊԴ—փորձի՝ հայտ լինի
- 20—21 ՊԴ—արեգականն
- 22 ՊԴ—օդոյն
- 23 ՊԴ—ի նոյն
- 23 ՊԴ—կայցէ
- 24 ԱԲ—յուզել ոչ խտակիցի
- 24 ՊԴ—յատակիցի
- 25 ՊԴ—խստադոյնք

- 1 ՊԴ—յաւելցէ
- 1 Դ—խոնաւայուզ իցէ
- 2 ՊԴ—յամպոյ
- 3 ՊԴ—«չող ամպոյն» փխ. «չող-
 ամբն»
- 4 ՊԴ—«Եւ» փխ. «Դարձեալ»
- 6 ՊԴ—նշանակելով
- 6 ՊԴ—«Եւ» փխ. «Իսկ»
- 8 Դ—նշանացդ
- 9 ՊԴ—որք են
- 10 ՊԴ—ժամուց

- 10—11 Դ—ձմերայնոյն
- 12 ՊԴ—հրատ
- 13 ՊԴ—աշնանոյ
- 15 ՊԴ—չրջանին
- 17 Ա—գնա
- 20 ՊԴ—մշտնջենաւորել
- 20 Ա—յորժամ յաճախեալ
- 21—22 ՊԴ—զիշերոյ
- 23 ՊԴ—օդոյ
- 24 ՊԴԱ—պատճառս

յոյզք և թօնընկէցք և բալաճիդք և ձիւնաբերք: Դարձեալ
յորժամ սկսանի արեգակն աստիճանել ելանել ի հարաւա-
կողմ կողմանց՝ դալ հասանել ի հասարակած երկնից, զհա-
ւասարութիւն տունջեան և զիշերոյ կատարէ: Մեծ սքան-
5 չելեօք բաժանի կարգ ժամանակացն. որչափ վերացի ելցէ
արեգակն փոփոխելով զգնացս իւր ի ծագելն յերկիր, և ի
նոսին զետեղ առեալ դադարեացէ: Եւ այսպէս քաղցրա-
խառն խառնուածովք յարդարի դարունն իւրով մեծադեղ
վայելչութեամբն. զի ի նմա արմատք արձակեն զբոյսս,
10 մարդք զուարճանան, ծաղիկք պայծառանան, տունկք
էջ 164 ցցուիցին, ծառք արձակեն զբողբոջան, և անասունք || հան-
[508ա] շերձ || թռչնօք և ծովային ջրածնունդ գեռնօք. և ամենե-
քեան ըստ իւրաքանչիւր աղղի դան ի ծնունդ, ի սէր և
ի սնունդ: Եւ յետ ախորիկ սկսանի մօտել դալ արեգակն
15 ի փոփոխունս ամարայնոյ. և երեւցուցանել զգնացս իւր
ի կողմանս հիւսիսոյ, ձգել և երկայնացողանել զտիւս. և
քանդի յամրադնաց ժամօք անցանէ զօղովք, յերկարաճիւ
զնացիւք ջնուցանէ ի վերայ օդոյ. և ծծէ ի ներքոյ զիտ-
նաւութիւն երկրի, և առնի զործակից և վաստակակից սեր-
20 մանց ի պաշտել զպէտս նոցա պարարեալ սնդէ զի հաս-
ցեն ի չափ սննդեան իւրեանց. նոյնպէս և զպտուղս ծա-
ռոց: Եւ յորժամ ի վերին բարձանց ծագեացէ արեգակն,
փոքրկանան ստուերք տարերց երկրի, և կարճին չուքք
հասակաց ի մէջօրեայ ժամանակի, տիւքն երկայնք լինին:
25 Եւ յորժամ ստուերքն երկայնին՝ աւուրքն փոքունք լինին,
և աստ առ մեղ, որ ի կողմանս հիւսիսոյ բնակեալ եմք,

- 1 Ա.—«թունընկէցք» ուղղե-
ցինք «թօնընկէցք»
5 ՊԴ—կատարին կարգք ժամա-
նակաց
9 ՊԴ—վայելչութեամբք
11 ԱԲ—«և»՝ «անասունք» բառից
առաջ չիք
12 Դ—«ջրասնունդ» փխ. «ջրա-
ծնունդ»
12 Ա—ջրածնունս

- 13 Ա—ծնունս
15 Դ—ամարայնոյն
18 ՊԴ—«ի վերայ երկրի զօդս»,
Ա—զօդս, 22—զօդոյ
20 Դ—պարարել
20 Ա—սնդէ
20—21 Դ—հացէ
21 Դ—սննդեան իւրոյ
22 ՊԴ—բարձանցն ծագեցէ

այլազգ անկանին ի մէջ ստուերք. և յայլում աշխարհի
միջ ալլազգ, զի Բ աւուրս յամենայն տարոջ ի մէջօրեայ
ժամանակի առանց ստուերի լինի. քանզի կշիռ ի վերայ
5 բակ յամենայն կողմանց արեգակնն, և հասա-
էջ 165 ի վերուստ մինչև ընդ ներքին || խոյս ջրհորոց ընդ նեղ և
ընդ նուրբ բերանս մտանէ չող և լուսաւորէ: և անուանեն
զաւուրսն անստուեր միջօրեայ: Եւ այլք որ ի հեռաւոր աշ-
[508բ] խարհին Հնդկաց բնակեալ են, || և անդր ևս քան զՍինդ
10 և զՍմարղանդ ստուերք հասակաց մարդկան յերկոցունց
կողմանց երևի. և կոչեն իսկ երկստուերեան աւուրս: Եւ
այս ամենայն ի փոփոխելոյ զնացից արեգակնն լինի: Եւ
իրբե հասուցանէ զսերմանս և զմիրդս ի կատարեալ չափսն,
ապա սկսանի սակաւ սակաւ մեղմանալ ի բոցաճաճանչ
15 տապոյն: Սկսանի այնուհետեւ մերձեալ աշունն, ցուցանել
նմա զմեղմախառն զնացս իւր, և դայ հասանէ քաղցրա-
խառն խառնուածն, որ ունի զմիջնորդութիւն. և ըստ աս-
տիճանելոյ սկսանի երևել նշանակ ցրտոյ կարգին մտանե-
լոյ ի սառնամանիս ձմեռայնայ: ի չըջելոյն արեգակնն՝ որ
20 իջանէ մեղմով ի կողմանց հիւսիսոյ, երթալ երեւցուցանել
զգնացս իւր ի կողմանս հարաւոյ: Եւ այսպէս ի փոփոխել
արեգակնն զգնացս իւր կատարէ ժամանակս յեղանակաց:
Եւ եղիցին յաւուրս՝ որպէս և Սաղմոսն վկայեաց՝ թէ իշ-
խանական տունջեան. և ի՞նչ իւրեք իցէ իշխանական տունջե-
25 ջեան՝ եթէ ո՛չ զնացիւքն ցուցանել ի նմա զբոյս իւր. յոր-
էջ 166 ժամ ի վեր քան զկէտ զնդին առնիցէ զ||գնացս իւր, հալա-
ծելով զխաւարն և լուսաւորելով զօդս որ կոչեցաւ տիւ:

- 4 ԱԲ—«ճառագայթ» ուղղեցինք
«ճառագայթք»
5 Դ—կողմանցն
6 ՊԴ—«ցներքին» փխ. «մինչև
ընդ ներքին»
7 Ա—երանս
9—10 Դ—«զԱրմաղան» փխ.
«զՍմարղան», 22—«զՍինդ և
զՍմարղան»
10 Դ—յերկոցուց
11 Ա—երկստուերսն, ՊԴ—երկըս-

- տուերեան
12 ԱԲ—«ամենայնի», ուղղեցինք
«ամենայն ի»
13 Դ—զսերմանսն
13 ՊԴ—զմիրդսն
14 Դ—բոցաճաճանչ
15 Ա—այսուհետեւ
19 22—սառնամանիք
20 22—հիւսսոյ
22 ՊԴ—և կատարէ
25 ՊԴ—«թէ» փխ. «եթէ»

Եւ արդ՝ յայտ է թէ տիւ ի լուսոյ արեգականէ լինի: Իսկ
 գիշեր ո՛չ եթէ յամեքէ, այլ ուր ո՛չ գոյ լոյս, անդ իտա-
 ւար է, և գիշեր է ստուերաբոյս որ անկանի ի տարերէ
 երկրիս. զի ամենայն ինչ որ կայ ընդդէմ լուսոյն, նա է
 [509ա] պատճառը երեւելոյ խաւարի: ॥ Որպէս ստուերը երկրի
 պատճառ է գիշերոյ: Եւ հաւանեցուցանէ զքեզ օրինակն,
 որպէս թէ հարկանիցես տաղաւար ի սաստիկ լուսաւորու-
 թեան ի մէջօրեայ ժամանակի՝ և պատիցես պնդիցես ա-
 մենեւին արտաբուստ, զի մի՛ մնացէ նմա նշոյլք լուսոյ:
 10 և հայեցեալ տե՛ս որպէս խաւար թանձրամած մթացեալ
 գտանի ի նմա: Եւ գիտեա՛, թէ դու ես արարող խաւարին՝
 և տաղաւարն է պատճառը: Զի ամենայն վայրք որ առանց
 լուսոյ են, խաւար մածեալ գտանի ի նմա: Նոյնպէս և
 գիշեր՝ յորժամ ի ներքին կիսադուռն խոնարհեցի արե-
 15 գակն, և պակասիցէ ՚ի յօդոյս լոյս, և անկանիցի գնովաւ
 ստուեր տարեր երկրի. քանզի ստուերս զոր տեսանեմք ի
 տուէ՝ նա է խաւարն գիշերոյ ի փոփոխելոյ ճառագայթից
 արեգական: Զի յորժամ յարեւելից երեւցի լոյսն՝ ստուերն
 յարեւմուտս կոյս ձգի: Եւ յորժամ ի հարաւ անցանէ
 էջ 167 լոյսն՝ ստուերն ի հիւսիս ॥ Կոյս փոխի: Իսկ յորժամ յարե-
 մուտս փոխի լոյսն՝ ստուերն ուղղորդ յարեւելս անկանի:
 Եւ ի մտանել արեգական՝ ստուեր տարեր երկրի յօդս վե-
 րանայ. և այնպէս մտանէ խաւար տիրել յաշխարհի, որ
 անուանեցաւ գիշեր: Դարձեալ և ի տարիս եղաւ լինել ա-
 25 րեգակն ըստ օրինակի թուոց յունաց որ յաւանդութենէ

- 1 Պ—իցէ
 3 ՊԴ—ստուեր աւելոյս
 4 ԶԶ—երկրիս (նմ նձԲ)
 5 ՊԴ—ստուեր
 6 ՊԴ—օրինակն
 7—8 ՊԴ—լուսաւորութեան մի-
 ջօրեայ
 9 ՊԴ—մի մտցեն
 10 ՊԴ—հայեա և
 10 ՊԴ—մթացեալ չիք
 12 ՊԴ—պատճառ

- 12 ՊԴ—ամենայն չիք
 13 ՊԴ—ի նոսա
 15 ՊԴ—պակասեցէ
 15 Ա—գնուաւ
 17 ՊԴ—«ի տուէ» չիք
 18 Դ—«Զի» փխ. «և»
 19 ՊԴ—«կոյս» չիք
 20 ՊԴ—հիւսիսակողմ փոխի
 21 ՊԴ—«ուղղորդ» չիք
 22 ՊԴ—«տարեր» չիք
 23 Պ—տիրել երկրի

հարցն իւրեանց համարին դտարի արեգական, ի հաստա-
 տեալ կիտէն մինչև ցմիւս կէտն նշանակել. և ըստ ընթա-
 ցից շարժմանն զոր ունի արեգակն, նոյնպէս առնի կատա-
 [509բ] րումն տարոյն իւրոյ: ॥ Եւ արար, ասէ, աստուած լուսա-
 5 ւորս մեծամեծս, և զնովիմք ածեալ՝ ասէ թէ՛ զլուսաւորն
 մեծ: Միտք բանիցս այսպիսի իմն են, իբրու թէ՛ ինչ մի
 միանձնութեամբ մեկնակ մեծ է ըստ միանձնութեան երկ-
 նից, երկրի, և ծովու: Իսկ այլքն ես որ կոչին մեծք, ըստ
 10 օրինակի բնութեանցն, որ գտանին առ մեզ, ոմն մեծ քան
 զընկեր իւր, որպէս զի մեծ է ձի քան զձի, և եզն քան
 զհզն: Ո՛չ եթէ ըստ մեծութեանն այլ ինչ տարր էր, այլ
 ըստ համեմատութեան իւրոյ ընկերին ասի մեծութիւն նո-
 ցա: Արդ՝ ո՛չ այսպէս է մեծութիւն լուսաւորացդ, որպէս
 մեծ իցէ աստղ քան զաստղ. այլ այնպէս իմն մեծատարած
 15 մեծութիւն ունին որ բաւական են առհասարակ լուսաւորել
 էջ 168 զամենայն՝ ծագեալ ծաւալեալ համասփիւռ յերկինս ॥ յերկ-
 րի և ի ծովու. և շուրջանակի յամենայն ծագս երկրի:
 Եւ քանզի զամենայն բոլորակն երկնից տարածի ունի լու-
 սաւորդ ի ծագելն և ի մտանելն իւր. և զամենայն միջա-
 20 վայրս վայրեացն՝ իբրու զմի ինչ ունի միանգամայն զա-
 մենայն: Վասն այսորիկ միապէս միով կերպարանօք երեւի
 ամենայն մարդկան, որ բնակեալ են յամենայն ծագս երկ-
 րի: Եւ գիտեա՛ թէ ամենայն մեծ իրք ի հեռատանէ փո-

- 1 ՊԴ—և ի հարցն
 2 ՊԴ—նշանակեալ
 3 ՊԴ—շարժմանցն
 5 ԱԲ—«ասէ» չիք
 6 ՊԴ—«իմն» չիք
 7 ՊԴ—«մեկնակ» չիք
 8 ՊԴ—«ևս» չիք
 9 ՊԴ—բնութեան
 12 Դ—«իւրոյ» չիք
 12—13 ՊԴ—«նորա» փխ. «նոցա»
 13 Ա—լուսաւորացս

- 14 ՊԴ—«մեծ իցէ» չիք
 14—15 ՊԴ—մեծատարած մեծ
 լուսաւորութիւն
 15 ՊԴ—«առհասարակ» չիք
 16 ՊԴ—«ծաւալել», ուղղեցինք
 «ծաւալեալ»
 17 ՊԴ—և ի շրջանակի
 18 ԱԲ—ամենայն
 18 ՊԴ—տարածիւ
 19 ՊԴ—ի ծագել
 19 Դ—ի մտանել իւրու
 20 Դ—«մի» փխ. «զմի»

քունք երևին, և յորժամ երթաս մօտիս, ապա ստուգես՝ թէ մեծ է և ո՛չ փոքր: Իսկ առ արեգակն չէ՝ ոք որ մօտ իցէ կամ հեռի. այլ միով հաւասարութեամբ ամենայն մասանց աշխարհիս տեսանի, և այս է օրինակ ճշմարիտ. զի քր բնակեալն իցէն անդր ի Հնդկաց աշխարհին, կամ անդր ի [510ա] Բրիտանիայ աշխարհին, միով || հաւասարութեամբ տեսանեն զծագելն և զմտանելն արեգականն. զի ո՛չ յորժամ դուսնէ առ արեւմտեայն նուազի ինչ ի մեծութենէ անդի առ արեւելեայն. և ո՛չ յորժամ ծագէ առ ի բնակչացն արեւելեայց թերի ինչ և պակաս երևեսցի բնակչացն արեւմտեայց: Եւ ո՛չ յորժամ դայ հասանէ ի հասարակած երկնից փոխի ինչ ի կերպարանացն զոր ունէր: Արդ մի՛ խափեսցէ զքեզ սակաւ տեսիլ նորա՝ որ քան զչափ կանգնոյ միոյ երևի. և կարծիցես թէ այնչափ իցէ: Քանզի մեծա-

էջ 169 մեծ ինչ իբր որ ի բացեայ ի հեռուստ||տեսանէր, իբր փոքունք երևին. վասն զի քայքայի սակաւ տեսիլն ականն ի տկար զօրութենէ լուսոյն զոր ունի, քանզի չլինի բաւական ի հեռաձիղ վայրս հասուցանել զհայեցուածսն այլ ի տեսիլն: Եւ զլոյսն իբրեւ զմոայլ տեսանես. և մեծ ինչ

20 իբս որպէս զփոքունս: Զիցէ՞ արդեօք տեսեալ քո ի գլխոյ բարձր լերանց զծով իւրով մեծանիստ լայնութեամբն, ո՞րչափ արդեօք փոքր երևեսցի քեզ մեծութիւն նորա: Եւ կամ ո՞րչափ սակաւիկ տեսանիցես զմեծութիւն նաւու որ բարձրաբերձ իցէ աղխաղխեալ ուղերձեալ զբազմաշահն վաճառս՝ հանդերձ սպիտակ առադաստան, որոյ խորշ առեալ զողեալ տանիցի զնաւն յարչաւանի, այլ թերևս իբրև

1—2 ՊԴ—«երևի մեծութիւնն նորա» փխ. «ստուգես» թէ մեծ է և ո՛չ փոքր»
 5 ՊԴ—բնակեալ են
 5 ԱԲ—«անդ» փխ. «անդր»
 5 ԱԲ—«անդ» փխ. «անդր»
 6 Պ—«Բրիտանոնիա», ԱԲ—«Բրիտանիա»
 13 Ա—կանկնոյ
 14—15 Պ—մեծամեծք յիւրաց
 16 ՊԴ—«քանզի» փխ. «վասնզի»
 16 Ա—քայքայի

16 ՊԴ—տեսիլ
 17 ՊԴ—«ի տկարութենէ» փխ. «ի տկար զօրութենէ»
 17 ՊԴ—«վասնզի» փխ. «քանզի»
 18 ՊԴ—«այլայլի» փխ. «այլ ի»
 19 Ա—զմառայլ
 19 ՊԴ—տեսանէ
 20 ՊԴ—«զփոքունս» բառից հետո կրճատված է մինչև 57-երորդ էջի 17-երորդ տողի «դաբձեալ յայսմ...»
 24 Ա—աւղերձեալ

զծագս աղաւնոյ տեսանիցես զնաւն: Կամ չիցէ՞ տեսեալ քո ի բարձրաբերձ բարձրաւանդակաց զդաշտ ընդարձակ և զմեծանիստ, յորում վարիցին հարկիք եղանց. զի՞արդ թուիցի քեզ հանդերձ զովողան յւրով որ վարէ զնոսա. այլ [510բ] թերևս որպէս զմըլիւնս գետնա||զնացս յայլայլելոյ օդոյն որ քայքայեաց զտեսիլ աշացող քոց, որ ո՛չ ետ ճշդութիւն նշմարել զտեսիլ իրացն հեռաւորաց, քանզի չառնի բաւական լոյս աշացող զհեռաւորն, որպէս զմաւաւորս ճանաչել. զի և

էջ 170 զլե||բին բարձունս որ դատեալ լինին ի միմեանց խորածո-

10 լիւք, և յորժամ հայեցեալ տեսանիցեմք ի հեռաստանէ՝ ցածունք և միայաբք երևին. և ո՛չ կարեմք նշմարել զխորածորոցն անջրպետս. այլ և չարժեւն նմանեցուցանեմք. և որպէս թէ շուրջ զմեօք երևեսցին դալ: Զի և աշտարակք չորեքուսիք բոլորք երևին, և այնպէս թուեսցին թէ շուրջ

15 դայցեն: Եւ մեծութիւնք ետեղակալ տարերց ի բացեայ չարժունք երևեսցին՝ և ո՛չ որպէս հաստատեալ կայ ի տեղաւորն նովին կերպարանօքն երևին ի հեռաստանէ: Դարձեալ յայսմ յօրինակէ ի միտ առ զանբաւ մեծութիւն արեգականն. տես ո՞րչափ բազմութիւն աստեղաց են յերկինս, և ընդ ամենեսեան ո՛չ են բաւական լուսաւորել զմթութիւն գիշերոյն. և արեգակն միայն միով անձամբն յորժամ երևեսցի՝ զամենայն սահմանս աշխարհի միանգամայն լուսաւորէ: Նաև մինչ չև ելեալն իսկ քաղցրահայեաց ճառագայթիւն ցրուէ մաշէ զխաւարն և հետակորոյս առնէ զաղջա-

20 մուլջն, և բառնայ զտխրութիւն. և ի տարածել մեծապայծառ լուսոյն՝ ծածկէ զլուսաւորութիւն աստեղացն, և զթանձրամած օդոց ստուերն մերկանայ յերկրէ: Եւ ընդ նմին օգ քաղցրաշունչ շնչէ յաշխարհի, և ընդ արեւա-

25 ծայրսն լուսաւորին, արկանէ ցօղ մանրացօղ ի ժամանակս

4 ԱԲ—զովողան
 5 ԱԲ—մըջունս
 5 Ա—յայլ այլոց
 6 Ա—աշացա
 9—10 Ա—խորածորեալք
 15 Բ—«է տեղակալ» փխ. «ետեղակալ»
 16 Ա—չարժումք
 17 Ա—տեղիւջն

19 ՊԴ—բազմութիւնք
 21—22 ՊԴ—երկիցի
 23 ԱԲ—մինչև
 23—24 ՊԴ—ճառագայթիւքն
 25 ՊԴ—տարածանել
 27 ՊԴ—օդոյս
 28 ՊԴ—«յերկրի» փխ. «յաշխարհի»

էջ 171 || ամարայ ընդ ամենայն երեսս երկրի: Եւ ուստի՝
 [511ա] կարէ լուսաւորս այս զանչափ մեծութիւն երկրի միովն ե-
 րեւելով յանկարծածին ժամու լուսաւորել, եթէ ո՛չ զի ան-
 չափ մեծութեամբն յանբաւ բարձրութենէ զանչափ ճառա-
 5 զայթո լուսոյ արձակէ. և յայսմ ամենայնէ յայտ է թէ
 մեծ է արեգակն ըստ վկայութեան աստուածային գրոց,
 որում և արտաքնոցն բարեաց ի ճահ պատահեն վկայու-
 թիւնք: Քանզի ասեն թէ՝ է մեծութիւն լուսնոյ ըստ չա-
 10 փոյ երկրի. և արեգակն առաւել մեծ քան զլուսին, ըստ
 աստուածային գրոց. զի թէպէտ և ասաց երկոցունց մեծա-
 մեծս, սակայն ի համեմատութիւնն՝ ասէ լուսաւոր մեծ, և
 լուսաւոր փոքր: Եւ ի տեսութենէ իսկ կարեմք իմանալ՝ թէ
 մեծ է արեգակն քան զլուսինն: Զի ի պակասել լուսնոյն
արեգական՝ զոր խաւարեալն կոչեմք, յայտնի միջոց արե-
 15 գական խաւարեալ բոլոր, և լոյսն արեգական սակաւիկ
իբրեւ ժապաւէն երեւի չուրջ զբոլոր խաւարան. և այն է
լուսին որ կացեալ ընդդէմ արեգական արգել ի մէջն զլոյսն:
 Բայց ոչ որպէս ինքն ասենին՝ քանզի փոքր է քան զնա,
 և ո՛չ է բաւական զամենայն զանիւն ծածկել: Վասն այնո-
 20 րիկ իբր ժապաւէն երեւցաւ լոյս արեգական չուրջ զլուս-
նան: Իսկ յորժամ սակաւիկ միտ զնիցես յառաջէ որոշեալ
 լուսինն. և սկսանի մերկանալ մեծացուցանել զլոյսն արե-
 գական: Եւ տեսանես զարեգակն կէս թերի որպէս զլուսին
 էջ 172 եղջերաւոր, || մինչև մեկնի ի նմանէ լուսինն: Զի լուսինն
 25 է պատճառ խաւարման արեգական, որպէս արեգակն լուս-
նի ի թաղուցանել զճառագայթս իւր ընդ երկրաւ, որով
 [511բ] ծածկեալ ի ստուերէ || երկրի՝ լուսին առանց լուսոյ երևի:

1 ՊԴ—«յերկրի» բառից հետո	կրճ. մինչև հետևյալ տողի
կրճ. մինչև հետևյալ տողի	«Զի ի...»
«միտքս...»	13 ՊԴ—«քանզի» փխ. «Զի»
4 ՊԴ—բարձրութենէն	17 ԱԲ—ի մէջ
5 Պ—արձակէր	21 ՊԴ—«Եւ» փխ. «Իսկ»
9 ՊԴ—«մեծ» չիք	21 ՊԴ—որոշէ
9 ՊԴ—«զնա» փխ. «զլուսին»	24 ՊԴ—եղջերաւոր
12 ՊԴ—«լուսաւոր» բառից հետո	27 Պ—լուսինն

Իսկ ի սորին հակառակէ նոյն անցանէ և ընդ արեգակն,
 ո՛չ միջակաւն որ անըպետեացն, այլ յորժամ եղևցին եր-
 կոքեան ի վերնում կիսադնդին. քանզի արեգակն գեր ի
 վերոյ լուսնի է, և լուսին դիպեալ ի ներքոյ արեգական.
 5 և յորժամ հասարակագոյց լիցին՝ մինն զի իցէ ի վերոյ,
 և միւսն ի ներքոյ կշիռ նմին. և արեգակն բերանաբացեալ
 հոսէ հեղիով զբոլորութիւն լուսնոյն՝ հանդէպ ուղիղ կշռու-
 թեամբ ի միջոյ լուսնին: Ո՛չ թողու անցանել ի ներքին
 անօսրութիւն օդոյն որ սփռեալ տարածանի ընդ ծով և
 10 ընդ ցամաք: Եւ զայս տեսանելով բազումք յանուամնութե-
 նէ՝ արեգական կորուստ կարծեն: Իսկ իմաստնոցն յայտնի
 է իրացն եղևութիւն, որպէս և բազում անգամ ասացաք:
 Եւ է նա նախախնամութիւն աստուծոյ, ո՛չ միայն զի վա-
 յելիցեմք լուսով արեգականդ, այլ զի ճանաչիցեմք զմեծ
 15 սէր արարչին որ առ աշխարհ: Զի ահա ոմանք զարեգակն
աստուած կարծեցեալ՝ մատուցին երկրպագութիւն, իբրեւ
մտաւորի և բանաւորի և արարչի աստուծոյ: Եւ եթէ դոյր
 նորա բարբառ, մեծաւ աղաղակու ձայն արձակէր յեր-
 էջ 173 կիր ասելով. Զիս վասն քո արարեալ է՝ || և դու ի՞նձ
 20 երկրպագանես, երկիր. ո՞չ տեսանես զանդադար ասպա-
րէզս տունընան ի դործառնութիւնս և ի վայելս ամենայն
կենդանեաց, տեղի տուեալ գիշերային մասամբն հանդէլ
ձեղ ի բազում աշխատութեանցն, հայեցարուք և յիմ յեղա-
փոխութիւնս, զի ի ձմերայնի ցրտանամ, զարնանայնի
 [512ա] ծածկիմ ընդ || թանձրախիտ ամպովք. յամարայնի ես յիս
հրկէզ լինիմ, և յիմ տեղութիւն և յերկիր օգտութիւն,
յորժամ կատարեմ զգիշերային ընթացս իմ ի ստուերէ երկ-

1 ՊԴ—նոյնն	10 ԱԲ—«Եւ» չիք
2—3 ՊԴ—«երկոքեան» չիք	14 Պ—ի լուսոյ
4 ՊԴ—լուսնին է	15 Պ—առ երկիրս
5 ՊԴ—լինին	20 Պ—«զի անդադար» փխ. «զան-
5 ՊԴ—մինչ զի իցէ	զադար»
6 Պ—բերանացեալ	23 ՊԴ—աշխատութեանցդ
8 ՊԴ—միջոց լուսնին	24 ԱՊ—զարնանի
9 ՊԴ—օդոյս	24 Ա—ձմերանի
9 ՊԴ—տարածեալ է	27 Պ—ստորև

5 րիս յարեւմտից յարեւելս. և ի բերիլն իմ ի վեր՝ զբազմու-
 թիւն ջուրց ցանեմ զաշխարհաւ՝ զոր և դուք ցօղ անուա-
 նէք: Ո՞չ ահա տեսանէք զնահանջմունս երկիցս ի տարւոջ
 և զուզաւորութիւնս հանդոյն նմին. նաև երբեմն պակասիմ
 10 ի լուսոյ՝ զոր կորուստ անուանէք: Եւ որչափ ընդ խան-
 դարմամբք եմք և ընդ բազում փոփոխմամբք: Ոչ միայն
 չատուած չանուանելով, այլ և ո՛չ կենդանի բանաւոր:
 Այլ քաջ գործ աստուծոյ որ վարիմ հրամանաւ արարչին,
 և արդար և ճշմարիտ խնամ աստուծոյ է ի վերայ աշխար-
 15 հի, որ զմարմինս դարմանէ սննդականաւն և զողբիս առ-
 լցուցանէ կատարեալ դիտութեամբ քննելով և ի վերայ
 հասանելով ամենայն արարածոցս, որ ո՛չ ունին յինքեանց
 զգոյացութիւն: Այլ յանդէ ումեմնէ որ էած ի լինելութիւն,
 174 || և բանաւորաց միայն ետ իշխանութիւն ճանաչել զարա-
 15 րիչն ամենայնի և փառաւորել զհայր և զորդի և զսուրբ
 հօգին, այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն:

[512բ] || ԺԱ. ՊԱՏՃԱՌ. Շ. ԵԱԿ ԱՂԻՒՍԱԿԻ ԵՐԱՅԵՑՈՅՆ

Յորժամ կատարեսցի ՇԼԲ ամն, եթէ կացցէ կենաց
 աշխարհի, դարձեալ ի նոյն աւուրս դառնայ շրջադաշու-
 20 թիւն անվրէպ ըստ նմին նահանջից կազմութեան, որպէս
 և էրն միշտ. և խաղայ նոյն եղանակօք. ԲԺ. ան ամսեայ.
 և ԳԺ. ան ամսեայ լրմամբք և յորժամ պատահեսցի. ԲԺ.
 ամսեայ լրումն յառաջ քան զհասարակել տունջեան և դի-
 շերոյ՝ եկամուտն յաւելու ամիս մի. և յայնմ ամիս աղար
 25 ամիս կրկնակ առնու Կ օր լինելով, զոր կոչեն երբա-
 յեցիքն աղար և աղար: Քանզի կատարէ արեգակն զտարին
 յաւուրս .ՅԿԵ. և .Գ. ժամ: Եւ լուսինն յաւուրս ՅԾԴ:
 Եւ յաւելու յարեգականէն յընթացս լուսինն աւուրք .ԺԱ.
 և ժամք Գ: Ամի ամի սօքա ժողովեալ լինին յամիսն Ե-
 30 կամուտ, որ առնեն զաղար ամիս կրկնակ: Եւ զամս

1—2 22—բազմութեան
 4 Ա—պակասի մի
 5—6 Ա—խանգար մասամբք
 9—10 Գ—«երկրի» փխ. «աշ-

խարհի»
 19 Ա—աւուրսդ առնայ
 23 22—«հասարակեալ», ուղղե-
 ցինք այդպես:

ԳԺ—ան լուսին կոչեն: Իսկ ոմանք յերբայեցւոց ասացին թէ
 արեգակն կատարէ զտարին .ՅԿԵ. օր և .Գ. ժամ: Եւ
 լուսինն յաւուրս .ՅԾԴ. և ի ժամս .Գ.: Որպէսզի յըն-
 175 175 թացից յարեգականն յաւելցին ա||ւուրք .ԺԱ., պակաս միով
 5 ժամաւ: Եւ վասն այսորիկ լինի ասելն ի. ԺԳ. ամին ա-
 միսք նահանջք. Ե. և աւուրք. Բ. և ժամք. Ժ.: Եւ յոր-
 ժամ համարիցես դ.ԺԴ, ամն վեցիցս ժողովին և լինին
 ամք. 2Դ: Յոր ժողովին ամիսք նահանջք. ԼԲ. աւուրցն
 [513ա] և. Ժ. ժամուցն, յորժամ համարիցիս վեցիցս || ժողովին
 10 աւուրք, ԺԲ. և ժամք. Կ. որ առնին աւուրք. Ե. որպէս-
 զի լինիցին ընդ ամենայն աւուրք. ԺԷ: Եւ յաւելուն ի նո-
 սա յամին. 2Ե., աւուրք .ԺԱ.: Եւ այսպէս ժողովին ի .ԻԸ.
 աւուրցն ամիս մի նահանջ, որ կոչի նահանջից նահանջ:
 Նոյնպէս և արեգականն իւրն յինքեան ժողովին ժամք .Գ.
 15 որ արտաքոյ .ՅԿԵ. աւուրցն են, և լինին ի .Դ. ամին օր
 մի եկամուտ. և յաւելուն յաւուրս յաւելեացն և առնեն
 զնա .2. զոր կոչեն զնա նահանջ արեգական, որ վաղեցու-
 ցանէ գ.Է. երեակն. և ի .ԻԸ. ամին ժողովին և առնեն
 աւուրք .Է. որ դարձուցանէ զարեգակն ի նոյն կարգ .Է.
 20 երկկայ, զոր կոչեն երբայեցիք շաբաթումն արեգական, և
 .ԺԺ. զանձամբ եկեալ ստուգիւ ցուցանէ զաւուրս .ՇԼԲ.
 ամաց շրջադաշին, որպէս յերբայեցւոց յաղիւսակին կայ
 տպաւորեալ:

ԺԲ. ԶԻՆՁ Ե ՈՐ ԲՈՒՆ ՇՐՋԱԳԱՅԴ .ՇԼԲ. ԱՍԱՅ ԿՈՁԵՄՔ

176 Բուն շրջադայ .ՇԼԲ. ամաց վասն այսորիկ կոչեմք, զի
 .Թ. և .Ժ. երեակք նահանջեալ շաբաթանան: Եւ .ԻԸ.
 եակ, ԺԺ ից աւարտին, իբր առնացելովք նահանջեալ շա-
 բաթանան. նահանջմանցն նահանջմունք և շաբաթմանց
 շաբաթմունք: 2ուզաւորութիւն թուոց և միաբանութիւն Ե-
 30 զանակապ զանձամբ եկեալ վերստին ածէ զնոյն ժամ, և
 զաւուրս՝ զամիսս՝ և զտարիս. և միանգամայն զամենայն
 [513բ] շաբաթմունս: || 2ի կէտ ամենեցուն շաբաթանալն է, և որ

1 Ա—յերբայեց
 2 Ա—արեակի

26 Ա—շաբաթան անան

ձուռն Եղիայի. Է. ահա՛ն յորժամ զՍարեփթացոյ այրւոյ
որդին կենդանադործեալ չնչացուցանէր: Սովին թուովքն
չերտիւքն ջրացուցանէր յորժամ աստուածային հրովն ծխէր
5 զողջակէզսն և զմարդարէսն ամօթոյ դատարարեալ կո-
տորէր: Է. անդամ և պատանեկին տայր դիտել և տեսանել
զամպն: Ըստ նմին օրինակի և Եղիսէ. Է. անգամ խոնար-
հեալ լինէր ի վերայ սոմնացւոյ մանկանն, և այնպէս զհո-
ղի մանկանն դարձուցեալ յարուցանէր: Է. անգամ և Նէե-
մանայ հրամայէր մկրտիլ ի Յորդանան և մաքրիլ ի բո-
5 լոտութենէն: Եւ արդ՝ զի՞ ասացից վասն. Է. աչտա||նա-
կացն. և Է. ճրագարանացն որ ի տաճարին լուցանէին:
Հ. ամի և ժողովուրդն դարձեալ լինէր ի դերութենէն: Է.
աչք զվէմն Զօրաբաբէլի զարդարէր: Եւ ի միւս. Հ. ամի
տաճարն ներողէր: Զի զոր ինչ և միակն ունի, սոյն և ի
15 տասնեակն կատարի: Եւ կատարելակն Է. երրորդան կա-
տարեսցի խորհուրդն: Արդ՝ զի՞նչ պիտոյ է ինձ զհեռա-
դոյնսն յիշել. քանզի համարձակիմ ասել վասն նորա, որ
[515բ] կատարեալ սրբութիւն է և սրբեցելոցն || կատարիչ, և դալ
ի նոր յԱղամ յԱստուած իմ և ի տէր Յիսուս Քրիստոս ի
20 հնոյն և որ ընդ մեզօքն էր Աղամ: Քանզի. Հ. երրորդ. Է.
երրորդ համարեալ լինի ըստ Ղուկայ ազգահամարութեան:
Եւ թէպէտ և բազում վկայութիւնք կան ի դիրս չաբաթու
անուան և թուոց, այլ մեզ սակաւս ի բազմաց՝ բաւական
լիցի ասացեալքս: Որով յայտ եղև եթէ. Է. ամբ
25 չըջի ամենայն, դադարէ և դարձեալ սկսանի:

ժ.Գ. ԶԻՆՁ (Ե) ԺԱՄԱՆԱԿ՝ ԵՒ ԿԱՄ ԶԻՆՁ ՇՈՒՈՎ ԺԱՄԱՆԱԿԱՅ

Ժամանակ է անդուգաւոր ընթացք, երկհաւատար պա-
տահ, երկանցիկ, փոփոխաչափ բերման, և հոլովն արտա-
սանեալ յանտեսս:

1 22—այրիոյ

7 Ա.—սոմնացոյ մանգանն

29 Ա.—փոփոխ չափ

Ողոմպիադ է քառամասնութիւն ժամանակադրութեան.
էջ 181 և առ հինան կարգ էք ըմբշամարտեացն: Եւ որք || յատե-
ղաց կարծէին զիլ իշխանութիւն: Բայց ես զճշմարիտն տ-
5 սեմ արդեալ է արեղակնայիցն, և կամ ի բաց վագումն.
և կամ դարձեալ սկիզբն:

ժ.Ե. ԶԻՆՁ Ե ԸՆԴԻՔՏԻՈՆՆ

Ընդերքտիոն է երկակի չաբաթացեալ ժամանակաց. և
նախառութիւն թիւ. ժ.Ե. ամաց. որ անսայթաք զժամանա-
10 կադրութիւն պահէ, ո՛չ կորուսանելով ամիսս և ո՛չ աւուրս,
[516ա] որպէս թաղաւորական ամաց. և անուանի յաւիտեան: ||
Եւ ուսեալ է զսա երբայեցոց, և է յաղաքս աստուածային
պարզելին, որ Եղեկիայի թաղաւորին Յուդայ չնորհեցաւ
կենացն յաւելումն: Եւ քանզի Քրիստոս ի նմանէ բոս
15 մարմնաւորէ անսպառ կեանք. ապա իրաւացի և կոչեալն
յաւիտեանս: Զոր և թաղաւորք հոռմայեցոց առին ի կիր՝
նշան բարւոյ վարկեալ: Որպէս և անաստուած թաղաւորու-
թիւնն պարսից զԱլոդոնն սովորեցան ընդունելութեան՝ որ
թարգմանի յաւելումն: Բայց զի թէ զի՞ յաշնայնոյ ընդիք-
20 տիոնն առնու սկիզբն. դիտեա՛ դի և Եղեկիայ զերիտասար-
դութեամբ անցեալ՝ զաւտարդութեան էր բուռն հարեալ
տիոց:

ժ.Զ. ԶԻՆՁ Ե ԲԵՍԵՔԻՍՏՈՆ

Բեսեքիստոն է քառիցս չաբաթումն ժամանակաց, որ
25 անդր յարեղակնայիցն հայեցուցանէ բոլոր:

1 Ա.—ողոմբիադն

5 «արգեալ» բառը նոր է և տեքս-
տըն այստեղ անհասկանալի յե,
կարծում ենք, վոր այդ բառը
պիտի ուղղել «կարգեան»: Սրա-

նով Անանիան արեղակի քա-
ռամյա շրջանն ի նկատի ունի:

15 Բ.—յիւրաւացի

17 Ա.—բարոյ

19 Ա.—թարգմանի

21 22—զաւտարդութեան

Յորեկեան է ժամանակ(ակ)ան շաբաթաց (!) շաբաթումն. և նախառութիւն և օրէն եբրայեցեաց լինել ամ թողութեան: Եւ դարձեալ ողորմալիադն, և յորեկեանն, և նա-
5 հանջն մի են:

ԺԸ. ԶԻՆԶ Ե ԹՈՒԱԿԱՆ

Թուական է ժամանակական շարժումն, և ամառող շարժումն. յառաջադրաց տրամադրութիւն, յորմէ բաղ-
կանայ տումար ի յօքունս անունդա միակին որ ցուցանէ
[516բ] սկիզբն, և առ միայնն || հայեցուցանէ աստուած. յորմէ
ամենայնք սկիզբն առին լինելոյ: Եւ է սա շարժումն թուոց
ԻԸ ից և հիմն զանազան մասանց արուեստից: Իսկ հար-
կաւոր դիտելն զայս յաղադս նահանջից միայն է զոր ի դիր
իմն արկին սակս շարժելոյ հասարակաց տունջեան և դի-
15 չերոյ: Իսկ ի սակս վերադրաց և, է երեկաց ո'չ էր դա
պիտանի:

ԺԹ. ԶԻՆԶ Ե ՆԱՆԱՆՁ

Նահանջ է որոշումն ժամանակաց ընթացիցն արդեալ
կարգին, որպէս և լսի իսկ ըստ պարսկական լեզուի հա-
20 տումն կրճիմն: Եւ դարձեալ կարգումն եկամուտ արեգակ-
նային, Գ. ից ժամուոցն հաւաքումն. յօր մի տունջեան հե-
տեւելով խաւարի: Դարձեալ նահանջն դադարումն ասի.
էջ 183 Ժողովեալ ի .Դ. ից ամացն, լեալ օր մի. և զօրն || յաւե-
լումն ի տարին ասեն, և զժամսն ի սկզբանէ արարածոց ա-
25 սեն: Բայց ո'չ է յաւելումն ի տարին, վասն զի չէ' իսկ
օրն .ԺԲ. ժամ: Եւ դարձեալ ո'չ իսկ անկանի օրն ընթացս
լուսնի: Եւ զի ոչ անկանի յայտ յայսմանէ է: Վասն զի
ամենայն ազգաց յորումն տեղով զնահանջսդ ասեն անկա-
նել յամիսն ի տարեմուտն՝ և այլք ի մէջ տարւոյն: Յայնմ

7 ԱԲ—շարումն
18 Ա—ընթացացն

28 Ա—նահանջստ

ետեղ .Բ. օր զինի միմեանց նոյն եղանի լուսնի՝ որպէս
[517ա] մերս ի նաւասարդի: Եւ հոռմայեցեացն ի մուտն || մար-
տի. վասն որոյ և կէսքն որ ի յունվարի, նոյնպէս կան
ի վերայ վեարվարի և ո'չ անցանի կէսն ի մարտի. և զի
5 ո'չ անցանէ ի մարտի՝ յայտ ի յանցեալ լրմանցն է: Արդ՝
տես զբոլորն .Ծ. եակ և դտանես թէ ի նահանջի ամի ա-
ծեալ իցէ կէս ի յունվարէ ի մարտի թէ ո'չ. և դտանես
ո'չ ածեալ: Եւ դարձեալ զի ո'չ են ժամանակն. Խ. ի սկզբ
բանէ յայտ է յաստեղաբախականացն, և յայլ ի բնաբա-
10 նացն, ուր ո'չ ասեն ուրեք ի դրութիւնսն զայս ժամս:
Դարձեալ և ի հասարակութեանցն ազգացդ որոյ հասարա-
կաւորութիւնն ո'չ են շարժեալ և յայտ ի յեբրայեցեացն
է: Վասն զի արարչութիւնն ի հասարակաւորութեանն էր, և
ի .Դ. յաւելեացն է միշտ: Եւ միշտ աստ մտանէ նիսան
15 ամիսն առաջին, զոր արեգ ամիս կոչեցին: Զի թէ և յիս-
էջ 184 րայէլ ծածուկ էր || ժամանակ լինելութեան էիցն, և առա-
ջին դու ամիսն յայտնեաց աստուած յասելն զսա առաջին.
Չին դու վկայեն դիրք և առաջինքն: Արդ՝ պատարադն
և զսոյն վկայեն դիրք և առաջինքն: Ուստի յայտ է անշար-
20 կին ասեն կատարելագորութիւնքն: Ուստի յայտ է անշար-
կին ասեն կատարելագորութեանն: Արդ՝ որ շարժեալն || ասեն
[517բ] ժութիւն հասարակաւորութեանն: Արդ՝ որ շարժեալն || ասեն
զայս զմտաւ ածցէ թէ հասարակաւորութիւնդ ըստ այս
25 շարժման զ.ՈՆԿ. անցանէ ընդ տարին. և ապա զիա՞րդ
կարէ դուգեալ զայսքան չափութիւն ամաց ընդ այն կարճ
և երկայնութեան ժամանակացն: Եւ միշտ է նիսան դու
դարունն յեղանակին. այս այսպէս է: Դարձեալ ասեն ո-
մանք թէ յորժամ կատարէ արեգակն զ.ՅԿԵ. օրն. լուսինն
30 ո'չ լինի կատարեալ զ.ՅԾԴ. օրն. ապա յայնժամ արեգակն
.Գ. ժամաւ ընթանայ ի նոր ամէն. և լուսինն ապա ընու
զիւր պարտոն: Եւ այսպէս ասեն ամի ամի. Գ.Գ. ժամս
աւելի ընթացեալ ըստ իւրում կարգին. զոր ասեն ի. Դ.
բորդին զօրն բովանդակ առեալ արեգակն և յառաջ վա-

11 Ա—ազգաց
19 Ա—նիսան

33—34 Ա—Դ որդին
34 Ա—բաւանդակ

րեալ զհասարակաւորութիւնն ընդ .Գ.Գ., ամս: Եւ ըստ
 այս գիմաց չասեն զօրն զայն յաւելումն ի տարին: Բայց
 ի պարտան լուսնի ըստ այնմ թէ յաւելումն արեգականէն
 էջ 185 ի լուսինն աւուրս. ԺԱ. Ժամք || չորս: Արդ եթէ յաւելումն
 5 է սա ի լուսնի յընթացան՝ ընդէ՞ր ոչ վարի սա միշտ ըստ
 յարակային: Դարձեալ և չէր իսկ բանդ նման, վասն զի
 ԱԺ.ան օրդ յաւելումն է ի լուսնէ ի տարին. քանզի
 ԲԺ.ան ամիսդ այսպէս է. վասն զի լուսինն. ՅԾԴ. օր կա-
 տարէ զ.ՅԿն օրն զարեգական զընթացան. և կատարեցաւ
 [518ա] այս || այսպէս: Ընդ ԲԺ.ան կենդանատեսական ԲԺ.ան ան-
 զամ ի .ՅԾԴ. օրդ անցանէ. և զ.ԺԵ. օրդ ի սուղականն
 իջանէ և զ.ԺԵ. օրն ժամադէան ելանէ՝ ընդ .Ձ.ան. և ապա
 յետ. ՅԾԴ-ից աւուրցդ զ.ԱԺ.ան օրն ընթացան աւելի առ-
 նէ քան զայսոսիկ: Իսկ .Գ. Ժամք զիւրդ յարին ի .ԱԺ.
 15 անդ՝ զի նա պարտք են և ո՛չ յաւելումն. վասն որոյ և ոչ
 այսպէս իմանին .ԳԺ.ան ամքն, զի ո՛չ է նորա վարել
 զհասարակաւորութիւնդ ի յամիսս ազգացդ ի յանցեալ ժա-
 մանակին. որպէս և ո՛չ այնց որ աւելի ասեն զու զժաման.
 Գ. ի տարւոյն որք .ՅԿն. օր և .Գ. Ժամս ասեն: Բայց է
 20 սա կարգեալ ի յԱնդրէասէ փիլիսոփայէ՝ առ ի յիշատակ
 ողորմալիադացն՝ առ ի խաւիանս և ի հրաշս տղիտաց: Իսկ
 տեսանելն թէ քանի է վասն յայտնութեանն և հասարակա-
 ւորութեանն և որք շարժին սովաւ աւուրք:

Ի. ԶԻՆՁ Ե ՆԱՀԱՆՁԻՑ ՆԱՀԱՆՁՆ

էջ 186 || Ի կիտէ ի կէտ նահանջ կոչի. և բոլորին բովանդակ
 նահանջից նահանջ:

ԻԱ. ԶԻՆՁ Ե Թ. ԵԻ .Ժ. ԵՐԵԱԿ

Ինն և .Ժ.երեակ է կարգ ընթացից լուսնի, զի յաւել-
 մունքն յարեգականէ ամսացեալ չարաթանան: Դարձեալ
 30 զի՞նչ է .Թ. և .Ժ.երեկութիւն որ յաւելու ի վերադիրն

1 Բ—զհասարակաւորութիւն
 5—6 Ա—միշտ ընդ հարակային

9 Ա—զարեգակնս
 23 Ա—սովրաւ

[518բ] յամենայն լուսին մասն մի յաւելու. և յապ||րիլի. Դ.իցն
 մինչև ի մարտի ի .ԻԵ.ն լինի. ձի. որ կոչի օր մի ըստ
 մասանց լուսնին. և թիւ մի յաւելու ի վերադիրն: Եւ
 յապրիլի .ԺԳ.էն մինչև յապրիլի .ԺԵ.ն յամենայն լու-
 5 սին մասն մի յաւելու, բայց օր ո՛չ կատարի. զի դառնայ
 լուսինն յապրիլի. Դ.իցն, և նոր սկիզբն առնու բոլորին:
 Դարձեալ զի՞նչ է .Թ. և .Ժ.երեակն: Զինն և .Ժ. մա-
 սունն որ ամ ամի յաւելու ի լուսնէ ի .ԺԹ. ամսն լինի.
 ՅԿԱ. մասն: Եւ զ.Լ. մասն ժամ մի արա լինի օ՛ր մի որ
 10 յաւելու ի վերադիրս ազգաց:

ԻԲ. ԶԻՆՁ Ե ԻԸ. ԵԱԿԲ

Քսան .Ը.եակք է կարգ ընթացից արեգականն ա-
 ւուրքն՝ որ .Գ. ժամուցն հաւասարին, նահանջեալ չարա-
 թանան:

ԻԳ. ԶԻՆՁ Ե ԲՈՒՄԱՂ

15

էջ 187 Բոումաղ է անուան ըստ զբոց, զոր պա||տուեն քաղղէա-
 ցիքն. զամանէ ասացին Դիմոկրետէս և Ապեղիոս, թէ որ-
 պիսի ինչ աւուրս այս լինի, նոյնպէս պարտ է ակն ունել
 ձմերայնոյն դալոյ: Եւ է սա նոյեմբերի .ԻԳ. և կատա-
 20 րեալն հինգ ամք են:

ԻԴ. ԶԻՆՁ Ե ԿԱՂԱՆԴ ԵՒ ԿԱՂԱՆԴԻԿՈՍ

Կաղանդն ամսամուտ է և կաղանդիկոսն նախասկզբնակ
 օր տարոյն: Զորոյ պատճառ Պրոկղիոս երանելի ասաց ակն
 ունել տարոյն որպիսի ինչ բնութիւն աւուրն անգարեալ է
 25 յորում դիպիցին:

16 Ա—բլա ու մաղ, բառարան-
 ներում հայտնի յե «բլբռն-
 մաղ» ձեով:
 16 Ա—պատուիրէ

21 Ա—կաղան
 21 Ա—կաղանդիկոսն
 23 Ա—զպատճառ
 24 Ա—ունեալ

Նոնոսն թէպէտ և դիաղոնախումբ է, և յամենայն ամսեան դայ, սակայն բովանդակն .Ե. ամ կոչի. և ոմանք հինգ օր:

5

ԻԶ. ԶԻՆԶ Ե ԻԴՈՍՆ

Իդոսն թէպէտ և ստարտիարտոն է, և ամբարիակ դամենայն ամսով պատի, սակայն կատարեալն .Ը. ամ իմանի: Եւ ոմանք .Ը. օր կոչեն զդա:

ԻԷ. ԶԻՆԶ Ե ՇՆԳԵԱԿՆ

10 Շնգեակն է .Ե. օր աւելեացն, զոր ո'չ ունի արեղակն, նաև ո'չ լուսին: Զի արեղակն զտարին .ԺԲ. ամսօք կատարէ՝ և ըստ ամի ամի յաւելու ի լուսինն: Եւ դարձեալ .Ե. աւուրբք որ յառաջ քան զմարդոյն կազմութիւն է:

էջ 188

|| ԻԸ. ԶԻՆԶ Ե ՎԵՅԵԱԿ

15 Վեցեակ է կէսք ամսոցն զոր ո'չ ունի լուսին, քանզի իԹ. և կէս օր կատարէ զամիսն, և մնացեալքն ի լուսնէն լինի տարւոյն, ԺԲ. կէս. որ առնին աւուրբք. Զ. և ամի ամի հաւաքին ի լուսնէն. յոր և դարձեալ յամենայն աւուր .Բ. մասն աւելի ընթանայ լուսինն քան զարեղակն. որ լինի ի տարին. ԶԻ. մասն. և ժամք. ՃԽԴ. հինգմասնեան: Եւ օր .Զ. իԴ. ժամեան: Վասն այսորիկ զատ ի միմեանց վարին, զի հինգ դայն կատարէ:

ԻԹ. ԶԻՆԶ Ե ՎԵՐԱԴԻՐ

Վերադիրք են արեղակնացիցն յաւելմանցն հաւաքեցեալ [519բ] ամսացելոցն արտադրութեանցն մնացուածք || որք անկանին

3 Ա.—բաւանդակն

6 Ա.—ստարտ ի արտոն

17 Ա.—տարիոյն

24 Ա.—արեղակնայինցն

ի վերայ լուսնի: Եւ դարձեալ ո'չ է պարտ կորուսանել զտարելին քանիս լուսնին, այլ ածելովն ի սա ցուցանի քանիք լուսնին ի նորումս. և յելս տարոյն ճշգրիտ հարկաւորապէս ի նմանէ սկսանի վերադիր նոր ամենայն ազգաց: Դարձեալ զմետասան աւուրսն զոր արեղակն աւելի ընթանայ քան զլուսինն, վերադիր կոչեցին:

Լ. ԶԻՆԶ Ե Է. ԵՐԵԱԿՆ

Եօթներեակքն ամաց շաբաթացելոց արտադրութեանցն էջ 189 մնացուածք, որք անկանին ի վերայ արեղա||կանն: Դարձեալ 10 աւուրբք շաբաթուն է .Է. երեակ. միաշաբաթ, .Բ. շաբաթ, Գ. շաբաթ, Դ. շաբաթ, Ե. շաբաթ, Զ. շաբաթ, Շաբաթ: Այսքան անուանք նշանակեն զանաշխատ և զանշարժ հոլթիւն արարչին. վեցեակ աւուրբք շարժեալ կամքն ի գոյացուցանել զէակս և զժամանակս .Զ. աւուրբք անժամանակ հանգստեան էին. և .Է. երորդին դադարեալ: Եւ սոյն իրողութեամբ առին զայս կոչմունս .Է. աւուրբքն: Իսկ 20 .Զ. աւուրբք: Արդ՝ կոչի պարասկեպիկը ի մեզ թարգմանելով աւելորդ անդանճառումն՝ որ է սակս ստեղծման [520ա] մարդոյն: Վասն զի է սքանչելի կենդանի միջոց || և տեղի և ունող մեծութեան և խոնարհութեան, վասն որոյ և առաւել ընդաճումն կամացն ամենեցուն է սա՝ յայսմ աւուր 25 կատարեցաւ որ է մարդ:

ԼԱ. ԶԻՆԶ Ե ՄԻՋՈՅՆ

Միջոց կոչի հասարակաւորութիւն տունջեան և գիշերոյ առկայութիւն արեղական .Ե. աւուրբք անշարժ զմիով տեղօք բերեալ. և ապա աստիճանեալ՝ լեալ սկիզբն դար-

8 Ա.—արտադրութեանց

9 Ա.—անդանին

10 Ա.—միաշաբաթու

18 հուն. παρασκευη «ուրբաթ կամ պատրաստութիւն»

18 Ա.—պարասկեպիկի

20—21 Ա.—թարգմանելով

էջ 190 նախոյ. որ ի տուժարի || Հասարակաւորութիւնդ կոչի. ո՛չ համարելով զյառաջանցեալ .ե. օրն, քանզի անդ աւարտեցաւ:

ԼԹ. ԶԻՆՉ Ե ԼՐՈՒՄՆ ԶԱՏԿԻ

5 Լրումն զատկի է տարեկան պարադային լուսնի, նախակարգումն և ամացուցակ:

ԼԹ. ԶԻՆՉ Ե ՈՐ .Ե. ԹԻԻ ԺԱՄ ԿԱՏԱՐԵՄՔ

10 Զհինդ թիւ ժամ յաղաղս աշնր կատարեմք՝ զի երկուտառանապատկեալ .Կ. կատարէ թիւ՝ որ լինի օր մի տունջեան հետեւելով խաւարի. զի ուր տուն անցանէ՝ դիչերն առնթեր դտանի:

ԼԹ. ԶԻՆՉ Ե ՈՐ Վ.Կ. ԹԻԻՆ ՕՐ ԿԱՏԱՐԵՄՔ

15 Զ.Կ. թիւն վասն աշնր օր անդարեմք, զի կէսք աւուրցն մնացելոց լուսնոյ ընդ Բ. ամիսս կատարէ օր մի: Եւ կէսքն ո՛չ եթէ յամսեանն ի միոյ յօրէ յամենայն ազգաց կէս ինչ հատանի. այլ յօրժամ .Բ. մասունս յամենայն աւուր թո[520բ] զու լուսինն. Ա. ի տունջե[ն]է և մի ի դիչերոյ: Որպէսզի ի լինել .Բ. ամսոցն մնացելոց մասունքն տունջենայինք. Կ. զոր հինդ բաժանեալ .ԺԲ-իւք կատարէ տիւ հետեւելով խաւարի:

ԼԵ. ԶԻՆՉ Ե ՈՐ .Դ. ԿՐԿՆԵՄՔ ԶՔԱՆԻՍ ԼՈՒՍՆԻՆ՝ ՅՈՐԺԱՄ ԳԻՇԵՐԻ ԶՈՐԶԱՓ ԳՆԱԼՆ ԿԱՄԻՑԻՄՔ ԳԻՏԵԼ

էջ 191 || Վասն՝ աշնր չորեքրկնեմք՝ զի .ԺԵ. օրեայն կատարէ Վ.Կ. թիւն, զոր լինին ժամք. ԺԲ. զոր լիութեամբ լուսոյն ընթանայ յերեկօրեա մինչև յառաւօտն:

15 Ա.—«ազգակէս» փիւ. «ազգաց կէս»

16 Ա.—մասունս

18 Ա.—«ի» չիք

18 Ա.—Բ-ուց

24 ԶԶ—զոր, պիտի լինի որ

Լ.Զ. ԶԻՆՉ Ե ՈՐ .ԲԺ. ԱՆԱՊԱՏԿԵՄՔ ՅՈՐԺԱՄ Ի ԿԵՆԴԱՆԱՏԵՍԱԿՍՆ ԶՅՈՐՈՒՄՍ ԿԱՄԻՑԻՄՔ ԳԻՏԵԼ

5 Երկուտառանապատիկ յաղաղս աշնր՝ զի .ԺԵ. օրեայ կատարէ թիւս .ԶԶ. զոր բաժանեալ .Լ.իւք ցուցանէ զ.Զ. կենդանատեսակաւ հետիութիւն յարեգականէ, որով լրումն լինի՝ զի ա՛յլ ազդ անհնար է լինել:

ԼԷ. ԶԻՆՉ Ե՛ ՈՐ ԶԵԿԱՄՈՒՏՆ Ի ՆԱԶԱՆՋԵՆ ՅԱԿԵԼԻՍՆ ԱՍԵՆ ԵՐԱՅԵՑԻՈՑ ԵՒ ԱՅԼՈՑ ՈՐ (մի բառ բաց է թողած) ԻԻՔ ՎԱՐԵԱԼ ԱՄԻՍՆ ԱՌՈՒՐՔԵ ԵՒ Ո՛Չ ՊԱՏՇԱՅԻ

10 Աւրն եկամուտ ո՛չ եթէ յաւելին յարգարի, այլ .ի աւուրբբ յառաջ քան զհասարակաւորութիւնն: Բայց յաւել[521ա] լին վասն աշնր կոչեմք, զի թէպէտ || և եկամուտ ի յամիս՝ այլ իբր անցանէ ամսովն անդէն ի բաց վերանալ և ի վերայ .Է. երեկին անկանի յաւելլով զնա. և զամիսն 15 ի նոյն պահելով կարգ՝ վասն աշնր յաւելլին կոչեմք յարգարեալ ղեկամուտն: Են և այլ բաղումք որ այլ անուն կոչէն և այլ ազդ յօրինեն, որպէս որ || բաղմապատիկդ առնեմք: Եւ է այդ ամացն անցելոցն .ԱԺ. անեակքն, որք ըստ ամի ամի յարեգակնէ հաւաքին ի լուսին. և այլք նոյնա- 20 նմանք, որպէս որ հանապազօրդս երթամք և կամ բերեմք ինչ ի վերայ, կամ երթամք զամսականն, կամ զպարադային, կամ զ.Դ. եք հանդստին, կամ այլ ինչ յայտպիտեացս. որք ըստ մտաց տեղոյն կերպարանին. հեշտարարք են և զիւրադիտելիք. ըստ իւրաքանչիւր ազգաց:

25

ԼԸ. ԶԻՆՉ Ե ՈՐ .ԺԲ. ԱՄԻՍ Ե ՏԱՐԻՆ

Այս ըստ աշխարհի մասանց, և ըստ կենդանակերպացն, և ըստ ժամուց տունջեան և դիչերոյ. և ըստ յողնախորհրդոյ: Վասն զի մեծախորհուրդ իմն է երկուտառան թիւդ:

5 Ա.—հետութիւն

8 Ա.—երբանցոց

13 Ա.—զամսփն

15—16 Ա.—յարադրիւ

Տարին վասն մարդոյն կազմութեան .34. յօդուածոց և
 Ե. զգալութեանց. ԲԺ. ան անդամոց: Այսորիկ զընութիւն
 արարչին ուսուցանեն մեզ ըստ այսչափ իմացման. ԽԺ.
 5 չաբաթդ որ են .ի. ից ի. զանխառնութեան և զատութիւն
 արարչին յարարածս ազդեն: Վասն զի .ի. թիւդ կոյս է
 և ամուլ, սակս անծնելութեանդ. և այս է անծնելութիւն
 [521բ] զորա, || զի ո՛չ ունի Ը կամ .Գ. կամ .Բ. և ո՛չ ինքն է
 կատարելոցն թիւ: Այսպէս և արարչական էութիւն ո՛չ է
 էջ 193 հա||տած տարերօք. և ո՛չ ի նմանէ մասն ինչ հասեալ կամ
 ազգակիցք են միմեանց՝ վասն որոյ ո՛չ կարէ իմանալ զնա
 զայս որք աստս՝ և ո՛չ միտս, և ո՛չ լոյս, և ո՛չ որք ի
 կարգիս: Վասն այսորիկ յամենայն կողմանց .ի. անկիւն է
 .ի. եակն և անհատ: Իսկ .Գ. ի. եակն նշանակեն .Գ. անծ-
 15 նեան գոյ զարարչական էութիւն համարունս և համագօրս
 գոյ ըստ գոյք .ի. եկացն, ուր ոչ է երկցութիւն և կրտսե-
 րութիւն: Իսկ մին օրն նշանակէ զմի իշխանութիւնն և զան-
 քակութիւն կամացն էից երկցն:

ԼԵ. ԶԻՆՁ Ե ՏԱՐԻՆ ԵՒ ԱՄՆ

20 Տեսանելով զարեգակն շրջանէ ի շրջան հասեալ՝ իմա-
 ցաւ զպակասումն աւուրցն, և ասէ տարաւ: Իսկ ամն ըստ
 ամսոցն է եղեալ անուն:

ԼԵԱ. ԶԻՆՁ Ե ՏՈՒՄԱՐ

25 Տոմարն ժողով թարգմանի. և դարձեալ սկիզբն աս-
 տեղաբաշխութեան: Եւ զ.Բ. ուց լուսաւորաց զհանգամանս
 ընթացիցն: Չարեգակն վասն հասարակաւորութեան: Զի
 յետ այսորիկ չարչարանքն փրկչին և յարութիւնն իսկ զլու-

6 Ա.—թիւս

8 Ա.—«2» փիւ. «Ը»

12 Ա.—«աստս» նոր բառ է. հա-
 վանական և և «ազդ»

15 Ա.—էութիւնն

16—17 ԱԲ—կրտսերութիւն

24 ԱԲ—թարգմանի

26 Ա.—հասարակաւորութեանն

սինն՝ զի ի լրման նորա կամաւոր չարչարանքն: Նաև զայ-
 րոց աստեղաց պատահմունս պարտ է արեգակն ի նոյն իրո-
 [522ա] ղութիւնս ըստ ընթացից իւրեանց: || Այլ զի մի՛ անմուխ և
 էջ 194 ան||հաւասար իցեն աստեղացն, վասն ուսմկացն տկարաց
 5 չառացան .Բ. լուսաւորացն պատահմամբ ընթացից սահ-
 մանեալ զժամանակաւորն, զիտել զսիւղեբաւալն անսխա-
 լապէս: Դարձեալ տոմարն ասի ժողով, վասն հասանելոյ
 աստեղաբաշխութեան, կամ վասն զտիեզերս ժողովելոյ
 յայս իմբաւորութիւնս. կամ վասն երկուց լուսաւորացդ
 10 սակս ի միասին դրման, վասն որոյ ի Քրիստոս ժողովե-
լոյս: Դարձեալ տոմար արեգակն և լուսնոյ ընթացք:
 Եւ զի՞նչ է սկիզբն տոմարի, կամ ո՞վ զոլով աղբիւր
 չարժման. երեք ժամքն: Եւ ուստի՞ է այս յայտ, յարչա-
 ւանս միաւորեալ ընթացիւք սահմանեալ արեգակն և լուս-
 15 նին: Արեգակն կատարէ բոլոր մի .34Ե. օր: Եւ լուսինն
 .3ԾԴ. օր. և ի պարփակութիւն իւրեանց յօր մտիցն ի
 նիսան առեալ ընթացիցն .Գ. ժամս. ապա աստանօր հա-
 սեալ ի կէտ շրջանի իւրոյ երկ զկէտ սահմանաբութեան
 չափոյ: Դարձեալ ի նպերսս ընթացից իւրոց ընդ ոլորտ
 20 մտեալ և հասեալ ի նոյն եռապատում, և պակաս դտեալ
 ըստ նախադժի ժամանակին. և ըստ նմին կրկնակ առեալ
 .Գ. Զ. ժամեաց զինքն: Այսպէս յետն և ի քառն զըրվան-
 [522բ] դակ զօրն, երկոտասան ժամեացն ստորա||նտեալ նահանջ,
 էջ 195 ընդհանրական յաւիտենիս: Եւ ըստ այսմ չարադրեալ || յա-
 25 ուջակարդ խաղացմամբ արեգակնն և ո՛չ վերածնեալ և
 ո՛չ դարձեալ պակասեալ:

ԼԵԲ. ԶԻՆՁ Ե ԱՄԻՍՆ

Տեսնելով առաջնոցն զլուսինն լցեալ և մաշեալ, իմա-
 ցան զանցաւորութիւն կենաց իւրեանց և ասացին թէ՛ «Ի
 մեզ պատկեր»: Եւ դարձեալ զի՞նչ են ամիսք և կամ ո՞վ

2—3 Ա.—իրողութիւն

17 Ա.—յնթացիցն

22 Ա.—եւն

22—23 Ա.—բաւանդակ

29 Ա.—«և» չիք

29 Ա.—ասեն

30 Ա.—ի մեա փիւ. է մեզ

եղ զանուանս նոցա: Անուանք ամսոցն ո՛չ էին յիսկզբանէ: Այլ՝ սկսեալ յԱդամայ մինչև ի Մովսէս, զգարնանամուտն տարեմուտ անուանէին ամենայն ազգք. և ամսոց անուանք ոչ դոյր, բայց միայն զառաջինն լուսինն զգարնան առաջինն լուսին անուանէին, և զինի՝ Բ երրորդ լուսին, և .Գ. երրորդ, և .Դ. երրորդ, մինչև ց.ԲԺ. ան երրորդն և զողջոյն ամն՝ այսպիսի անուամբ վարէին մինչև ի մուտն դարնանային: Եւ զարձեալ յառաջինն դառնային՝ իսկ անուանք ամսոց երբայեցւոցն ի Մովսիսէ անուանեցան՝ որ և կարգեաց զլրումն զառկաց նոցա, որ օր էր ելից նոցա յեզիպտոսէ, և զամենայն տօնս նոցա նա կարգեաց: Իսկ վասն այլոց ազգացդ ամսոց՝ յայտնի ուրեք ո՛չ դտաք, թէ յո՞ւմէ օրինադրեցան, յիմաստասիրա՞ց՝ թէ ի թագաւորաց: Զի բազում ամիսք այն են՝ զոր թագաւորք յիւրեանց ա-
 էջ 196 նունն || անուանեցին: Առաջին կայսրն Հռոմայ Գայիոս, որ
 [523ա] կոչեցաւ Յուլիոս, սա ի թագաւորելն իւրում զԿուինտիլիոս ամիս յուլիս անուանեաց ի վերայ անուան իւրոյ, և վասն ծննդեան իւրոյ ի նոյն ամիսն: Նոյնպէս և Օգոստոս երկրորդ կայսրն զսեքստիլիոս ամիս յօգոստոս անուանեաց յիւր անունն, և վասն ծննդեան իւրոյ ի նոյն ամիսն: Նոյնպէս և այլ ամիսքդ անուանեցան՝ յումէ և իցէ. զոր աւելորդ համարիմ կարգաւ առել: Բայց զամիսքդ հայոց ասացից, զի հայ ամսոցդ անուանք յառաջ քան զդնել թուականին հայոց էին: Եւ ո՛չ քան զայն միայն, այլ և յառաջ քան զմարդեղութիւն բանին Աստուծոյ՝ անուանեալ էին ամիսքդ այդոքիկ. և այս է պատճառն: Զի Հայկ ոմն անուն աղեղնաւոր հսկայ՝ յազգէ Յաբեթի որդւոյ Նոյի, եկեալ ի Բաբելոնէ՝ տիրեաց հայոց: Եւ բնակեալ ի հայս. և յանուն նորա կոչեցան հայք. նույնպէս որդւոց և դստերաց իւրոց Եդ անուանս. զոր առեալ հայոց զանուանս ուստերաց և դստերաց նորա եղին ի վերայ ամսոցդ՝ վասն

6 ԱԲ—զոգջուն
 9 Ա—երբանցոցն
 16—17 ԱԲ—զինի աիլոս ամսոյ, ուղղեցինք զԿուինտիլիոս ամիս quintilius
 19 ԱԲ—երրորդ

19 ԱԲ—զՀեկիտոս, ուղղեցինք զՍեքստիլիոս sextilius
 22 Ա—զամիսք
 26 Ա—այտոքիք
 27 Ա—որդոյ
 31 Ա—ամսոցս

մեծարանաց հօրն և զաւակացն. և են այսոքիկ: Նաւասարդի. Հոռի. Սահմի. և Մահեկի. Արեդ. և Մարերի, էջ 197 դստերք էին Հայկին: Տրէ. Քաղոց. Արաց. և || Հրոտից, որդիք էին Հայկին: Իսկ մարդաց և հարաւանց, զոր այժմ 5 ահկի կոչեն, այս ի դործոց անուանեցան, զի ընդ այն ժամանակս ամառնայինք էին սոքա:

[523բ] || ԽԳ. ԶԻՆԶ Ե ԿՐԿՆԱԿ ԱՄՍՈՑՆ

Այն զի ասէ Նաւասարդի՝ կրկնակ չկայ. և այս է պատճառն: Վասն զի ամիսն .Լ. օր է, և չաբաթն .Է. օր. և յորժամ ամիսն .Է. օրեայ բաժանես, լինի .Դ. չաբաթ. և մնայ .Բ. օր. զոր կրկնակ կոչեմք հոռոյ դերկորդ 10 աւելոյն. նոյնպէս և զայլոն իմացիս, զի երթայ ըստ կարգի և լինի չաբաթ և ապա ի մինն դառնայ:

ԽԳ. ԶԻՆԶ Ե ԿԻՍԱԿ

15 Յաւելուածք ի լուսնէ՝ զոր ի տարւոյն ժողովէ .ԺԲ. կէս, և լինի .Զ. օր որ կոչի վեցեակ:

ԽԸ. ԶԻՆԶ Ե ԵՐՁԱՆՆ

Երջանն .ՇԼԲ. ամ է ըստ արեդական: Եւ ըստ լուսնոյ .ՇՀ. ամ է: Զի ի .ԻԸ. ամն արեդակն դառնայ. և ի .ԺԺ. լուսինն և մինչև .ՇԼԲ. ամն հասանեն միմեանց՝ և ի միւում ամի դառնան և նոր սկիզբն լինի տումարի, այն է որ կոչի թուական: Վասն զի արեդակն ի .ԻԸ. ամն գնահանջն, Է. օր առնէ չաբաթացուցանէ և զարձեալ սկիզբն էջ 198 առնէ և կրկնէ .ԺԺ. անգամ ըստ || թուոյ խորանաց բո-
 25 լորի լուսնին. և ի .ՇԼԲ. ամն ապա հասանեն միմեանց և ի միւում ամի դառնան յիւրաքանչիւր բոլորակն իւրեանց

11 ԱԲ—«հոռոյ»—հոռի ամսանվան սեռականն եւ Մատենագրութեան մեջ հոռի բառը հոլովում չունի

15 Ա—տարւոյն
 20 Ա—հասանէն...
 21 Ա—տումարի

այն է որ կոչի շրջան: Իսկ լուսինն է .ԺԹ. ամին զկիսակս
 իւր .Է. լուսին առնէ չաբաթացուցանէ .և դարձեալ սկիզբն
 առնէ բոլորին. ԻԸ. անգամ ըստ Թուոյ խորանաց արեգա-
 կանն բոլորակի, և զ.ԺԺ. երեկի թիւն է .ԻԸ. օր առնէ:
 [524ա] Դարձեալ արփիագեղքն չաբաղբեալ միական ընթացիւք ||
Երթեալ ընդ չափողի՝ գիշերի պարառութեան .ԻԸ. ԹԺ.
երեկին և իւր փոքուն աստանօր մճարեալ զպարտուցն
խմոր: Դարձեալ գլխի է կարգ ամացն և վերադրացն, և
 եօթներեկացն, ըստ է սկզբանէ յընթացսն չափեալ:

10 ԽԶ. ԶԻՆՁ Ե՛ ՈՐ ԵՐԹԱՄԲ .ԻԸ. .ԻԸ. ՅՈՐԺԱՄ .Ե. ԵՐԵԱԿ ԱՌՆԵՄԲ

Վասն զի արեգակն է .ԻԸ. ամին դառնայ. և ո՞վ է որ
 դարձուցանէ զնա .Գ. Ժամքն որ յարեգականէն, և է .Դ.
 բորդ ամին լինի օր մի որ կոչի նահանջ և է .ԻԸ. ամին
 լինի .Է. աւր որ օր է չաբաթ մի և կոչի նահանջից նա-
 15 հանջ: Եւ դարձեալ յառաջինն դառնայ և կոչի դարձ արե-
 գականն: Զի .Է. երեկաց խորանն յառաջինն խորանն դառ-
 նայ, այս ըստ հռոմայեցւոց տոմարին և ոչ ըստ հայոց:

էջ 199 || ԽԵ. ԶԻՆՁ Ե՛ ԳՆԱԼ .ԻԸ. .ԻԸ.Ն. ԵՒ Զ.Դ. ՄԱՍՆ Ի ՎԵՐԱՅ ԲԵՐԵԼ

Վասն զի նահանջեալ եօթներեակն չէ չաբաթացեալ. և
 20 .Գ. Ժամքն որ է .Դ. ամին լինի օր մի զոր կրկնէ զ.Է.
 երեակն:

ԽԸ. ԶԻՆՁ Ե՛ ՈՐ ԵՐԹԱՄԲ .ԺԹ.ԺԹ. ՅՈՐԺԱՄ ՎԵՐԱԴԻՐ ԱՌՆԵՄԲ ՇՈՈՍԻ

Զի լուսինն .ԺԹ. ամին դառնայ, և ո՞վ է որ դարձու-
 ցանէ զնա .Է. ամիսքն որ նահանջեալ չաբաթանան. վասն
 25 զի վերադրի լուսինն .ԺԱ. աւուրքն մնացեալ՝ յարեգակ-
 նէն ժողովին .ԺԹ. ամն և լինի .Է. ամիս պակաս օր մի,
 [524բ] սկսեալ յապրիլի .ԺԳ-իցն որ է գլուխ բոլորի || ապրիլէ-

12—13 Ա.—չորրորդ
 17 Ա.—հռոմայեցոց

22 Ա.—չորս
 27 Ա.—թուի

լեացն մինչև է կատարումն բոլորի որ է մարտի .ԻԵ. իսկ
 զպակասեալ օրն յ.Է. ամսոյն ընու աւելի օրն որ ասէ թէ՛
 ԺԹ. երկին, ԺԲ. ած. արդ՝ օրն այն է ներքս անկանելով
 .Է. ամիսս կատարեալ առնէ, և դարձումն լուսնի այն կո-
 5 չի: Զի լրմունք դատկին է նոյն ամիս դառնան և է նոյն-
 քանիս: Բայց և զայս և՛ս գիտել արժան է՝ զի մնացեալ
 մասունքն որ յամենայն .ԺԹ. ամի մնացեալ լինի ըստ հա-
 յոց վերադրացն և ոչ ըստ հռոմայեցւոց որ ժողովի է .ԺԹ.
 էջ 200 ամն և լինի .Լ. Եամասնեայ Ժամ .ԺԲ. որ է ըստ || լուս-
 10 նին օր կատարեալ. և առնէ զվերադրին .ԺԲ.: Իսկ մասն
 այն սկսեալ յԱդամայ մինչև յ.Է. երբորդ դարն ց.ՊԽ.
 ամն ժողովի և լինի .ՅԿ .Լ. նեամասնեայ՝ Ժամք. ԲԺ.ան
 որ է ըստ լուսնին օր կատարեալ. և յայնմ ամի վերադրին
 .ԺԳ. լինի, այն է որ կոչի .Թ. և .Ժ. երեկի՝ ինն և տաս-
 15 ներեակ: Եւ այս է զոր ասացին ոմանք յիմաստնոցն կա-
 տարումն լուսնի: Դարձեալ ասեն թէ՛ յորժամ օրն այն է
 ներքս անկանի՝ վերջի լրումն է լուսնին, զի այլ ո՛չ մաշի
 և ո՛չ աճէ, այլ միշտ մնայ կատարեալ՝ որպէս և ստեղ-
 ծաւ յԱստուծոյ: Ո՛չ փոխի ըստ Ժամանակաց, այլ միշտ
 525ա յերեկօրեայ ելանէ որպէս և էրն յառաջագոյն մինչև || է
 լրումն Ժամանակաց:

ԽԹ. ԶԻՆՁ Ե՛ ՈՐ Ի .Ժ. ԵՐՈՐԴ ԿԱՆՈՆԻՆ ԹԻԻ ՄԻ ՅԱԵԼՈՒ

Ինն և տասն մասունքն որ է .ԺԹ. ամին. ՅԿԱ. լինի,
 և այն է օրն զոր .ԹԺ. երեակ կոչեմք:

25

Շ. ԶԻՆՁ Ե՛ ԲԱԶՄԱՊԱՏԿԵԱԼՆ ՅԱԵԼՈՒ

Յաղազս ժողովելոյ զմեռասան աւելիսն է թերատ ինն
 և տասներեկին: Իսկ վասն վերադրին՝ թէ ընդէ՞ր բազմա-
 պատիկ առնեմք՝ պատճառն այս է: Զի ամենայն ամի

2 Ա.—պասեալ
 8 Ա.—հռոմայեցոց
 13 Բ.—յայտ
 15—16 Ա.—«կատարումն» զրված

է լուսանցքով
 17 Ա.—անգանի
 22 Ա.—աւելու
 25—22 աւելու

.ԺԱ. առուրբ յառաջ կատարէ լուսինն զընթացս իւր քան
 զարեգակն: Յառուր .Դ. շաբաթի ստեղծաւ արեգակն ընդ
 առաւօտն. և լուսինն ընդ երեկս, և ի ստեղծման լուսինն.
 Էջ 201 ԺԱ. մասն պակաս էր յընթացից || արեգականն, և այն է
 5 որ յամիսն լինի ժամս .ԺԱ. և ի տարին յառուրս .ԺԱ. և
 կոչի վերադիր լուսնի:

ԾԱ. ԶԻՆՁ Ե ԸՍՏ ՆԱՀԱՆՁԻՑՆ ՊԱԿԱՍԵՅՈ՛

Այս՝ առ վերադիրն պակասեցուցանելոյ՝ վասն տէրու-
 նական լրմանն. զի նահանջն զհասարակածն յառաջ փոխէ
 10 որ ըստ արեգականն ի .Դ. ամիսն ժողովեալ թիւ կատա-
 րեալ լինի: Եւ թէ վերադիրն մեր ո՛չ պակասէ միով
 թուով, ի նահանջի ամն լրումն մեր ո՛չ զուգի ընդ այլոց
 լրմանցն. այլ միով առուրբ յառաջ հանդիպի: Եւ ի նա-
 հանջից նահանջի ամի թիւ մի՝ ի վերադրաց հայոցն պա-
 15 կասեցուցանէ օրն աւելի որ ի փետրոսլար անկանի:

[525բ] || ԾԲ. ԶԻՆՁ Ե ԸՍՏ .ԹԺ. ԵՐԵԿԱՅ ՅԱԻԵԼ

Զյաւելեալսն յինն և .Ժ. երեկի ամի ի վերայ ածելով
 հաւասարէ զպակասումն նահանջիցն: Դարձեալ յինն և .Ժ.
 երեկի ամիսն օր մի յաւելու ի վերադիրն, այն է որ ասէ
 20 թէ՛ .Դ.Ժ. երեկի ամիսն. ԺԲ. ած: Եւ պատճառն այս է՝
 զի յապրիլի .ԺԳ. փցն որ է սկիզբն բոլորին մինչև ի կա-
 տարումն բոլորին որ է մարտի .ԻԵ. յամենայն ամի մնա-
 ցեալ լինին մասունք .ԺԺ. ի վերադրացն. և ժողովին մա-
 սունքս այս ի ԺԺ. ամիսն և լինին մասունք .ՅԿ. որ լի-
 25 նի .Լ. նեամասնեայ, ԲԺ. ան ժամք. և մնայ մասն մի: Իսկ
 Էջ 202 || Ժամքն .ԲԺ. ան կատարեալ օր մի ըստ լուսնին առուրց
 այն է որ ասէ՝ յինն և .Ժ. երեկին .ԺԲ. ա՛ծ: Եւ վասն
 այնորիկ յորժամ վերադիր առնեմք, յաւելուլ պիտի ըստ

7 22—պակասեցոյ

12 Ա.—«ըստ» փխ. «ընդ»

14 Բ.—«վարդապետաց» փխ. «վե-
 րադրաց»

15 Ա.—անգանի

18 Բ.—հաւասար է

19 Ա.—ամի օր

26 Ա.—«ԲԼԺ» փխ. «ԲԺ»

.ԹԺ. երեկացն. զի ի նահանջից նահանջին պակասեցուցա-
 նէ օր մի. և ըստ .ԹԺ. երեկացն յաւելու և վերադիրն ան-
 սխալ մնայ:

ԾԳ. ԶԻՆՁ Ե .Ը. ՆԱՆԱՊԱՋՈՐԴ՝ ԵՐՅՆ

5 Յառաջին թուականին ո՛չ նահանջ և ո՛չ .ԹԺ. երեակ:
 Զմինն .ԺԱ. բազմապատկեալ՝ և .Ը. երթեալ մնայ .Գ.: Եւ
 դարձեալ հանապազորդս որ է .Ը. սա վասն զվերադիրն
 պակասեցուցանելոյ է: Քանզի .ՄԽ. ամ ընդ .Բ. ամիս ան-
 ցանէ հասարակածն: Եւ կէսքդ բազում անգամ դան ի
 [526ա] լրումն դատկին, որ յառաջ տան կարժեւ մեղ զլրումն
 լրանի, զոր սա՛ ըստ .ՄԽ. ամ .Ի. նահանջէ պակասելով
 ի յարակայէն. և է այսպէս: Յորժամ հասարակածն ի մար-
 դաց ելանէ՝ երթ զդա .Թ. զ.ՄԽ. ամ. և լի՛ց զվերադիրն
 .ԼԹ. օր. զի թէ ո՛չ յայսպէս առնես՝ զուգիլ թուին ընդ
 15 հոռմայեցւոցն: Բայց ըստ մերումս ի մաշման լինի լու-
 սինն: Իսկ յորժամ հասարակածն ի նաւասարդի և ի հոռի
 լինի. դարձեալ երթ. Ը. և լի՛ց. ԽԴ.: Ըստ այսմ օրինակի
 ընդ .Բ.Բ. ամիսս անցանելով հասարակածիդ ի լրումն տե-
 Էջ 203 սանելոյ .Ա.Ա. թիւ պակասեցո և է || այսպէս: Նաւասար-
 20 դի և հոռի .ԽԴ. և հանապազորդն .Ը.: Սահմի և տրէ
 .ԽԴ. և հանապազորդն .Է.: Քաղոց և արաց .ԽԲ. և հա-
 նապազորդն. Զ: Մեհեկի և արեգի .ԽԱ. և հանապազորդն
 է: Ահկի և մարբի .Խ. և հանապազորդն .Բ.: Մարգաց և
 հրոտից .ԼԹ. և հանապազորդն .Թ.: Եւ սոյն աւելեացն:
 25 Արդ մին պատճառ նկրդործութիւն այս է սորա: Իսկ երկ-
 վորդն վասն զի արտաքոյ սահմանի այլոց ազգացն էր այս
 իմացումն զիտելոյ վերադրիս. կամի դամենայն տարի յո-
 լովից առնել. արդ՝ երթայ զերկուսն առ նահանջն ի .Ժ.
 [526բ] թուականէն: Եւ զութն ևս անպատճառ. և այսպէս մաշէ
 30 զ.Ժ. թուականն: Եւ մնան անդ .ԱԺ. անք ժողովեալք: Իսկ
 հանապազորդն միշտ ասի ութ:

7 Ա.—սայ

9 Ա.—կէսքս

13 Ա.—զդայ

15 Ա.—հոռմայեցոցն

18 Ա.—հասարակացիտ

22 Ա.—Մեհեկ և արեգ

27 22—օտարի

30 22—մնայ

2 Զի վերադիրն թէ անցանէ՝ ընդ .L, դերեսունն դնալ
պարտ է: Է և այս՝ զի ամիսը ժողովեալք ի .ԱԺ.իցն ըստ
քանակի այսր թուոյ զսոսա ի բաց տրոհելով մնացեալք լի-
5 նին ամիսը լուսնի՝ ամին երկակի:

ԾԵ. ԶԻՆՁ Ե .Գ. Ի ՎԵՐԱՅ ԲԵՐ ԿԱՄ .Դ. Ի ԲԱՅ ԵՐԹ

Նախ քան զդնել թուականին .Է. երեակն, Գ. Էր. և
էջ 204 յորժամ զթուականն եղին՝ Դ: Իսկ յորժամ || Է. երեակ
առնես .Գ. ի վերայ բեր կամ .Դ.ի բաց երթ զի. Է.
10 զլիութիւն առցէ՝ և դիւրաւ դտանի խնդրողաց: Եթէ կա-
միցիս դիտել թէ ուստի աճէ .Է. երեակն: Կալ զաւուրս
տարւոյն .ՅԿԵ. և արա շաբաթս .Է.Է. օր. և մնա օր մի.
այն է որ աճեցուցանէ զնա: Զի մնացորդ տարւոյն աճէ
մինչև լինի .Է. օր, և ապա ի մին դառնայ: Վասն այնր
15 լինի վերջի օր տարւոյն առաջիկայ տարւոյն .Է. երեակ: Զի
տարին .ԾԲ. շաբաթ է և օր մի, զայն առեալ ընդ առա-
ջիկայ ամին վարեցես ամ յամէ մինչև շաբաթացեալ առ-
ցէ զկարգ իւր և է աւուրք շաբաթու:

ԾԶ. ԶԻՆՁ Ե ՈՐ ՕՐՆ .ԻԴ. ԺԱՄ Ե

[527ա] Այս խորհուրդ իմն ունի հզօրադոյն. և վասն բա||ղում
պատճառի է այս կազմութիւն, զի բազում .ԻԴ. եակք կա-
տարին ի մի իրողութիւն: Իմաստասիրութիւնն ի .ԻԴ.ից
մասանց կատարի: Դարձեալ երկնային իմաստութեանցն
են տեսակք, ԻԴ. Քանզի զաստուածածանութեանն տեսումն
25 ի նոցունց ի .ԻԴ.ից մասանց տեսին: Որով ծանեան զա-
տուած էական, Գ.անձնեան, և զմարմնանալ որդւոյն առ-
տուծոյ: Եւ դարձեալ՝ ԲԺ.ան նահապետացն, և երկոտա-
սան առաքելոցն ի մեզ զծաղումն բանին ի նոցանէ որպէս
էջ 205 ի գիշերի. և յառա||քելոցն որպէս ի տունջեան: Ի նոցանէ

4 Ա—զոսայ
12 Ա—տարւոյն

13 Ա—զնայ
26 Ա—որդոյն

ըստ մարմնաւորութեան և ի սոցանէ ըստ քարոզութեանն:
Դարձեալ և ըստ .ԻԴ.ից ախտարաց հիւսիսականաց և հա-
րաւականաց, որք .ԲԺ.ան ընդ աջմէ և .ԲԺ.ան ընդ ահե-
կէ ունին զնիստս: Ըստ այսց խորհրդոց, և օրն ասի. ԻԴ.
5 Ժամեան. առ ի ծանուցումն մեզ զէն: Զի մի օր է աշ-
խարհի, յոր մարդ երկասիրէ ի .ԻԴ. տեսակս արուեստիցն:

ԾԷ. ԶԻՆՁ Ե ՈՐ ԺԱՄՆ .L. ՄԱՍՆ Ե

[527բ] Այս ըստ այսմ բաղդատութեան է, զի որպէս .L. ա-
ւուրքն զամիսն կատարեն, զորս մարդն առաջին ամս կոչէ.
10 սոյնպէս և սա՝ անմանակ զոլով .L. մասամբ կատարի: Ու-
նի և այլ տեսումն. Ժ. թիւդ կատարելութեան նշան է:
Իսկ արդ՝ Գ. տասնեակդ կատարեալք ի մի իրողութիւն
նշանակեն զ.Գ. անձնեան և զմի իշխանութիւնն:

ԾԸ. ԶԻՆՁ Ե ՈՐ ԹԱԽԱԼՄԱՍԲ ԳՆԱՅ ԱՐԵԳԱԿՆ

15 Զայս վասն իմաստուն առնելոյ զմարդն՝ օրինադրէ
Աստուած: Եւ այս է իմաստութիւնն՝ որ թաւալմամբ նորա
ուսանիմք զհանդամանս տարբերութեան տունջեան և դի-
չերոյ: Եւ դարձեալ որպէս հայր և սիրող զոլով բոլոր ա-
ճեղականացս, և ինքն թաւալի անհաստատաբար ի մտանելն
էջ 206 և ի յեւանելն: Այսու||ուսուցանէ և զբոլոր եղականքս ան-
հաստատ և անցաւոր զոլով, ըստ Սողոմոնեան բանին՝ և
թէ ամենայն ինչ որպէս անիւ չըջէ և զնայ:

ԾԹ. ՈՐՊԵՍ ԳԻՏԱՑԻՆ ԹԵ ԹԱԽԱԼԻ ԱՐԵԳԱԿՆ

25 Զգայարանք առաջնոցն սուր էին քան զայժմուցս՝ զոր
վկայեն բազումք. վասն որոյ ո՛չ միայն զարեղական զնացս

4 Բ—այլոց
5 22—զէն (իմա զէն, այն է
«զաստուծոյն»)
12 Ա—տասնեակս

17 Ա—ուսանիմ
21 Բ—Սողոմոնեան
22 Ա—չըջի
24 22—զաժմուցս

կարացին նկատել, այլ և զբոլոր լուսաւորացս կարացին
դբոշմել և ճանաչել: Եւ ո՛չ միայն զորպիսութիւն զնա-
ցիցն՝ այլ և զհնչումն ձայնից նոցա. և ի նոցանէ զտաւ
արուեստ երաժշտականութեան աշխարհի:

5 Կ. ԶԻՆՁ Ե՛ ՈՐ .Շ. ԱՍՊԱՐԷՉ Ե՛ .Ա. ՅԱՌԱՋԻԱՂԱՅՈՒՄՆ ԱՐԵԳԱԿԱՆ

[528ա] Զայս երկրաչափականաւն գիտացին: Զի երկրի || լա-
նութիւն և զերկայնութիւն .ՃԶՈ. ասպարէզս ասացին երկ-
րաչափն, որ հրամանաւ առաջին թաղաւորացն Աղեքսանդ-
րի և այլոցն՝ շրջեցան և տեսին զաշխարհս: Արդ՝ ի հա-
տարկաւորէն նշմարելով զարեգական, թէ՛ .ՅԿ. անդամ
10 թաւալեցաւ, և բաժանեցին զ.ՃԶՈ., ասպարէզն .ՅԿ. թա-
ւալումն. և այդէս որ .Ա. թաւալումն .Շ. ասպարէզ կո-
չեցաւ: Եւ մէկ ասպարէզն .Յ. կանդուն է:

էջ 207 ԿԱ. ԶԻՆՁ Ե՛ ԹԵ ՄԻՆՁ .Ա. ԹԱԻԱԼԻ ԱՐԵԳԱԿԱՆ՝ ՄԵԿ ՄԱՍՆ ԱՆ || ՅԱՆԵ
15 ՅՕՐԵՆ ԵՒ ՄԻՆՁ .Լ. ԹԱԻԱԼԻ՝ ԺԱՄ ՄԻ

Աստանօր ուսոյց թէ արեգական թաւալմունքն են ա-
րարող մասին և ժամու և որք ի կարգին շարժմունքն զհա-
րաւաւ և զհիւսիսով:

ԿԲ. ԶԻՆՁ Ե՛ ՈՒ Ի ԳԻՇԵՐԻ ԸՆԴ ԵՐԿՐԱԻ ԴԱՌՆԱՅ ԱՐԵԳԱԿԱՆ

20 Այս ի նուագութենէ ծովու է յայտնի՝ զի բերումն օ-
տար ջուրցն որ յարական և յիգական օղոյն անկանին ի
ծով: Վասն այնորիկ ո՛չ ընու՝ զի իջանելով նա՛ ի ջուրն
լափեսցէ՝ ի նոցանէն ջեռուցանելովն, զոր ասացին բնա-
բանքն:

- 1 Ա.—կարացինն կատարեալ
2 Ա.—զբոշմեալ
4 Ա.—երազրժշտականութեանն
5 Ա.—ասպարէս
6—7 Ա.—լայնութիւնն

- 7 Ա.—զերկայնութիւնն
16 Բ.—արեգակն
18 Ա.—զհիւսուսաւ
19 Ա.—դառնա

ԿԳ. ԶԻՆՁ Ե՛ ՈՐ ԱՄՍԱՄՏԻՆ ԱՍԵ՛ ԿԱԼ ԹԻԻ ՄԻ

Զառաջին աւուրս ամսոյն ասաց և յօրադիւտին զքա-
նիս աւուրց ամսոյն ասաց:

[528բ]

ԿԴ. ԶԻՆՁ Ե՛ ԿԱԼ || ՇԱՆԱՊԱՋ .Լ.

5 Զաւուրս ամսոյ լուսնի ասէ, որ ի պակասեցուցանելոյ
զվերադիրն, և կիրակսն, զծնունդ լուսնի յայտ ածէ:

ԿԵ. ԶԻՆՁ Ե՛ ՈՐ ԱՍԵ, ԿԱ՛Լ ՇԱՆԱՊԱՋ .ԽԵ.

Երեսուն աւուրք լուսնի՝ և .ԺԵ. ի վերայ՝ զլրումն
յայտնէ:

10

ԿԶ. ԶԻՆՁ Ե՛ ԿԱԼ .ԺԳ. ԵՒ ՋՆԱՀԱՆՋՆ

էջ 208 Վասն զի յառաջին ամի թուականին հասարակածն ||
յահէի ի .ԺԳ. ն հանդիպեցաւ, զայն .ԺԳ. ն ի վերայ նա-
հանջին արկանել հրամայէ: Եւ փմինդ առաջին աւուր ամ-
սոյն տալ: Նոյնպէս իմա՛ և զայլ ամենայն յեղանակող և
15 զածնող որ նահանջիւղ են զրեալ:

ԿԷ. ԶԻՆՁ Ե՛ ՈՐ ՅԱՅՏՆՈՒԹԵԱՆՆ Ո՛Ջ ԱՍԵ ԱՐԿԱՆԵԼ Ի ՎԵՐԱՅ,
ԱՅԼ ԱՍԵ՛ ԿԱ՛Լ ՋՆԱՀԱՆՋՆ ԵՒ ՏՈ՛ՐԻ ՄԵՀԵԿԻ

Վասն զի յարաց .Լ. դիպեցաւ յայնժամ յայտնութիւնն,
վասն այնորիկ ասէ անմակադիր:

20

ԿԸ. ԶԻՆՁ Ե՛ ՈՐ ԱՍԵ՛ ԿԱ՛Լ .Լ. ԶՎԵՐԱԴԻՐՆ, Ե՛ՐԹ ԱՌԱՆՑ ԿԻՍԱԿԻ

Զի առաջաւորն աւադ լրմանն պատկեր է: Որպէս ո՛չ
անդ և ո՛չ աստ տայ ունել զկիրակն:

- 14—15 Ա.—եղանակստ և զածնստ
15 Ա.—նահանջիւտ

22 Ա.—անտ

ԱԹ. ԶԻՆՁ Ե՛ ԿԱ՛Լ .ԽԶ.

Զի տէրունական լրումն օր մի առնու քան զայլ լըր-
մունք տարւոյն: Վասն այնորիկ անկիտակ տայ երթալ զվե-
րագիւրն:

5 Զ. ԶԻՆՁ Ե ՈՐ ԱՍԷ՛ ԹԷ ՔԱՆ ԶՀԱՍԱՐԱԿԱԾՆ ԱԿԵԼԻ Ե՛ Ի ՆՈՅՆ
ԱՍՏԵԱՆ Ե ԼՐՈՒՄՆ. ԵՒ ԹԷ՛ ՊԱԿԱՍԷ՛ ՅԱՐԱԶԻՆ ԱՄԻՍՆ ԵԼԱՆԵ

529ա || Զի քան զհասարակածն յառաջ՝ և կամ ի հասարա-
էջ 209 կածին, անհնար է մեզ դատիկն առնել: || Այլ լուսնով միով
յառաջ տանիմք:

ՀԱ. ԶԻՆՁ Ե ԹՈՒԱԿԱՆ ՀՈՒՍԱՅԵՑՈՑ

10 Ամենայն թուականք աղգաց ղյառաջադրութիւնս իւ-
րեանց ցուցանեն, որ քան զհայուն յառաջ անշարժ թուի,
յիսկիւրան տուամարի իւրաքանչիւրոցն իրրե զհիմն հաստա-
տուն: Նախ զժամանակն զոր մեկնեցին և անուանեցին հա-
յոց, որ յառաջ էր քան զմերս շարժական ժամանակս. առէ
15 կա՛լ այոջափ և զհայուն ի վերայ բեր քանդի սա՛ թիւ
շարժական հռչակեալ յաղգս: Դարձեալ ցուցանեմ քեզ յա-
ղաղս հռոմայեցւոց թուականին՝ որ ըստ իմանց ասելոյ
յԱղէքսանդրացի Իսիդորնէ առեն լինել, այլ ո՛չ ունի հա-
տատութիւն բանն: Քանդի ի շինելոյն Հռոմայ մինչև յա-
20 ռաջին ամն Փիլիպպոսի կայսեր .Ռ.ամ լցաւ, յորոց .Բ.
ամին վարէր թուականն հռոմայեցոց: Արդ՝ իմանի նոցին
հռոմայեցւոց կարգել յետ ընդ շրջանաց արեղական և
լուսնի թուով քաղաքին շինելոյ: Եւ .յ.է. ամէն Փիլիպպո-
սի առեն, զի .է. ամ թաղաւորեաց Փիլիպպոս:

25 ՀԲ. ԶԻՆՁ Ե՛ ԿԱ՛Լ ՄԻՆՁԵԻ ՅԼԴ. ԱՄՆ ՅՈՒՍՏԻԱՆՈՍԻ ԿԱՅՍԵՐ,
ԵՒ Յ.ԻԴ. ԽՈՍՐՈՎԱ ՊԱՐՍԻՑ

էջ 210
[529բ] || Վասն զի աստ եղև լրումն .Մ. ամի կարգացն Անդ-
բէասայ, Ը. աղգաց: Եւ անտի այսր է թուական մեր այժ-

2 Ա.—տարոյն
8 Ա.—անհրար է
15 Ա.—վերա
16—17 Ա.—յաղակս
17 Ա.—հռոմայեցոց
21 Ա.—հռոմայիցոցն

25 Գլխակարգութեան թվահամա-
րը 2180 ձեռագրում այստեղ
ընդհատվում է, իսկ մյուս ձե-
ռագրում շարունակվում է
մինչև վերջ:

լուստ, զի աղէքսանդրացիք և Իսիդորն յետ .Մ. եկին կար-
գեցին զթուականն հռոմայեցոցն: Զի նորա ամքն յետ
Անտիոքայ շինելոյն են: Այն չէ՛: Դարձեալ տօնական կա-
նոնքն Անդրէասի զոր եդ նա՛ .Մ. ամի յինքնէ յառաջ
5 .Ը. աղգաց աստ կատարեցան: Ապա ժողովեալք յիւրա-
քանչիւր յաշխարհաց առաջնորդք եկեղեցւոյն, կարգեցին
այլ յարմարումն թուոց և տօնից՝ ճանապարհ անմուրա:
Ոմանք նոյն թուականան Անդրէասի զրութեամբն. և ու-
մանք յաւելին կամ պակասեցին: Արդ՝ մերումս կարգեցան
10 ա՛յն ամն թուական .Ժ., և ա՛յն ժողովեցան մինչև ցայս
ամն:

ՀԴ. ԶԻՆՁ Ե ՏԵՍԱՆԵԼ ԶՆԱՅԱՆՁ ԿԱՄ .ԹԺԵԴԵԱԿ

Զայտոսիկ ա՛յժմ տեսանել յառաջ քան զբաղմապատ-
կեալն. և մետասանապատիկն է, որ ժողովէ զմետասանն
15 լուսնի, և ո՛չ բաղմապատիկն, զի բաղմապատիկն անսահ-
ման է:

ՀԵ. ԶԻՆՁ Ե Ա՛Ծ Ի ՎԵՐԱՅ .ԹԺ. ԵՐԵԿԻՆ

Զօրն եկամուտ՝ որ ժողովէ զ.ԲԺ. ան ամն երկմասնու-
թիւն. Ե. եկին՝ և լինի օր մի ի մարտի ի .ԻԱ. փնն. զոր
էջ 211 աստանօր իսկ պարտ է ածել ի յարակայն. || և ո՛չ ի .ԺԷ.ն
ապրիլի, կամ ի .ԻԵ.ն մարտի: Իսկ երկմասնութիւն .է.
ամի .Ե. կէս աւելի եթող զա՛յն օրն:

ՀԶ. ԶԻՆՁ Ե ԵՐԹ ԸՍՏ ՆԱՅԱՆՁԻՑՆ ՄԻՆ ԵՒ ԹՈՂ

[530ա] Այս խաբանք միայն են՝ յաղաղս || Եկամուտ տուրն
25 ծածուկ լինելոյ ի ռամկաց: Այս է թէ .Ա. նահանջի թո՛ղ:

3 «Այն չէ՛»՝ մենք շարում ենք
շղագիր՝ կարծելով որ նա ար-
տագորդ գրիչներէց մեկի ա-

վեացրածը պիտի լինի:
21 Ա.—երկամասնութիւն
24 Ա.—խաբկանք

Այս եկամուտ աւուրն անկումն է ի լուսինն. բայց անկանի սա ի ԻՍ. մարտի՝ և ո՛չ աստ: Եւ Բ. մասնութիւն
5 Է. ամի Ե. եկիլ աւելի ժողովի քան զօրն զայն: Բայց
չառնելն բազմապատիկ սուտ է: Այլ աշպէս պարտ է առնել.
երթալ ի բաց զ.ԺԹ. ունան, և մէկ թիւ դատել. և
զայլն բազմապատկել՝ և դարձեալ բերել ի վերայ զդատեալն.
10 և պիտի առնել զայս սկսեալ ի ԻՍ. մարտէն մինչեւ
ի ԺԳ. ապրիլի: Եւ զ.Է. ամի և զմասունսն ժողովեալ ընդ
օրն եկապտի, որք ի Ե. եկէն ժողովին և լինին մասունքն
այնոքիկ ի կատարման ԹԺ. երկկին Է. մասն՝ որ լինին Ե. ամսեան, ժամա ԺԴ:

ՀԵ. ԶԻՆՁ Ե՝ ՈՐ Ի ՄԱՐՏԻ ԵՒ ԶԱՊՐԵԼԻ ԼԻՆԻ ԺԳ.ԱՆ ԵՐՐՈՐԴՆ ԶԱՏԱՅ

5212 || Այս ի յիշատակ տեսան ի ժամանակի չարչարանացն
եղաւ յազդս ամենայն քրիստոնէից: Վասն զի չարչարանք
նորա յետ հասարակածին զիպեսցի ի լրմանն լուսնի: Արդ՝
որ յետ հասարակածին լրումն լինի թէ ի մարտի և թէ
յապրիլի. զնա՛ եղին նշան անմոլար ի յիշատակ եկեղեցւոյ,
20 զի հաւասար և համախոհ՝ կատարեսցին բնաւքս:

ՀԸ. ԶԻՆՁ Ե՝ ՈՐ Ի ՓԵՏՐՈՒԱՐԻ ՎԵՐՁԻ ԱՌՈՒՐՆ ԱՆԿԱՆԻ ՕՐՆ ՆԱՀԱՆՁԻ

Սա՛ բան միայն է՝ և ո՛չ օր՝ վասն զի Է. երեակն անկանի
և զնայ. և ո՛չ յաւելու յաւուրս լուսնին: Իսկ յայսմ
տեղով անկանելն ի ներքս առ ի յիշումն ողորմալիապացն
25 եղաւ, վասն զի ա՛ստ էր այն ժողովն և մարտն. զոր և ա-
[530բ] նունդ || ցուցանէ Եւ յառաջ ձգէ զհասարակաւորութիւն և
զյեղանակաց արձումն:

3 Ա.—անգղեզն
5 Ա.—եկիտ
8 Ա.—բազմապատկեալ
10 Ա.—ապրիլի
14 Ա.—յապրիլի

19—20 Ա.—եկեղեցոյ
21 Ա.—փիպրուարոյ
23 Ա.—զրնա
24 Ա.—տեղիով
24 Ա.—ողորմալիապացն

Դա՛ զամենայն թիւ ժողովէ մինչև Ե. Զոր մի մի
յաւելլով ասի յորեւեան: Եւ դարձեալ Է. ամբ բաժանի
ամենայն ինչ ի կենցաղս նախակարգեալ յարարէն:

5

Զ. ԶԻՆՁ Ե՝ ՐՈՊԵՆ

5213 Մինչ աւուրն Բ մասն պակաս է ընթացք լուսնին և
յ.Լ. օրն է Կ. մասն՝ զոր լուսէ կոչեմք. և զ.Կ.Ե.Ե. թիւ
ժամս առնեմք, որ լինի ժամք ԲԺ. ան. և այսու զտա-
նեմք զընծայումն և զլրումն լուսնի:

10

ՉԱ. ԶԻՆՁ Ե՝ ԵՐՐՈՐԴ ԱՌՈՒՐՆ ԱՒԵԼԵԱՅ

Եօթներեակ է առաջիկայ տարոյն. զի յիսկզբան երբա-
յեցւոցն ա՛շպէս պատահեաց: Եւ ամենայն ազգաց: Եւ
վարի մինչև ցայսօր:

ՉԲ. ԶԻՆՁ Ե՝ ՈՐ Ի ՄԱՐՏԻ Ի Բ. Ե՝ ՀԱՍԱՐԱԿԱՍՆ ՄԻՇՏ

15

Որպէս պատահեաց յիսկզբանն՝ և աշպէս կայ ան-
չարժ, ոչ միայն հասարակէ, այլ ամենայն տօնք և եղա-
նակք ազգաց իւրաքանչիւրոց: Բա՛ց ի հայոց: Զի զօրն
յաւելեալ ի Դ. ամն՝ նոքա ի Ե. երեակն առելին. և հայք
առանձին նահանջ կաշգեցին: Զոր ո՛չ գովեցին ներհունք
20 արուեստին, այլ սահմանեցին նոքա տուժար մերոյ ազգիս
անչարժ որպէս ալլոց ազգաց:

ՉԳ. ԶԻՆՁ Ե՝ ԼՈՅՍՆ ԳԵՐԱԶԱՆՑ

Զի լուսոյն զոր կոչէք թափանցիկ, այս առաց Թէոփի-
[531ա] լոս՝ || թէ ծաղումն է ի յաստուածային բնութենէն, և ո՛չ

1 Ա.—երեկին
2 Ա.—զա փի. դա
3 Ա.—յորեւան
9 Ա.—զնծայումն
11—12 Ա.—երբայեցոցն

15 Ա.—կա
16 Ա.—հասարակա
17 Ա.—բայց
19 Ա.—նահանջ
24 Ա.—բնութեան

բովանդակ, այլ նշոյլ ըստ հանդուրժելոյ տեսութեան մարդ-
կան՝ և ո՛չ սատակման: Քանզի ո՞վ տեսանիցէ զնա՝ բո-
ւանդակ և ապրիցէ: Այլ || որպէս առ Պետրոսեանն ի
թափօրական լերինն յորժամ փրկիչն մեր լուսակերպեցաւ
5 ծագումն պաշտաւաբայութեան ըստ նոցայն բաւական
տեսութեան: Եւ ո՛չ բովանդակ լուսով աստուածութեանն.
վասն զի ո՛չ հանդուրժէին: Եւ արդ՝ առ մեզ լինի նոյն
ծագումն միանգամ ի տարւոյն, բայց և՛ս մեղմագոյն քան
զնոցայն. և առաւել քան զարեգակն՝ զլուսին և զաստեղս:
10 Քանզի թափանցիկ անցանէ ընդ ամենայն արարածս աստու-
ծոյ և ո՛չ ինչ կարէ արգելուլ զնա՝: Քանզի ամենայն
ստուերք պնդականաց լուծանին: Նաեւ անդունդ ահագինք
ովկիանոսի խաւարայինքն լուսաւորին: Եւ այսպէս է նորա
թափանցիկ դօրունիւնն՝ զի թէ ուրուք միտ եղեալ արժա-
15 նաւոր խորհողի ուշիմ հայեցի յորժամ լինի ծագումն եթէ
ի տան իցէ ընդ որմունս քարեղէն՝ արտաքինքն երեւին. և
եթէ արտաքոյ իցէ հայեցեալ ընդ որմունսն՝ զամենայն որ
ինչ ի ներքս ի տանն՝ կարէ տեսանել: Բայց եթէ՝ զի եր-
բեմն համաշխարհական երեւի, արժանաւորաց և անարժա-
20 նից: Եւ երբեմն արժանաւորաց միայն: Ո՛չ ինչ պատճառ
[531բ] յաղագս այսր կարեւմ ասել, բայց միայն զմարդարեւական
բանն՝ եթէ զատաստանք աստուծոյ՝ անդունդք բազումք,
այսինքն՝ անհասանելիք: Բայց է՝ այս մեծ նախախնամու-
էջ 215 թիւն արարչին, զի ծագմամբս այլ սուր զիտասցեն արարածք
25 եթէ ո՛չ է աստուած լուսին և արեւդք՝ և ո՛չ նոյն ինքն արե-
ւակն և արփի: Վասն զի հարկաւորք են ամենեւեմն ընդ կա-
պաւ և արդելանիւ: Իսկ թափանցիկն է անհարկաւոր՝ անարդ՝
անարդեւ՝ ի՛նքն իշխան՝ զեր ի վերոյ քան զամենայն դոյսս.
յորմէ յայտ է՝ եթէ առաքիչն նորա է՝ արարիչ ամենայ-
30 նի: Զնա՝ առաջինքն ի հարցն ասացին. Գ. ժամս: Ժամս
ո՛չ ըստ չափոյ իւրոցն կատարեալ մասանցն՝ այլ ի ձեռն
խորհրդոյն. քանզի ծագումն լինի վայրկենի մի՝ և անդ-

1 Ա.—բաւանտակ
2-3 Ա.—բաւանդակ
8 Ա.—տարիոյ

12 Ա.—պնտականաց
13 Ա.—ովիանոսի
24 ՁՁ.—այսով

րէն վաղվաղակի զաղարումն տեսութեան առնու: Բայց
Գ. ժամս վասն խորհրդոյ սուրբ երրորդութեան անձնաւո-
րութիւն որոշմամբ .Գ. ժամուցն՝ և միաւորութիւն լուսով
ըստ աստուածութեան: Յաղագս այսր խորհրդի և արեգակն
5 զիւր կատարէ .Գ. ժամիւք որ արտաքոյ աւուրց տարոյն
է՝ որով նահանջի արեգակն: Զի նահանջ է որոշումն ժա-
մանակաց, զոր առնուք յօրինակ զարտեան փրկիչն մար-
մին առնելոյ: Քանզի այս .Գ. ժամքն որ նահանջին ա-
րեգակն այսմ են ձօնեալ լուսոյ ըստ աւետարանական
[532ա] ձայնի .Գ. ժամքն որ վկայեցին ի վերայ || խաչին՝ տե-
սեալ զարարիչն ամենայնի ո՛չ ետուն լոյս տիեզերաց: Զի
էջ 216 արեգակն կատարեալ էր՝ զընթացս իւր աւուրց տարոյն
յաւուր յաչնմիկ և ի ժամուն .Զ. երրորդի. և պիտոյ էին
15 ի լուսն այլ և՛ս .Գ. ժամք, որ եղեւ խաւար ի մէջօրէի
ըստ յառաջագոյն դուշակելոյ մարդարեւեցն, զի ծանեցեն ա-
մենայն արարածք եթէ՝ աստուած է խաչեալ: Եւ յաղագս
այսր խորհրդոյ անուանեմք զլոյսն թափանցիկ .Գ. ժամս՝
զի յառաջ է քան զարեգակն եղելութիւն: Վասն զի արե-
20 ղակն է արարած յաւուրն .Գ. բորդի, և յերից աւուրցն
նախեղելոց յառաջ քան զարեգակն լուսատու էր նոյն ինքն
սուրբ երրորդութիւնն: Առաջին աւուրն լուսատու էր Հայր:
Երրորդին՝ Որդի: Երրորդին Հօգին սուրբ: Ի չորրորդին
արար զարեգակն, արբանեակ լինել լուսատու երկրի: Վասն
այնր խորհրդոյ .Գ. կոչեմք ժամ զլոյսն թափանցիկ, այլ
25 նա է երեւումն վայրկենի միոյ: Արդ եթէ կամիցիւր զիտել
զծագումն զերազանցեալ լուսոյն. կա՛լ զընթացս երկրոր-
դին և բաժանեալ ի .Գ. մասունս. և կա՛լ զմասն բորբո-
ջիցն, և զկատարումն նորին թուոյ, և զտանեսս դօրն կամ
աւուրք միով յառաջ, կամ աւուրք միով ի վերջ, կամ ի
30 նմին իսկ աւուր: Բայց վասն ժամուն եթէ գիպիցես՝ ավչն

1 Ա.—տեսութեան
2 Ա.—երրորդութեան
2-3 Ա.—անձնաւորութեան
8 Ա.—ժամս
12 Ա.—կատարել էր
19 Ա.—«յերեզից» նախական որի-

նակում յեղել և անշուշտ «յե-
րից», համառոտ. «յ.դ.-ից» նա
հասկացել և ընդորինակել և
«յերեզից»
24 Ա.—լոյսն
27 Ա.—զման

ո՛չ ունիմ, դուժմանեմ յոյժ: Դարձեալ կա՛լ զյոթեկանն .Ծ.
 էջ 217 և դաւելիսն || .Ե.: Եւ .Զ. հանապազորդ. և տո՛ւր յուն-
 [532բ] վարոյ և փետրվարոյ, որ մնայ .Ժ. նապատ|| կեա՛ և տո՛ւր
 մարտոյ և դտանես: Դարձեալ կալ զվերադիր հոռմայեցւոցն
 5 և ե՛րթ .Դ.Դ. որ ի Դ.իցն մնա՛ երթ .Գ.Գ. թէ .Ա.
 մնայ՝ յառաջ է քան զհասարակածն: Թէ .Բ. մնայ՝ յետ
 է: Թէ .Գ. մնայ՝ այն է իսկ օր զալոյ լուսոյն: Դարձեալ
 կա՛լ զվերադիր հոռմայեցւոցն թիւ մի յաւել և երթ .Գ.Գ.
 թէ մէկ մնայ ի մարտի ի .ԻԱ.ն է: Թէ .Բ. մնայ՝ ի
 10 .ԺԹ. է: Թէ .Գ. մնայ՝ ի .ԻԵ.ն է: Եւ թէ ստուգիւ հա-
 յիս՝ դտանես զ.Բ. ոքին լոյսն ի դարնանային հասարակածին
 և լաւ լինի: Զայս թէոփելոս: Բայց ես ասեմ եթէ ճըշ-
 մարտիւ յԱստուածութենէ է՝ ծագումն, ապա ի վե՛ր է քան
 15 զմարդկային գիտութիւնն: Բայց տեսի յաղաղս այսր այլ իմն
 պատմութիւն ստալօղ և անհամ Ալաթոնի և Փիլաքսոնի
 ոմանց բանիւ, որ յաղաղս գիւտի Թ. և .Ժ. երեկին պատ-
 մեն, մարտին և ապարսոն ոմանս անուանելով եղբարս:
 Զոր մերժեալ խոտեցի, սուտս զանգիտացեալ պատմութիւնս:

ԶԳ. ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՅԱՂԱԳՍ ԶԵՐԱԶՍ ԳԻՏԵԼՈՅ ՍԱՂՄՈՍԻՔ՝ ԵՒ ՄԵԿԵԼՈՅ

էջ 218 Բազումք են որ երազոց հաւատոյն և վարին || նոքօք:
 Եւ ոմանք առ ոչի՛նչ զերազսն համարին: Բայց ես այսպէս
 ասեմ, եթէ մաքուր անձանց միայնաւորաց՝ և նոյնգունակ
 մարդոց, որք ի յախտից և ի զբաղմանց աշխարհիս պա-
 [533ա] րապք են, նոցա || ճշմարտապէս երազք են: Այլ և թաղա-
 25 ւորաց և մեծամեծ իշխանաց՝ որոց աստուծոյ զաշխարհս
 է հաւատացեալ, յաղաղս բռնակալութեանն՝ որպէս Փարա-
 լոնին՝ և Նաբբոզդոնոսորին, և նոցին նմանեացն պատմէ
 գիր: Որպէս թէ՛ զղաստացուցանէ զնոսա երկնչիլ յԱստու-
 ծոյ՝ և խնամակալ լինել աշխարհի: Ո՛չ վասն նոցին ինչ
 30 բարեգործութեանց՝ այլ վասն բազմութեան ժողովրդեանն

4 Բ—հոռմայեցոցն

10 Բ—ԺԹ-ն է

11 ԱԲ—լոյսն

13 Ա—ծագումն

20 Այս գլուխը ինչպէս առաջա-

բանում ենք ասել, մեր կար-

ծիքով բնագիծարկութիւնն է:

23 Ա—սբաղմանց

որ ընդ նոքօք պատահէին: Եւ առ աշխարհավարաց երբեմն
 ճշմարտապէս երազք, յորժամ ո՛չ առաւել իցեն ի կերա-
 կուր և յըմպելիս. նոսրացեալք ի թանձրութենէ՝ քնոյ զա-
 ռաւօտին պահու: Բայց առաւելեցերոցն կերակրովք և
 5 թանձրութեամբ քնոյ՝ ցնորք են և ո՛չ երազք: Այլ ճշմար-
 տապէս երազքն աղբումն աստուածային է: Քանզի և մեք
 չեմք հեռի ի շնորհաց հոգւոյն. թէպէտ և ոչ եմք վարուք՝
 որպէս արժանն էր, սակայն պարզելին մասին արժա-
 նաւորէ՝ որպէս աստուած: Վասն զի ամենակալ է, որ-
 10 պէս մարդարէն ասէ՝ Հե՛ղից յողոյ իմոյ ի վերայ ամե-
 էջ 219 նայն մարմնոյ՝ և մարդարէասցին: Ահա չա՛սաց թէ ի
 վերայ ոմանց՝ և կամ մաքուր եղելոց, այլ ի վերայ ամե-
 նայն մարդոյ: Յորմէ յայտ է թէ ի վերայ առաքինեացն և
 ո՛չ առաքինեացն ասէ՝ եթէ հեղից հոգւոյ ի վերայ ամենայն
 [533բ] մարմնոյ, և մարդարէասցին: Ոմանք տեսեամբք, ոմանք
 երազովք, քանզի երազք մասն է մարդարէութեան խոնար-
 հաղոյն աստիճանաւ: Որպէս ասաց ոմն յիմաստնոցն՝ թէ
 1 երազք վասն նշանակի տուան, զյապաղայսն մեղ յառաջ
 գէտս առնելով: Արդ՝ եթէ կամիցիս գիտել զսաղմոսն որ
 20 յայտնէ զերազն և մեկնէ՝ այսպէս արասցես: Կա՛լ զաւուրս
 ամսոյն յորում աւուր զերազն ետես, և զամենայն աւուրս
 ամսոցն անցելոց՝ ի յունվարի ամսոյն. և զ.է. երեակ հոռ-
 մայեցւոցն, և զ.Ե.եակ տարոյն. և զբանիօնութիւն լուս-
 նին, և զանուն տեսանողին զերազն. և միաբանեալ զթիւսն՝
 25 և երթ ի բաց .ԿԿ. որ մնա, կա՛լ զթիւն, և ած ի վերայ
 զ.Զ.եակ տարոյն, և զթիւ .Կ.իցն: Միաբանեալ զթիւսն, և
 երթ .Հ.Հ. որ մնայ՝ կա՛լ զթիւն. և ի վերայ ած զթիւ
 Հ.իցն. և միաբանեալ զթիւսն. և արա բազմապատիկ, և
 երթ ի բաց .ՃԾ. ՃԾ. ըստ թուոյ սաղմոսացն, և դտանես
 30 զբանիօնութիւն թուոյ սաղմոսացն զոր ինդրես: Եւ նա
 մեկնէ զտեսութիւն երազոյն՝ եթէ չար է, եթէ բարի:

7 Բ—հոգոյն

11 Ա—մարմնոյ

14 Բ—հոգոյ

22 Բ—ամսոյ Ա—ամսոյն. ուղղե-
ցինք ամսոցն:

ԱՆՎԱՆԱՑԱՆԿ

Աբրահամ 23, 63, 67
 Ագաթոն 92
 Ադամ 64, 67, 76, 79
 Աղեքսանդր 84
 Ամփիլոքիոս 14
 Անդրէաս 68, 86, 87
 Անտիոք 87
 Ապելիոս 69
 Ասպիա ծով 17
 Ասպղատիւս ծովակ 16
 Արամազդ 37
 Արաց 77
 Արեգ 77
 Աքաղ 28
 Բաբելոն 76
 Բաբսեղ 24
 Բասիլիոս 29
 Բարշամ 37
 Բզնունեաց ծովակ 16
 Բրիտանիա 56
 Գայոս 76
 Գրեգոր Աստուածաբան 2, 8
 Դիմոկրեստ 69
 Եղիպտոս 16, 76
 Եղեկիա 28, 65
 Եղիա 64
 Եւրոպա 43
 Եւքսինոս 16
 Երիզով 63
 Զօրաբաբել 64

Թէոփիլոս 89
 Իսիոն Աղեքսանդրացի 86
 Կայեն 63
 Կուինտիլիոս 76
 Կրիտէ 11
 Հայկ 76, 77
 Հելեսպոնտոս 16
 Հեր 37
 Հերակլէս 37
 Հիւրկանիա ծով 17
 Հնդկաց աշխարհ 50, 53
 Հոռի 77
 Հոռոմ 86
 Հրէաստան 16
 Հրոտից 77
 Դեբեսարոս 71
 Դուկաս 64
 Դաբելթ 76
 Մահեկի 77
 Մարերի 77
 Մովսէս 76
 Յեսու 63
 Յորդանան 64
 Յովր 7, 11, 14
 Յովնաթամ 28
 Յովսէփ 8
 Յուդա 65
 Յուլիոս 76

Նաբաթ 22
 Նոյ 23, 76
 Նաւասարդի 77, 81

Ողիա 28
 Ովկիանոս 43

Պաղեստինէ 16
 Պեարոսեանք 90
 Պեսեփոնեա 37
 Պոնտոս 16
 Պրոկղիոս 69
 Պրոպոնտիս 16
 Պօղոս 1, 9

Ռոբովամ 22

Սահմի 77
 Սաղոս 53
 Սարիբթացի ալբի 64

Սերբոնիտէս ծովակ 16
 Սեքստիլիոս 76
 Սիկիլիա 16
 Սինդ 53
 Սմրղանդ 53
 Սոդոմոն 17

Վահագն 37

Տիւրոս 16
 Տրէ 77

Փառաւոն 92
 Փիլաքսոն 92
 Փիլիպոս կայսր 86
 Փիլոն 8, 23

Օգոստոս 76

Քաղոց 77

Պատ. խմբագիր՝
Հ. Աճ ա ռ յ ա ն

ՎՖ 3308. Պատվեր 554. Տիրաժ 1000. Տպագրական
8 մամուլը Մեկ մամուլում 35520 նշան: Հեղինակա-
յին 5¼ մամուլը Մոտրագրված է տպագրության հա-
մար 25/II 1941 թ.

Հայպետհրատի տպարան, Երևան, Լենինի 65

2

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0106884

50 504